

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRATİK DEVLET İLKESİ ÇERÇEVESİNDE
SEÇİMLERİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ

Ümit GÜVEYİ

Danışman
Doç. Dr. Oğuz ŞİMŞEK

İZMİR - 2013

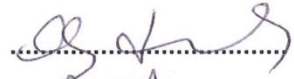
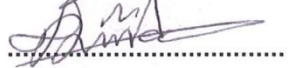
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2011801451

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ÜMİT GÜVEYİ
Tez Başlığı : Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi

Savunma Tarihi : 13.06.2013
Danışmanı : Doç.Dr.Oğuz ŞİMŞEK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Oğuz ŞİMŞEK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Tijen DÜNDAR SEZER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Beşir ACABEY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ()

ÜMİT GÜVEYİ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi" başlıklı Tezi (X) / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Ümit GÜVEYİ

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi
Ümit GÜVEYİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Programı

Yüksek nüfuslu devletlerin doğumu ile birlikte temsil, demokrasi açısından zorunlu bir hal almıştır. Bu durum ise seçim kavramının ortaya çıkmasına ve önem kazanmasına neden olmuştur. Günümüzde demokrasi, seçimler olmaksızın düşünülememektedir. Bununla birlikte seçimlerin demokrasiye hizmet edebilmeleri ancak seçimlerin özgür ve adil olması ile mümkündür. Özgür ve adil seçimlere ulaşabilmek içinse seçimlerin yönetimi ve denetimi sisteminin hatasızca işlemesi gerekmektedir.

Dünya üzerinde çok çeşitli seçim denetimi ve yönetimi uygulamaları bulunmaktadır. Zira her toplumun kendine özgü ihtiyaçları ve niteliklerine uygun bir model benimsemesinden daha doğal bir şey yoktur. Söz konusu modellerin başarısı ise uygulamalar arasında farklılık göstermektedir. Öyle ki aynı seçimlerin yönetimi ve denetimi modeli, bir toplumda olumlu sonuç verirken, bir diğer toplumda ise başarısız olabilmektedir. Dolayısıyla bir sistemin başarılı olup olmadığı konusu ancak ampirik bir değerlendirme ile gerçek anlamda anlaşılabilmektedir.

Seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi, seçimlere olan güven ile yakından ilgilidir. Sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi toplumda seçimlere olan güveni artırırken; başarısız bir sistem ise güven kaybına neden olmaktadır. Bu bağlamda seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi, demokrasi açısından hayati bir öneme sahip olan meşruluk kavramına da doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle seçimlerin yönetimi ve denetimi ile demokrasi arasında derin ve önemli bir ilişki mevcuttur. Çalışma kapsamında, söz konusu ilişki ampirik ve

karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınarak, Türkiye’de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Devlet İlkesi, Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi Modelleri, Türk Seçim Hukuku, Yüksek Seçim Kurulu.

ABSTRACT
Master's Thesis
Administration and Supervision of the Elections Under the Principle of
Democratic State

Ümit GÜVEYİ
Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
Public Law Program

Representation became imperative for democracy by the born of the high populated States. This situation caused to rise and to gain importance for the concept of election. Today democracy can not be imagined without elections. However, elections serve for democracy only if the elections are free and fair. Administration and supervision of the elections system must be run precisely to achieve the free and fair elections.

There are a great variety of electoral management and electoral disputes resolution practices in the world. As a nature consequence, every society adopts a model which is suitable for it's needs and characteristics. Aforementioned practices also have different consequences about success. In fact, it is possible that an administration and supervision of the elections model which is successful for a society can be failed in another society. Hence, the only way to understand clearly if a system succeed or not is to evaluate empirically.

The system of administration and supervision of the elections is directly connected to reliability of the elections. The success of the system causes an increase about the reliability of elections on the other hand the failure of the system causes decline of the reliability. In this context there is a deep and crucial connection between administration and supervision of the elections and democracy. Within the scope of the research; by the empirically and comparatively handled of aforementioned connection, the system of

administration and supervision of the elections in Turkey was tried to be discussed.

Keywords: The Principle Of Democratic State, Administration And Supervision Of The Elections, The Models Of Administration And Supervision Of The Elections, Turkish Election Law, Supreme Election Council.

DEMOKRATİK DEVLET İLKESİ ÇERÇEVESİNDE SEÇİMLERİN YÖNETİMİ
VE DENETİMİ
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK BOYUTUYLA GENEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.	DEMOKRATİK DEVLET İLKESİNİN TEMEL USURLARI	4
	A. Demokrasiye Dair Kavramsal Karmaşa Sorunu	4
	B. Demokraside Yaşanan Algısal Değişiklik Olgusu	6
	C. Demokrasiyi Tanımlama Meselesi	11
	D. Demokrasiyi Somutlaştırmada Ampirik Yaklaşım	15
	1. Dahl: Poliarşal Demokrasi Yaklaşımı	16
	2. Ampirik Yaklaşımın İki Takipçisi: O'Donnell ve Powel	17
	3. Değerlendirme: Demokratik Devlet İlkesinin Ölçütleri	19
II.	DEMOKRATİK SEÇİMLERİN TEMEL UNSURLARI	20
	A. Seçim Kavramı	20
	1. Ortaya Çıkışı: Temsili Yönetim Anlayışının Yükselişi	21
	2. Temsili Yönetimin (Siyasi İktidarın) Meşruluk Kaynağı	24
	a. Teokratik Teoriler	24
	b. Demokratik Teoriler: Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Teorileri	26
	c. Teorilerin Eleştirisi	30
	B. Oy Hakkı	31
	1. Oy Hakkının Kapsamı	32
	2. Oy Hakkının Demokratik İlkeleri	35

a. Genel Oy İlkesi	35
b. Bireysel Oy İlkesi	36
c. Eşit Oy İlkesi	37
d. Serbest Oy İlkesi	38
e. Gizli Oy İlkesi	39
f. Açık Sayım ve Döküm İlkesi	40
g. Hukuki Güvence İlkesi	40
C. Demokratik Seçimler	41
1. Bireylerin ve Siyasi Partilerin Hak ve Yükümlülükleri	42
a. Oy Hakkına İlişkin Şartlar	43
(1) Oy hakkının demokratik ilkeleri sağlanmalıdır.	43
(2) Oy hakkının fiili kullanımına ilişkin somut şartlar oluşturulmalıdır.	43
(3) Bireyler ve siyasi partiler söz konusu şartlara uymalı ve başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmemekle yükümlü tutulmalıdırlar.	44
b. Bağlı Haklara İlişkin Şartlar	44
(1) Yaşam hakkı (kişinin maddi ve manevi varlığının korunması) sağlanmalıdır.	44
(2) Seçme, seçilme ve eşit şartlarda siyasi faaliyette bulunma hakkı sağlanmalıdır.	45
(3) Düşünce ve kanaat özgürlüğü ile düşüncayı açıklama ve yayma (ifade) özgürlüğü sağlanmalıdır.	46
(4) Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü sağlanmalıdır.	46
(5) Uluslararası hukuk tarafından tanınan sair ilişkili hak ve özgürlüklerin sağlanması gerekmektedir.	48
2. Devletin Hak ve Yükümlülükleri	48
(1) Seçimlerin demokratik ve adil bir biçimde, düzenli ve makul aralıklarla gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.	48
(2) Siyasi partilere ilişkin demokratik şartların işlevsel kılınması gerekmektedir.	49
(3) Eğitim hakkının gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.	49

	(4) Seçime ilişkin haklara yönelik sınırlamaların meşru olması gerekmektedir.	50
	(5) Seçim uyuşmazlıklarının adil bir şekilde çözümlenebilmesi gerekmektedir.	50
	3. Değerlendirme: Demokratik Seçim Ölçütleri	51
III.	SEÇİMLERİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ	52
	A. Seçimlerin Yönetimi	52
	1. Seçim Yönetimi Modelleri	53
	2. Seçim Kurullarına İlişkin Temel İlkeler	55
	a. Bağımsızlık	56
	b. Tarafsızlık	57
	c. Dürüstlük	58
	d. Şeffaflık	58
	e. Etkinlik	59
	f. Profesyonellik	59
	g. Hizmet Bilinci	60
	B. Seçimlerin Denetimi	61
	1. Seçim Denetimi Modelleri	61
	a. Siyasal Denetim	62
	b. Yargısal Denetim	63
	2. Seçimlerin Denetimine İlişkin Temel İlkeler	64
	a. Şikâyet (Başvuru) Hakkı	65
	b. Tarafsız ve Bağımsız Bir Çözüm Mercii	66
	c. Etkili ve Ulaşılabilir Bir Çözüm Yolu	67
	3. Değerlendirme: Seçimlerin Yönetimi ve Denetimine İlişkin İlkeler	69

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİDEN SOMUTA DOĞRU: MEVZUAT VE UYGULAMA

I.	SEÇİM HUKUKU VE KAYNAKLARI	71
	A. Seçim Hukuku Kavramı	71

B. Seçim Hukukunun Kaynakları	72
1. Uluslararası Kaynaklar	72
a. Evrensel İnsan Hakları Belgeleri	73
(1) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	73
(2) Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme	74
(3) Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi	75
(4) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi	76
b. Bölgesel İnsan Hakları Belgeleri	77
(1) Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi	77
(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	78
(3) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	78
(4) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi	80
c. Diğerleri	81
2. Türk Seçim Hukukunun Kaynakları	82
a. Uluslararası Sözleşmeler	82
b. Anayasa	83
(1) Seçme Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakkı	83
(2) Siyasi Parti Özgürlüğü	88
(3) Bağlı Hak ve Özgürlüklere İlişkin Hükümler	94
c. İlgili Kanunlar	96
d. Yüksek Seçim Kurulu Genelgeleri, İlke Kararları ve Kararları	99
e. Diğer Kaynaklar	99
II. TÜRKİYE’DE SEÇİM KURULLARI	100
A. Yüksek Seçim Kurulu	101
1. Genel Olarak Ortaya Çıkış Süreci	101
2. Organik Yapısı	104
3. Niteliği	108
4. Kararlarının Niteliği	113
B. Diğer Seçim Kurulları	114
1. İl Seçim Kurulu	114

2. İlçe Seçim Kurulu	115
3. Sandık Kurulu	117
4. Yurtdışı İlçe Seçim Kurulu	119
C. Değerlendirme	120
III. TÜRKİYE’DE UYGULANAN SEÇİMLERİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ SİSTEMİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME	122
A. Türkiye’de Uygulanan Sistemin Ana Hatları	122
B. Değerlendirmenin Boyutu	122
C. Değerlendirme	123
1. Uluslararası Kuruluşlar Açısından	123
2. Seçimlerin Yönetimi ve Denetimine İlişkin İlkeler Açısından	125
3. Teknolojik Açıdan: Elektronik Oylama	129
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	141

KISALTMALAR

ABTHŞ	Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi
bkz.	Bakınız
BMKSHS	Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
EMB	Electoral Management Body
IDEA	The International Institute for Democracy and Electoral Assistance
IPU	The Inter-Parliamentary Union
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakóltesi
OSCE	Office for Democratic Institutions and Human Rights
pp.	Sayfa Aralığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
SEÇSİS	Bilgisayar Destekli Merkezi Seçmen Kütüğü Sistemi
ss.	Sayfa Aralığı
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TESAV	Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
vs.	Vesaire
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Günümüzde *demokrasi*, temsili niteliği ile *seçim* olgusunu zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda *seçim*, demokrasiyi işlevsel kılmakta ve fiilen uygulanır bir niteliğe büründürmektedir. Demokrasinin ne ölçüde işlevsel kılındığı ise uygulanmakta olan seçim yönteminin niteliklerine bağlı olarak değişim göstermektedir.

Demokratik bir seçim, “düzenli aralıkla gerçekleştirilen özgür ve adil seçim” şeklinde ifade edilebilmektedir. *Özgür* ve *adil* bir seçime ulaşılabilmek içinse, *seçimlerin yönetimi ve denetimi* konusunda doğru sistemin benimsenmesi gerekmektedir. *Seçimlerin yönetimi ve denetimi* kavramı, *seçimlerin yönetimi* (*electoral management*) ile *seçimlerin denetimi* (*electoral disputes resolution*) olmak üzere iki farklı süreci kapsamında barındırmaktadır. Buna göre en kısa ifade ile *seçimlerin yönetimi*, seçim işlemlerinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilirken; *seçimlerin denetimi* ise seçim uyuşmazlıklarının çözümünü ifade etmektedir. Dünya üzerinde çok sayıda farklı uygulaması bulunan *seçimlerin yönetimi ve denetimi* konusu, demokrasiye olan kritik etkisinden dolayı güncel bir araştırma alanı niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın konusu; birbiriyle sıkı bir biçimde ilişkili olan *demokrasi* ile *seçimlerin denetimi ve yönetimi* kavramlarından ibarettir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, *demokratik devlet ilkesi çerçevesinde seçimlerin yönetimi ve denetimi* konusu ele alınmaktadır. Çalışmanın genel planı ise şu şekilde özetlenebilmektedir:

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, konuya ilişkin somut irdelemelere girmeden önce, çalışmaya dair ilgili kavramlar üzerine teorik bir takım tanımlarda bulunulmasının, çalışma açısından daha sağlıklı sonuç vereceği kanaatindeyiz. Bu nedenle birinci bölümde, çalışmanın genel kavramsal çerçevesinin belirlenerek, bu boyutta teorik incelemelerde bulunmanın daha doğru bir yöntem olacağı kanısındayız. Bu düşüncemize paralel bir şekilde, birinci bölüm altında (çalışma konusuyla sınırlı olarak) genel nitelikli kavramsal çerçeve tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Tahlili amaçlanan kavramlar, her biri başlı başına ayrı bir çalışma konusu oluşturabilecek derinliğe sahip olan, son derece geniş kapsamlı kavramlardır. Bu sebeple birinci bölümde ilgili kavramsal çerçeve, çalışma

kapsamı ve başlığına uygun olarak sınırlandırılarak ele alınmakta ve bu sayede takip eden ikinci bölüme yönelik *teorik bir zemin* oluşturma amacı güdülmektedir.

Birinci bölüm altında öncelikle, çalışma konusunun çerçevesini oluşturan *demokratik devlet ilkesi* üzerinde durulacaktır. Şüphesiz ki *demokrasi* kavramının farklı boyutlarıyla derinlemesine incelenmesi, iş bu çalışmanın konu sınırları dâhilinde mümkün değildir. Bununla birlikte, demokratik devlet ilkesine varlık kazandıran ve günümüzde genel olarak kabul gören temel unsurların tespit edilmesi, çalışma konusu itibarıyla büyük önem arz etmektedir. Bu değerlendirmenin akabinde, *seçim* kavramı ele alınarak, kavramın tanımı ve önemi irdelenecektir. Söz konusu irdelenmenin ardından, takip eden kısımda, *seçimlerin yönetimi ve denetimi* konusu ana hatlarıyla incelenecektir. Özetle, birinci bölüm kapsamında, çerçeve kavramlara ilişkin olarak gerçekleştirilecek olan tahlil neticesinde, *demokratik seçim* ya da *bağımsız ve adil seçim* olarak adlandırılan bir sistemin taşıması gereken unsurlar teorik olarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise araştırma konusu teorik açıdan değil, somut olarak irdelenecektir. Bu doğrultuda öncelikle *seçim hukuku* kavramına değinilecek olup, kavram tanımlanmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise seçim hukukuna ilişkin (hukuki) kaynaklar, uluslararası ve ulusal mevzuat boyutuyla, genel olarak tespit edilecektir.

Akabinde devam eden başlık altında, Türkiye’de mevcut seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi üzerinde ana hatlarıyla durularak sistemin işlevselliği konusu tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere Türkiye’de mevcut seçim kurulları yapısal olarak ele alınarak, görev ve yetkileri belirlenecektir. Devamla, Türkiye’de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi üç farklı boyutta; uluslararası kuruluşlar açısından, seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin demokratik ilkeler açısından ve son olarak teknolojik gelişmeler bakımından değerlendirilecektir. Sonuç kısmında ise çalışma kapsamında tespit olunan olgulara ve konuya dair bazı önerilere yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölüm kapsamındaki değerlendirmelerimiz de yine, mümkün olduğunca, somut uygulamalar kapsamında ve karşılaştırmalı yöntem izlenmek suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bununla birlikte, uygulamaya yönelik durum tahlili gerçekleştirilirken, çalışmanın ilk bölümünde elde edilen kıstaslardan faydalanılacaktır. Böylelikle özetle ifade edilen söz konusu plan dâhilinde çalışmamız tamamlanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK BOYUTUYLA GENEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. DEMOKRATİK DEVLET İLKESİNİN TEMEL UNSURLARI

Bu bölümün ana gayesini, “demokratik devlet ilkesinin temel unsurlarının somut olarak belirlenmesi” şeklinde ifade etmek hatalı olmayacaktır. Söz konusu tespitte bulunurken, öncelikle *demokrasi* kavramı üzerinde genel olarak durulacaktır. Bu doğrultuda, *demokrasi* kavramına ilişkin mevcut bulunan başlıca sorunlara değinilerek, çok boyutlu demokrasi kavramının bu çalışma mahiyetinde kullanılan anlamı tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle, çalışma bütününde hedeflenen değerlendirme çerçevesine; yani demokratik devlet ilkesine netlik kazandırmak ve objektif bir takım tahlil kıstaslarına ulaşabilmek amaçlanmaktadır.

A. Demokrasiye Dair Kavramsal Karmaşa Sorunu

Demokrasi üzerine ortaya atılmış bulunan çok sayıda birbirlerine aykırı görüş ve uygulamanın varlığı, uzunca bir süredir kabul edilmektedir¹. Demokrasi teorisi konusundaki çalışmalarıyla bilinen Mayo, 1960 yılında yazmış olduğu eserinde, hali hazırda mevcut çok sayıda farklı demokrasi teorisi bulunmasını üzücü bir durum olarak vurgulamıştır². Sartori de 1987 yılında yazdığı eserinde, bu görüşe benzer bir tutum sergilemiş, demokrasi kavramının popüler bir nitelik kazanması sebebiyle yanlış değerlendirmelere maruz bırakıldığından yakınmıştır³. 1989 tarihli eserinde Dahl, demokrasi kavramının ne anlama geldiği konusundaki belirsizliği eleştirmiş, bu durumu, demokrasinin kadim geçmişi süresince, farklı kaynaklardan beslenmiş

¹ Bernard Crick, **Demokrasi**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Dost Kitabevi, Ankara, 2012, s. 7; Yörük’e göre, tek bir demokrasi kavramından, bunca farklı fikir ve uygulamanın ortaya çıkması şaşırtıcı bir durum olarak karşılamaktadır. Bkz. Abdülhak Kemal Yörük, “Demokrasi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Tahir Taner’e Armağan, 1956, s. 301.

² Henry Bertram Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev. Emre Kongar, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964, s. v.

³ Sartori, **Demokratik Teori** adlı eserini 1962 yılında yayımlamıştır. Demokrasi Teorisine Geri Dönüş adlı eserinin yazılışına gerekçe olarak ise demokrasi kavramı üzerine, o dönemde (1987 yılında) yaşanan kavramsal karmaşa çağını göstermiştir. Bkz. Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, (Geri Dönüş), s. 3.

bulunması olgusuna dayandırmıştır⁴. Böylelikle, gerek *Dahl*, gerek *Mayo* gerekse *Sartori*, demokrasiye dair kavramsal karmaşa olgusunu ciddi bir problem olarak nitelendirmiş ve bu görüşleri doğrultusunda, adı geçen çalışmalarının temel önemini, söz konusu soruna bağlamışlardır.

Demokrasiye ilişkin kavramsal karmaşa sorunu, geçmişteki gibi bugün de halen varlığını korumaktadır. Demokrasi, çoğunlukla arzu edilen bir yönetim biçimi olarak benimsenmesine rağmen, kavramın içeriği ve uygulaması, toplumlar ve bireysel fikirler arasında farklılık göstermektedir⁵. Bir diğer ifadeyle, demokrasinin ne olduğu sorusunun tam anlamıyla karşılayabilecek nitelikte, objektif, her toplum ve bireyce benimsenmiş bulunan bir yanıt, halen belirlenebilmiş değildir⁶. Günümüzde her toplum, kendi sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi ve hukuksal özelliklerine uygun bir yorumlama ile demokrasiyi farklı niteliklere büründürmektedir⁷. Böylelikle, somut ya da olan (*tanım*) demokrasi uygulamaları⁸ kendi içerisinde değişiklik göstermektedir. Öyle ki, günümüz dünyasının gözde ve hâkim siyasal doktrini olarak görülen demokrasi, neredeyse tüm toplumlarca, kazanılmaya çalışılan bir değer halini almıştır. Bu nedenle de birçok toplum, gerçek durumu ne olursa olsun kendisini *demokratik* olarak nitelendirme çabası içerisine girmektedir⁹.

Buraya kadar bahsi geçen olgular neticesinde, demokrasi kavramının geçmişte olduğu gibi bugün de yine büyük bir çoğunluk tarafından arzulanan ve bilimsel anlamda üzerinde sıklıkla çalışılan bir kavram olduğu konusu netlik kazanmıştır. Asıl mesele ise bu denli birbirinden farklı demokrasi anlayışları ve uygulamalarından hangisinin *gerçek demokrasi* ya da temkinli yaklaşmak adına, *en*

⁴ Yazara göre, Atina demokrasısından itibaren farklı anlamlara bürünen demokrasi kavramı, yüzyıllar boyunca birikerek, demokrasi konusunda teori ve uygulama kargaşasına neden olmuştur. Bkz. Robert A. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, (Demokrasi ve Eleştirileri), s. 2.

⁵ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üzerine**, Çev. Betül Kadioğlu, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, (Demokrasi Üzerine), s. 46.

⁶ Oktay Uygun, **Demokrasi**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1-2.

⁷ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 83.

⁸ *Sartori*, olan ve olması gereken demokrasi ayrımı konusunda, terminoloji açısından, *olması gereken demokrasi* için *norm*, olan demokrasi için ise *tanım* kelimelerini kullanmıştır. Bkz. Sartori, Geri Dönüş, ss. 7, 8. Kanaatimizce, *olması gereken* ya da *Sartori*'nin ifadesi ile *norm demokrasi* yerine *ideal anlamda demokrasi* ya da *ideal demokrasi*; olan *demokrasi* ya da *Sartori*'nin ifadesi ile *tanım* kelimesi yerine ise *somut demokrasi* ya da *uygulama boyutuyla demokrasi* kelimeleri, Türkçe karşılık olarak daha uygun ve anlaşılır nitelik taşımaktadır. Türkçeleştirme çabası içerisinde, *ideal demokrasi* kavramının yerine bir diğer alternatif olarak, *ülkü demokrasi* kavramı da kanaatimizce yanlış bir kullanım olmayacaktır.

⁹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, (Türk Anayasa), s. 87.

doğru demokrasi olduğu konusunun çözümlenmesi hususudur. Bu noktada karşımıza çıkan bir diğer önemli konu ise demokrasi kavramının tarihi süreç içerisinde canlılığını koruduğu ve farklı boyutlarda çeşitli değişimlere maruz kaldığı olgusudur. Bir başka ifade ile demokrasi hakkındaki algı, tarihi süreç içerisinde değişim göstermektedir¹⁰. Bahsi geçen algısal değişiklik olgusu, kanaatimizce demokrasi kavramının tahlili açısından mutlaka, kısaca da olsa değinilmesi gereken bir konu niteliği taşımaktadır. Öyle ki, bugünü değerlendirmek için geçmiş durumu bilmek gerekir. Aksi durumda, gerçekleştirilecek olan değerlendirme, esas alınan kıstasların yetersizliğinden ötürü yanıltıcı bir sonuca ulaşmamıza neden olacaktır. Bu doğrultuda, demokrasinin sağlıklı bir biçimde tahlili açısından, geçmişine kısaca değinmek gerektiği görüşünden hareketle, bilinen tarihi süreç içerisinde demokraside yaşanan algısal değişim olgusu, takip eden başlık altında işlenmeye çalışılacaktır.

B. Demokraside Yaşanan Algısal Değişiklik Olgusu

Demokrasi hakkındaki *algı*¹¹, tarihi süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Milattan önce 430 yılında Atinalı devlet adamı *Perikles*, ünlü Cenaze Nutku'nu sunmuş ve konuşmasında, demokrasiye ilişkin iyi ve güzel nitelikleri etkili bir biçimde vurgulamıştır¹². Kısa bir süre sonra, *Eflatun*'a diğer adıyla *Platon*'a gelindiğinde¹³ ise demokrasi aksi yönde, “ilerleyen süreçte despotizme dönüşebilmekle” eleştirilmiş ve arzu edilmeyen bir niteliğe büründürülmüştür¹⁴.

¹⁰ Demokrasi kavramı, var olduğu uzun tarihi süreç içerisinde, bazen yüceltilmiş, bazen de inişlere maruz bırakılmıştır. Bkz. Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, (Anayasal), s. 229.

¹¹ *Algı*, psikoloji bilimine ait bir inceleme konusu olmakla birlikte, tüm bilim dallarını bir şekilde ilgilendirmektedir. *Algılama*, dış dünyadaki soyut/somut nesnelere (herhangi bir olaya ya da şeye) ilişkin duyumsal bilgi olarak tanımlanabilmektedir. Duyumsal bilgi ise, duyu organları yoluyla (duymak, tatmak, görmek, koklamak, dokunmak ve hissetmek yoluyla) erişilen bilgi anlamına gelmektedir. Algı, sosyal ve psikolojik bir olgu olarak, pek çok farklı dış etkenden etkilenebilmekte ve yönlendirilebilmektedir. Bkz. Metin İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, 5. Baskı, Beykent Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 68-69.

¹² Cenaze Nutku'nun Türkçe metnine ulaşmak için bkz. Reşat Cengil, “Cenaze Nutku-Perikles”, **Tarih Felsefesi**, 07.01.2011, <http://www.tarikhfelsefesi.com/haber/416-tarihi-hitabeler-cenaze-nutku-perikles.html>, (09.09.2012).

¹³ *Platon* ya da diğer adıyla *Eflatun*'un, Milattan önce 427-347 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Filozof hakkında daha geniş bilgi için bkz. “Platon”, **Vikipedi**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Platon>, (09.09.2012).

¹⁴ İoanna Kuçuradi, “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s. 21;

*Aristoteles*¹⁵ düşüncesinde demokrasi kavramı yine, fazlaca istenmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. *Aristo*'ya göre demokrasi; tüm toplumun ortak yararına değil, sadece yoksulların çıkarına hizmet eden kötü bir kamu düzeni çeşididir¹⁶. Neticede gerek *Eflatun* gerekse *Aristo*'ya göre, fakir ve cahil olarak nitelendirdikleri halk çoğunluğunun idaresine yol açan demokrasi, iyi ve arzulanır bir kavram olarak algılanmamıştır¹⁷.

Takip eden iki bin yıl boyunca, demokrasi hakkındaki bu eski ve kötü algı varlığını korumuştur. İki bin yıllık süre zarfında, zamanla halkın yönetimine ilişkin farklı görüşler ortaya atılmış olsa da, demokrasiye dair kötü algı süreci tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştır. On sekizinci yüz yılda, modern demokrasinin doğuşuna katkısı reddedilemeyecek olan *Rousseau*, *Toplum Sözleşmesi* adlı eseriyle demokrasi konusundaki tartışmalarda yerini almıştır¹⁸. Demokrasiye dair sözü geçen olumsuz algısal tutum, on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise artık, demokrasinin genel olarak iyi bir algısal zemine oturtulduğu ve kamu vicdanında itibar kazandığı söylenebilmektedir¹⁹.

Mayo, s. 20; Coşkun Can Aktan, "Demokrasi Despotizm Değil midir?", *Türkiye Günlüğü*, Eylül-Ekim 1998, (Demokrasi), s. 65.

¹⁵ Kısaca *Aristo* olarak bilinen filozofun, Milattan önce 384-322 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Filozof hakkında daha geniş bilgi için bkz. "Aristoteles", **Wikipedia**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aristoteles>, (09.09.2012).

¹⁶ Kuçuradi, s. 21.

¹⁷ Mayo, s. 20; Bir başka görüşe göre ise *Eflatun* ve *Aristo* demokrasinin özüne inanmaktaydılar. Bkz. William Kelly Prentice, **The Greeks Political Experience**, Princeton University Press, London: Milford, 1941, s. 193; Coşkun Can Aktan, "Siyasal Yönetim Biçimleri ve Demokrasi", **Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, (Siyasal), s. 4.

¹⁸ *Rousseau*, doğrudan demokrasi uygulamasını esas almış, küçük devletlerin varlığını arzulamış, temsili demokrasiye ulaşamamıştır. Doğrudan demokrasiyi arzulamasına rağmen, bunun ancak tanrılardan oluşan bir toplumda mümkün olabileceği gerçeğini de kabul eden yazar, demokrasiyi kusursuz olarak nitelendirirken, uygulamasının ise imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Jean Jack Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Ahmet Şensılay, Anahtar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 118-120; Diğer taraftan yazar, yöneticilerin (insanların) kişisel tutumlarından, iç dünyalarından kaynaklanabilecek sıkıntıları göz ardı etmekle ve insanı anlayamamakla da eleştirilmiştir. Bkz. Yörük, ss. 307- 310; Oysa *Rousseau*, zaten beşeri (insani) faktörlerden yola çıkarak, demokrasinin doğrudan uygulanamayacağını ve erdemin ise demokrasi bağlamında ne denli önemli olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu nedenle de kanaatimizce, *Rousseau*'nun demokrasiyi idealleştirmesinin en temelinde, insan unsurunun bizzat kendisi yatmaktadır. Bkz. Rousseau, ss. 119-120.

¹⁹ Mayo'ya göre, Amerikan Anayasası'nın kurucuları dahi demokrasiye karşı olumlu bakmamışlardı. Demokrasi ve cumhuriyetçiliği eş anlamlı olarak yansıtmış olmalarına rağmen, demokrasi kelimesini kullanmak istememişlerdir. Bkz. Mayo, ss. 20-21; *Uygun*'a göre, on sekizinci yüz yıla kadar, bilinen demokrasi modeli Atina modeli olan doğrudan demokrasi modeliydi. Bu nedenle de, dönemde ortaya çıkan yüksek nüfuslu ulus devletler açısından demokrasi uygulanamaz olarak algılanmaktaydı. Öyle ki, bilinen demokrasi modeli olan doğrudan demokrasi ancak, vatandaşların yasama yetkilerini bizzat kullanabilmeleri adına bir meydana toplanmalarını mümkün kılan, düşük nüfuslu küçük devletlerde uygulanabilirdi. Daha sonra seçim kurumunun ortaya çıkması ile

Huntington, çalışması kapsamında *demokrasiye dair algı* olarak ifade ettiğimiz durumu, *demokratlaşma dalgaları* olarak adlandırmıştır. Yazara göre bir *demokratlaşma dalgası*; belirli bir zaman aralığında, demokratik olmayan rejimlerde yaşanan demokratikleşme süreci kapsamında gerçekleşen bir grup geçişin ifadesidir. Bu doğrultuda, modern dünyada üç farklı demokratlaşma dalgası gerçekleşmiştir²⁰.

Huntington'a göre *birinci uzun demokratlaşma dalgası*, temelleri Amerikan ve Fransız devrimlerine dayanan, Amerika Birleşik Devleti'nin 1828 başkanlık seçimlerinde, servete dayalı oy hakkından vazgeçilerek erkeklerin büyük bir kısmına oy hakkının verilmesiyle başladığı kabul edilen süreçtir²¹. Birinci dalga süresince, oy hakkı evrensel bir gelişim göstermiş ve parlamentoların hükümeti denetim yetkisi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonundan önce, İsviçre, İngiliz dominyonları²², Fransa, Büyük Britanya ve bazı Avrupa ülkeleri demokrasiyi benimsemiştir. İtalya ve Arjantin demokratlaşma sürecine girerken, İrlanda ve İzlanda demokratik nitelik kazanmıştır. 1828 yılında başlayan birinci dalga, 1926 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında, dünya geneli üzerinde demokrasinin, fark edilir nitelikte bir gelişme kaydettiğini söylemek, hatalı olmayacaktır²³.

birlikte, ulus devlet boyutunda demokrasinin işlevselliği sağlanmış, demokrasi kavramı uygulanabilir nitelik kazanmıştır. Bkz. Uygun, s. 116.

²⁰ Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga**, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 11. 1921 tarihli eserinde Bryce, geride kalan yüz yıl boyunca büyük değişikliklerin yaşandığını, eski dünyanın monarşilerinin neredeyse tamamının demokrasiye geçtiğini vurgulamıştır. Bkz. Viscount James Bryce, **Modern Democracies**, Vol: 1, New York: Macmillan, 1921, s. 3.

²¹ Amerika Birleşik Devletleri'ndeki oy hakkı konusundaki gelişme, tam anlamıyla genel oy prensibi olarak nitelendirilemez. Şöyle ki, 1928 yılındaki seçimlerde, eski eyaletlerde servet şartının kaldırılması ve yeni kurulan eyaletlerde genel oy ilkesinin kabulü sonucu gerçekleştirilen değişiklikler neticesinde fiilen oy kullanan (sadece) beyaz erkeklerin oranı yüzde ellilerin hayli üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla bu durumda ırka dayalı ayrımcılık esasının sürdürüldüğü bir genel oy prensibinden bahsedilmektedir ki bunun kabulü mümkün değildir. Bkz. Huntington, s. 14.

²² Sözlük anlamıyla dominyon, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun deniz aşırı parçalarından her birine verilen isimdir. "Başlangıçta dominyon ismi, İngiliz hâkimiyetini tanıyan bütün ülkelere verilmekteydi. İngiliz monarşisinde hükümdarın, 'deniz aşırı Britanya dominyonları kralı ve kraliçesi' şeklinde adlandırılması, bunu göstermektedir. İngiltere'ye bağlı bir kısım sömürgelere zamanla, iç işlerinde bağımsızlık tanınmış, 12 Aralık 1931'deki antlaşmayla Kanada, Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın İngiltere'ye bağımlılıkları tamamıyla teorik kalmıştır. Dominyonların sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürmüştür. Bundan sonra birçok sömürgeler bağımsızlığına kavuşunca, bütün bu eski sömürgeler bazı ekonomik antlaşmalarla birbirine bağlı şekilde *Commonwealth* adı altında bir devletler topluluğu içinde birleştirilmiştir. Bu ülkeler siyasi yönden bağımsız olmakla beraber, ekonomik yönden İngiltere'ye sıkı bağlarla bağlıdır." Bkz. Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 233; "Dominyon", **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Cilt: 6, <http://www.bizimsahife.org/Kutuphane/RehberAnsiklopedisi/index-70.htm>, (10.09.2012).

²³ Huntington, s. 14.

Birinci dalganın yaşandığı tarih aralığına denk gelen bir yılda, 1922 yılında, *Huntington*'un *ters dalga* olarak adlandırdığı, demokrasi karşıtı bir süreç başlamıştır. *Ters dalga* süreci, artan bir ivme ile yükselişe geçen demokrasiye karşı bir tepki olarak, iki dünya savaşı arasındaki zaman diliminde gerçekleşmiştir. *Mussolini*'nin, İtalyan demokrasisini 1922 yılında sona erdirmesi ile başladığı kabul edilen ters dalga, etkisini daha çok yeni demokrasilerde²⁴ göstermiştir. Takip eden yıllarda, genç demokrasiler olarak kabul edilen Litvanya, Polonya, Letonya ve Estonya askeri darbelere maruz kalmıştır. Demokrasiyle hiç tanışmamış olan Yugoslavya ve Bulgaristan ise daha şiddetli diktatörlükler halini almıştır. 1926 yılında Portekiz'de gerçekleştirilen askeri darbeyi, 1930'lu yılların başında Brezilya, Arjantin ve Japonya'da yaşanan askeri darbeler izlemiştir²⁵. 1933 yılında *Hitler*'in iktidarı ele geçirmesi Alman demokrasisinin sonunu getirmiştir. İspanya'da 1936 yılında yaşanan askeri darbe, 1939 yılına gelindiğinde, demokrasinin tamamen sona ermesine neden olmuştur. Böylelikle *birinci ters dalga* kapsamında (iki dünya savaşı arasındaki dönemde) demokrasi; askeri darbelere, komünist, faşist ve militarist düşünce akımlarına karşı gerilme kaydetmiştir²⁶.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 1943 yılında başladığı öne sürülen *ikinci demokratlaşma dalgası*, 1962 yılına kadar tam on dokuz yıl sürmüştür. Birinci demokrasi dalgasına göre kısa sayılan bu süre zarfında, İkinci Dünya Savaşı'ndan galip ayrılan müttefiklerin zaferi Batı Almanya, İtalya, Avusturya, Japonya ve Kore'de demokrasinin gelişimini tetiklemiş; 1940'lı yılların sonlarıyla 1950'li yıllarda Türkiye ve Yunanistan'ın demokrasiye itilmesine neden olmuştur. Yine ikinci dalga süresince, 1940'lı yıllarda Latin Amerika ülkeleri olan Arjantin, Kolombiya, Peru ve Venezüela demokrasi denemelerine imza atmış ve fakat 1950'li yıllarda birer diktatörlüğe dönüşmüştür. Latinlerin başarısızlıkla sonuçlanan demokrasi denemelerinin iki istisnası ise Kolombiya ve Venezüela'daki elitlerin diktatörlere karşı verdiği mücadele neticesinde varılan uzlaşılı yoluyla, bu iki devletin demokrasilerini güçlendirmeleri olmuştur. İkinci demokratlaşma dalgasının sonlarına

²⁴ Yunanistan, 1910 yılından önce demokratik kurumlarını oluşturmuş bir ülke olmasına karşın bir istisna olarak, 1920 yılından sonra demokrasi bağlamında geriye gitmiştir. Yunanistan'da 1915 yılında ulusal bölünme yaşanmış ve 1936 yılında ise demokrasi tamamen yok olmuştur. Bkz. *Huntington*, s. 15.

²⁵ Özellikle 1930'lu yıllarda, demokrasinin zirveden düşüş yaşadığı kabul edilmektedir. Bkz. Mayo, s. 21.

²⁶ *Huntington*, s. 15; Erdoğan, Anayasal, s. 229; Uygun, s. 117.

doğru 1960 yılında, Afrika'nın en büyük devleti olan Nijerya'nın demokratik bir nitelik kazandığı kabul edilmektedir²⁷.

Emerson'a göre, 1958 yılı demokratik anayasacılığın çöküş yılı olarak kabul edilmektedir. *Demokrasiye karşı ikinci ters dalga* sürecinin başlangıcı ise Asya'da ortaya çıkmıştır. Buna göre 1958 yılında Pakistan'da ve Sudan da askeri yönetimin iktidarı ele geçirmesi ikinci ters dalganın başlangıcı olarak kabul edilmektedir²⁸. İkinci ters dalga kapsamında; Latin Amerika ülkeleri olan Peru, Brezilya, Bolivya, Arjantin ve Ekvator'da 1962 ile 1972 yılları arasındaki on yıllık dönemde bir dizi askeri darbe yaşanmıştır. İkinci ters dalga dönemine denk düşen, demokrasi karşıtı diğer askeri darbeler ise Türkiye'de 1960 yılında, Yunanistan'da ise 1965 ve 1967 yıllarında yaşanan askeri müdahaleler olarak gözlemlenmektedir. Afrika'da 1960 yılında demokratik nitelik kazanan Nijerya, 1966 yılında askeri müdahaleye maruz kalmış ve ikinci ters dalgadan nasibini almıştır²⁹. İkinci ters dalganın hâkimiyeti ve etkileri, 1970'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir³⁰.

Yirminci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, başlıca yedi farklı bölgedeki ortak tutumla, dünyadaki politik manzaranın büyük ölçüde değiştiği söylenebilir. Dünyadaki politik manzaranın bu değişimine neden olan olaylar: 1) 1970'li yılların ortalarında, Güney Avrupa'daki sağcı otoriter rejimlerin çöküşü, 2) 1970'lerin sonları doğru, Latin Amerika ülkelerindeki askeri diktatörlüklerin yerlerini, seçilmiş yönetimlere bırakması, 3) 1980'li yılların ortalarında, Güney ve Doğu Asya ülkelerinde yaşanan otoriter rejimleri reddetme hareketi, 4) 1980'lerin sonlarında, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin sona ermesi, 5) 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve on beş adet yeni Sovyet cumhuriyetinin kurulması, 6) 1990'ların ilk yarısında, Güney Afrika'nın büyük kesiminde, tek parti rejiminin reddedilmesi, 7) 1990'larda, Orta Doğu ülkelerinin bazılarında yaşanan, zayıf ancak fark edilir liberalleşme hareketleri olarak sayılabilmektedir³¹. Söz konusu gelişmeler ışığında Huntington'a göre; 1974 yılında Portekiz diktatörlüğünün sona ermesi ile

²⁷ Huntington, ss. 15-16; Erdoğan, Anayasal, s. 230; Uygun, s. 117.

²⁸ Rupert Emerson, "The Erosion Of Democracy", **The Journal of Asian Studies**, Vol: 20, No: 01, November 1960, ss. 1-8.

²⁹ Huntington, ss. 16-17.

³⁰ Erdoğan, Anayasal, s. 230.

³¹ Thomas Carothers, "The End of the Transition Paradigm", **Journal of Democracy**, Vol: 13, No: 1, 2002, s. 5, <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Carothers-13-1.pdf>, (10.09.2012).

başlayan ve halen devam eden son demokrasi hareketi ise *üçüncü demokratlaşma dalgası* olarak adlandırılmıştır³².

Beyme 1996 tarihli eserinde³³; yirmici yüzyılda Avrupa’da yaşanan, dört adet demokratikleşme (demokratlaşma) dalgasının gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Beyme’ye göre: 1) Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından birinci dalga; 2) İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ikinci dalga; 3) 1970’lerde Latin Amerika ve Güney Avrupa’da yaşanan gelişmeler neticesinde üçüncü dalga; 4) 1989 tarihinde komünizmin sona ermesiyle ise dördüncü dalga yaşanmıştır. Yazara göre, komünizmin çökeceği ve bu çöküşün Batı Dünyası’na kadar uzanacak olan etkileri öngörülemediğinden dolayı, 1989 Kasım’ı sosyal bilimler açısından kötü bir tecrübe niteliğindedir³⁴.

Buraya kadar anlatılan konular dâhilinde, tarihi süreç içerisinde demokrasi kavramına ilişkin *anlamsal/kavramsal* ve *algısal* nitelikteki farklılıklar kısaca ele alınmıştır. Böylelikle demokrasi kavramının; tarihi süreç içerisinde büründüğü elastiki yapı doğrultusunda, kapsam ve içeriğindeki değişim gibi, dünya genelindeki değerinin de zamana bağlı olarak değişkenlik gösterdiği olgusu izah edilmeye çalışılmıştır³⁵. Geline son aşamada ise demokrasi yükselişinin halen artan bir ivmeyle devam etmekte olduğu tüm dünya genelinde kabul edilmektedir.

C. Demokrasiyi Tanımlama Meselesi

Demokrasi kelimesinin tarihte bilinen ilk kullanımının, Milattan önce beşinci yüzyıl ortalarında, Eski Yunanlıların *democratia* olarak ifade ettikleri sözcüğün kullanımına kadar uzandığı kabul edilmektedir. Kelimenin kökeni ise *demos* yani *halk* ve *kratos* yani *iktidar* (*yönetim* ya da *otorite*) sözcüklerinin birleşiminden

³² Huntington, ss. 18-22; Erdoğan, Anayasal, s. 230.

³³ Klaus Von Beyme, **Transition To Democracy In Eastern Europe**, Advances In Political Sciences, MacMillan, Basingstoke, London and New York, 1996.

³⁴ J. L. Porket, “Transition to Democracy in Eastern Europe by Klaus von Beyme Review by: J. L. Porket”, **The Slavonic and East European Review**, Vol: 76, No: 1 (January 1998), pp. 180-181, <http://www.jstor.org/stable/4212608?seq=1>, (12.09.2012).

³⁵ Teziç, demokrasinin zaman içerisindeki değişkenliğini şu şekilde ifade etmektedir: “Siyasi biçimiyle demokrasi, değişmeyen bir kavram olmayıp, elastikidir. Bunun çerçevesi, toplumların gelişme düzeyine bağlı olarak genişleyebilmektedir...”. Bkz. Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009, (Anayasa), s. 97.

oluşmaktadır. Dolayısıyla, kelimenin kökensel tahlili ile *demokrasi* (*democratia*), *halk tarafından yönetim* ya da *halkın yönetimi veya iktidarı* anlamına gelmektedir³⁶.

Demokrasinin etimolojik³⁷ bir yaklaşımla tahlili konusunda Sartori'nin derin ve açıklayıcı yaklaşımı³⁸, araştırmacılar açısından konuya netlik kazandırmakta ve büyük ölçüde yol gösterici bir rol üstlenmektedir³⁹. Bu yaklaşım paralelinde öncelikle, *demokrasi* kelimesini meydana getiren ilk sözcük olan, *demos* kelimesinin irdelenmesi gerekmektedir. *Demos* ilk olarak Antik Yunan'da, halk meclisinde toplanan kişi grubunu ifade etmek için kullanılmıştır. *Demos* aynı zamanda, *toplumun tümü*, *halk yığını*, *kalabalık* ve *çoğunluk* gibi anlamların ifadesi için de kullanılmıştır. *Demos* yani *halk* sözcüğüne ilişkin altı farklı anlamlandırmanın varlığı kabul edilmektedir: 1) Halk, herkes demektir. 2) Halk, kesin bir sayısı olmayan pek çok insan demektir. 3) Halk, aşağı sınıfın ifadesidir. 4) Halk, bölünemez nitelikte organik bir bütündür. 5) Halk, salt çoğunluk ilkesi ile belirlenen büyük bir kesimin ifadesidir. 6) Halk, sınırlı çoğunluk ilkesi ile beliren büyük bir kesimi tanımlamaktadır. Sartori, gerçekleştirdiği ayrıntılı değerlendirmeler sonrasında, demokrasinin işlevselliğinin korunabilmesi adına, *halk* kavramının ancak altıncı anlam kapsamında yani, *sınırlı çoğunluk yönetimi* anlamında kabul edilebileceği kanaatine ulaşmıştır⁴⁰. Öyle ki ancak bu anlamın kabulü ile demokrasinin, salt

³⁶ Ali Fuad Başgil, **Demokrasi Yolunda**, 3. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2009, s. 23; Sartori, s. 22; Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, s. 3; Mayo, s. 18; Erdoğan, *Anayasal*, s. 232; Uygun, s. 10; Hasan Tahsin Fendoğlu, "Demokrasi, Demokratikleşme Dalgaları ve Çıkış Garantileri", **Seyfullah Edis'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, (Demokrasi), ss. 79-80; Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s. 96; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Ve Dağıtım, Bursa 2008, (Anayasa), s. 70; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa, 2011, s. 634, (Genel Teori); Kaboğlu, s. 179.

³⁷ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'e göre, *etimolojik* kelimesinin eş anlamlısı olarak, *köken bilimsel* sözcüğü kullanılabilir. *Köken bilim*, sözcüklerin kökeni ile ilgilenen bilim dalıdır. Bkz. Türk Dil Kurumu, "Etimolojik", **Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.504f2b5d2da1f1.74735993, (11.09.2012); Emine Yılmaz, "Kökenbilim Sözlüğü ve Türkçenin Kökenbilim Sözlükleri", **Mustafa İsen Armağanı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007, s. 619.

³⁸ Sartori, ss. 22-32.

³⁹ Başgil, demokrasinin köken bilimsel tahlili konusunda, "...Dillerde bazı kelimeler vardır ki, bunlar, mana itibarıyla, çok zengindir. Demokrasi bu türlü kelimelerden biridir. Bu tür kelimeleri 'öz Türkçe'nin Kalmukça koluna çevirseniz bile onları târif etmiş olmazsınız." sözleriyle, hem demokrasinin anlamsal derinliğini hem de önemini bir kez daha vurgulamıştır. Bkz. Başgil, s. 23.

⁴⁰ Sartori, *demos* kavramının anlamına ilişkin sayılan altı ilkeyi ayrıntılarıyla değerlendirmiştir. Yapılan tahlil neticesinde, ilk dört anlamın kabul edilemeyeceği sonucuna varmıştır. Sonraki değerlendirme, beş ve altıncı anlamlar arasındaki kıyaslama olmuştur. Beşinci maddede sözü geçen *salt çoğunluk*, azınlık haklarının korunmadığı, sınırsız ve mutlak bir çoğunluk yönetimi olarak nitelendirilmiştir. Altıncı tanımda yer alan, *sınırlı çoğunluk* ise azınlık haklarıyla

Buraya kadar yapılan açıklamalar kapsamında demokrasi, *halkın iktidarı* olarak tanımlanmaktadır. Halk kelimesi *Sartori*'nin görüşü doğrultusunda *sınırlı çoğunluk* olarak kabul edildiğinde demokrasi; *sınırlı çoğunluğun iktidarı* şeklinde nitelendirilebilmektedir. Konuyu bir adım daha ileri taşıdığımızda, *siyasal iktidar* kavramının *güç* ve *rıza* kavramlarının birleşiminden oluştuğunun kabulü ile demokrasi; *sınırlı çoğunluğun sahip bulunduğu meşru*⁴⁴ *güç* anlamına da gelmektedir.

Bu noktada, *Lincoln*'un ünlü demokrasi tanımlamasına da değinmek gerekmektedir. 1863 yılında *Gettysburg Söylevi*'nde *Lincoln*, “...*halkın halk tarafından, halk için yönetimi*...” şeklindeki ifadesi ile hatırlanmaktadır⁴⁵. Nitekim *Sartori* de *Lincoln formülü* olarak adlandırdığı bu demokrasi tanımını irdlemiştir. Yazara göre, *Lincoln*'un ifadesinde yer alan “halk için” kısmı, halkın kazancı ve yararına olan yönetime işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte cevaplanması zor olan, “Halkın kazancı (ya da diğer ifadeyle halkın lehine olan) nedir?” sorusu, bu söylemin ucu açık bir niteliğe bürünmesine sebep olmaktadır. Öyle ki, zamanında komünist diktatörlüklerin dahi kendilerini haklılaştırma ve meşrulaştırma çabalarında, “halk için” bahanesini kullandıkları görülmüştür. Tüm bunların ötesinde *Sartori*'ye göre; *Lincoln*'un bu sözlerinin demokrasiye iliştilmesinin asıl sebebi, sözleri söyleyenin bizzat *Lincoln*'ün kendisi olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁶. Öyleyse buraya kadar değinilen hususlar ışığında,

29&ft.jtitle=Canadian+Journal+of+Economics+and+Political+Science&ft.au=Mayo%2C+H.+B
&ft.date=19540201&ft.issn=03154890&ft.volume=20&ft.spape=272&ft.externalDBID=n%2
Fa&ft.externalDocID=104804230055, (13.09.2012),(Review).

⁴⁴ *Meşruiyet* kavramı, *yasallık* kavramından farklı ve daha kapsayıcı bir kavramdır. Yasal olan bir durum meşru olmayabilirken, aynı şey tam aksi durum için de geçerlidir. Yasallık meşruluğu her zaman karşılayamaz. Ancak yasallık, meşruluğun bir karinesi olarak kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte hem yasallık hem de meşruluk olgusunun bir arada bulunması normaldir. Bir siyasi iktidarın meşru sayılabilmesi, bu konuda ilgili toplum açısından bir *consensus* yani temel anlaşmanın varlığına bağlıdır. Peki, toplumun yüzde kaç üzerinde bir anlaşma *temel anlaşma* sayılacaktır? İşte bu soru, meşruluk probleminin objektif bir kıstasa oturtulması sorununun ifadesidir. Bu zor soruya dair verilebilecek olan en makul cevaplardan biri kanaatimizce şudur: Temel anlaşmanın varlığı bakımından, asgari, toplumun yüzde yetmiş beşi tarafından bir fikir birliği sağlanması şarttır. Bu oran arttıkça meşruluk oranı da kuvvetlenecektir. Kapani, 94; Kaboğlu, s.78; Seteve Bruce and Steven Yearley, **The Sage Dictionary Of Sociology**, Sage Publications, London, California, New Delhi, 2006, s. 47.

⁴⁵ 19 Kasım 1863 tarihli, *Lincol*'ün ünlü *Gettysburg Address* adlı söylevi, Amerikan tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Söylevin tam metni ve ayrıntılı tahlili için bkz. Barry Schwartz, “Rereading the Gettysburg Address: Social Change and Collective Memory”, **Qualitative Sociology**, Vol: 19, No: 3, 1996, ss. 398-399.

⁴⁶ “...Ama eğer bu formülü bir rastlantı sonucu ilk kez Stalin bulmuş olsaydı, acaba o da bunu kullanmaz mıydı? Gerçekten, onun yönettiği halk hükümeti de sözcüğün tam anlamıyla halkın

kökenbilimsel yöntemin demokrasi konusunda bize bir temel sağlayacağı ve fakat demokrasinin tam olarak anlaşılabilmesi gayesinde ise yetersiz kalacağını söylemek hatalı olmayacaktır. Zira bu şekilde, demokrasinin kelime anlamına bağlı kalınarak kullanımı ya da tahlili çabaları; sonu gelmeyen, belirsiz, soyut ve ideal bir söylemden ileri gidemeyecektir⁴⁷.

D. Demokrasiyi Somutlaştırmada Ampirik Yaklaşım

Bundan önceki başlık altında, etimolojik (köken bilimsel) olarak adlandırılan yaklaşımla *demokrasi* kavramı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin kelime anlamına bağlı kalınarak gerçekleştirilen bu yöntem bir başka ayrıma göre *normatif demokrasi* anlayışı olarak da ifade edilebilmektedir. *Normatif yaklaşım*, demokrasi kavramını anlaşılır kılma konusunda *soyut* kalmakla eleştirilmiştir. Anlaşılabilirlik ve uygulanabilirlik maksadıyla klasik demokrasi kavramının somutlaştırılması gerektiği görüşünden yola çıkılarak, normatif demokrasi anlayışına karşı geliştirilen diğer teori ise *ampirik*⁴⁸ (*deneyssel* ya da *deneye dayalı*) *demokrasi* (teorisi) olarak adlandırılmaktadır⁴⁹. Teorinin öncüsü *Robert A. Dahl* olarak kabul edilmektedir.

hükümetiydi; amacının halk için yönetmek olduğu savını çürütmek güçtür; ve halk eliyle sözü (her hangi bir anlama gelebileceği için) Stalin tarafından pekala kendisi ile halkın bir ve aynı şey olduğu 'genel irade'nin onun iradesi aracılığıyla yönettiği tarzında anlaşılmış olabilirdi...." Bkz. Sartori, s. 37.

⁴⁷ Sartori, ss. 36-37.

⁴⁸ Ampirik: "*Deneyssel; duyularla algılanan âlemle ilgili*" anlamına gelmektedir. Bkz. Yılmaz, s. 67.

⁴⁹ "...Genellikle siyasal teoriler normatif, analitik ve ampirik olmak üzere üç kategoriye ayrılabilir. Normatif teoriler belli değer yargılarından hareket eden, onları kurallarla doğrulamaya çalışan, «olması gereken»i belirten teorilerdir. Analitik teoriler kavramsal tahlillerle uğraşır. Ampirik teoriler ise, değer yargılarından uzak kalmaya çalışarak olayların gözlemine dayanan, bu gözlemlerden çıkan sonuçları anlatan ve olması gerekeni değil de sadece «olanı» açıklamayı amaçlayan teoriler olarak nitelendirilebilir. Geleneksel, klâsik demokrasi teorileri daha çok normatif ve analitik bir nitelik taşırlar. Son on yıllar içinde, politika biliminin olayların ve davranışların gözlemine dayanan, gitgide «pozitif» bir bilim olma yolundaki gelişmelerin ve iddiaların yanı sıra, bazı siyasal bilimciler demokratik teoriyi de ampirik bir yaklaşımla ele almak gerektiği görüşünü öne sürmüşlerdir...." Bkz. Münci Kapanı, "Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar", **Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları (AÜHF), 1977, (Demokratik), ss. 205-206; Ampirik yaklaşım, 1960'lı ve 1970'li yıllarda, demokrasi teorisi konusunda ciddi anlamda akademik tartışmalara konu olmuştur. Ampirik yaklaşım, sözde bilimsellik, aşırı tutucu (muhafazakâr) olmakla, Anglo-Amerikan politik düşüncesini benimsemekle, ideolojik ve taraflı olmakla suçlanmış ve eleştirilmiştir. Ampirik yaklaşım ile normatif (klasik) yaklaşım arasındaki tartışmalar için bkz. Quentin Skinner, "The Empirical Theorists of Democracy and Their Critics: A Plague on Both Their Houses", **Political Theory**, Vol: 1, No: 3, August, 1973, pp. 287-306, <http://www.jstor.org/stable/190588>, (14.09.2012); Carole Pateman "Criticising Empirical Theorists of Democracy: A Comment on

1. Dahl: Poliarşal Demokrasi Yaklaşımı

Dahl 1956 tarihli eserinde⁵⁰, hali hazırda var olan farklı demokrasi teorilerini eleştirmiş ve bunlar arasında mevcut bulunan niteleme farklılığına vurguda bulunmuştur. Yazara göre normatif tanımların *idealist* ve *soyut* nitelikleriyle yetersiz kaldığı bu aşamada, gerçek dünyadaki demokrasileri de kapsar nitelikte yeni bir demokrasi tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Buna paralel gerçekleştirilecek olan bir tanımlama içinse, öncelikle yeni bir takım kıstasların tespiti gerekmektedir. Böylelikle yazar, *poliarşal demokrasi* (*polyarchal democracy*) olarak adlandırdığı teori çerçevesinde demokrasi kavramını ele almaya karar vermiştir⁵¹. 1971 tarihli eserinde⁵² Dahl, hegemonyadan⁵³ poliarşiye geçmeyi etkileyen (engelleyen ya da teşvik eden) bir takım koşullardan bahsetmektedir⁵⁴. Çalışma kapsamında bizim için asıl önemli olan nokta ise yazarın *poliarşi* olarak adlandırdığı (ve ideal demokrasilerden ayrılan) *somut* sistemi, bir takım nesnel kıstaslara büründürebilmiş olmasıdır.

Dahl tarafından ortaya atılan *poliarşal teori* (*polyarchal democracy*) esasına göre, bir rejimin *poliarşi* olarak nitelendirilebilmesi için toplamda sekiz şartın varlığını bakılması gerekir. Bununla birlikte sözü geçen teori, dünyadaki hiçbir rejimin, sayılan ve aranan bu sekiz şartın tümünü tam olarak taşımadığını da peşinen

Skinner”, **Political Theory**, Vol: 2, No: 2, May, 1974, pp. 215-218, <http://www.jstor.org/stable/190674>, (14.09.2012).

⁵⁰ Robert A. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, The University Of Chicago Press, Chicago, 1956, (A Preface).

⁵¹ Bernard Barber, “A Preface to Democratic Theory, by Robert A. Dahl, Review by: Bernard Barber”, **Political Science Quarterly**, Vol: 72, No: 3, (September, 1957), pp. 474-475, <http://www.jstor.org/stable/2145349>, (16.09.2012).

⁵² Robert A. Dahl, **Poliarchy: Participation and Opposition**, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1956, (Poliarchy).

⁵³ Dahl eserlerinde “diktatörlük” yerine “hegemonya” (hegemony) kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Hegemonya kelimesi, ilk olarak Gramsci tarafından, sosyal bir sınıfın üstünlüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Kelime önemli ölçüde ideolojik etkinin ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bkz. Bruce and Yearly, s. 133.

⁵⁴ Dahl tarafından hegemonyadan poliarşiye geçmeyi etkileyen (engelleyen ya da teşvik eden) söz konusu koşullar şunlardır: 1) Tarihsel olgular, 2) Sosyo-ekonomik düzendeki yoğunlaşma derecesi, 3) Sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi, 4) Eşitsizlik, 5) Kültürel farklılaşma, 6) Yabancı kontrolü ve 7) Aktif politikacıların inançları. Bkz. Harry Kantor , “Polyarchy: Participation and Opposition by Robert A. Dahl Review by: Harry Kantor”, **The Journal of Developing Areas**, Vol: 6, No: 3 (April, 1972), pp. 428-429, <http://www.jstor.org/stable/4189912>, (16.09.2012); Avery Leiserson, “Polyarchy: Participation and Opposition by Robert A. Dahl, Review by: Avery Leiserson”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol: 397, Seven Polarizing Issues in America Today (September, 1971), pp. 213-214, <http://www.jstor.org/stable/1039102>, (16.09.2012).

kabul etmektedir. Böylelikle *Dahl*, dünya üzerinde var olan mevcut rejimler arasında, kıstas olarak belirlenen bu sekiz niteliği, *tatmin edici bir oranda* taşıyan rejimlerin *poliarşi* olarak adlandırılabilceğini kabul etmektedir. Bu şekilde, bir idealin ifadesi olan ve mevcut hiçbir beşeri rejime tam anlamıyla uymayacak olan *demokrasi* kelimesine alternatif ve gerçekçi bir kullanım üretmek istenmiş, demokrasinin *uygulanabilirlik (feasibility)* problemine, bir ölçüde çözüm sunulmuştur⁵⁵. Bir diğer ifadeyle *Dahl*, *yaşayan demokrasi* formülünü, sekiz özellikle (kıstasla) ifade etmeye çalışmıştır. Bu yaklaşımla demokrasilerin (ya da *Dahl*'ın ifadesiyle poliarşilerin) asgari olarak şu sekiz şartı taşımaları gerekmektedir: 1) Örgütlenme özgürlüğü, 2) İfade özgürlüğü, 3) Oy hakkı, 4) Kamu hizmetine girme hakkı, 5) Siyasi liderlere tanınmış olan, destek ve oy için yarışabilme hakkı, 6) Çeşitli bilgi kaynakları, 7) Serbest ve adil seçimler, 8) Devlet politikalarını meşrulaştırma araçları⁵⁶. Sonraki süreç içerisinde, yazar tarafından tespit edilen bu sekiz şarta başkaca yeni şartlar da eklenmiş, konu üzerindeki bilimsel birikim gelişim göstermiştir. Bu bağlamda söz konusu gelişime katkı sağlayan iki önemli isim ise *O'Donnell* ve *Powell* adlı araştırmacılarıdır.

2. Ampirik Yaklaşımın İki Takipçisi: O'Donnell ve Powell

Tıpkı *Dahl* gibi, *O'Donnell* ve *Powell* da, demokrasiyi ideal (soyut) anlamından arındırarak somutlaştırabilmek adına, deneysel yönetime dayalı bazı çalışmalara imza atmışlardır. Her iki araştırmacının da çıkış kaynağının *Dahl* olması sebebiyle, kendilerine *Dahl*'ın takipçileri yakıştırmasında bulunmak, kanaatimizce hatalı bir niteleme sayılmayacaktır. Nitekim her iki araştırmacı da çalışmalarında bu durumu bir şekilde kabullenmektedirler.

Öncelikle *O'Donnell*'a kısaca değinmek gerekirse yazar, demokrasinin tahlili konusunda kullanılabilecek olan *Dahl*'ın sekiz şartına ek olarak, iki temel şartın daha ilaveten kabul edilebileceğini belirtmektedir. Bu iki şart ise: 1) Seçimle iş başına

⁵⁵ Cameron Ross, **Federalism and Democratization In Post-Communist Russia**, Manchester University Press, Manchester, 2003, ss. 3-4.

⁵⁶ Dahl, Polyarchy, s. 3; Robert Dahl, Polyarchal Democracy, **The Democracy Sourcebook**, (Ed. Robert Alan Dahl ve diğerleri), MIT Press, Cambridge, MA, USA, 2003, (The Democracy Sourcebook) ss. 48-53, <http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/docDetail.action?docID=10229585>, (17.09.2012); Ross, s. 3; Gözler, Genel Teori, Cilt: I, ss. 634-635.

gelenler (ya da bazı atanmışlar), anayasal yetki süreleri dolmadan, keyfi olarak görevlerinden uzaklaştırılamamalı, 2) Seçilmişler, seçilmemiş kesimler tarafından, özellikle de silahlı güçler tarafından, ciddi anlamda kısıtlanma, veto ya da mevcut siyasi alandan dışlanma gibi olaylara maruz bırakılmamalıdır⁵⁷. Birinci şartta yazar, örnek olarak *Boris Yeltsin*'in seçimle iş başına geldikten sonraki tutumuna vurgu yapmış, *Yeltsin*'in zamanla demokratik niteliğini kaybettiğini ifade etmiştir. Böylelikle *O'Donnell* ilk şartta özetle, “demokratik yollarla göreve gelenlerin demokratik çerçevede görev ifa etmesi gerektiğini” anlatmaya çalışmıştır. İkinci şartta ise yazar özetle, “seçimle (göreve) gelenlerin ancak seçimle gitmesi gerektiğini” vurgulamış, özellikle de askeri müdahalelerin demokrasiye olan olumsuz etkisini bir kez daha dile getirmiştir⁵⁸.

Demokrasinin varlığını tespit edebilmek üzere kullanılacak olan somut kıstasları belirleyebilmek adına yazılmış olan çok sayıda eserden, çalışmamız kapsamında çok kısaca da olsa mutlaka değinilmesi gereken bir diğer çalışma ise, *Powell*'in 1982 tarihli eseridir⁵⁹. *Powell* eserini, *Dahl*'ın *Poliarşi* adlı çalışmasına benzetmiş, yöntem açısından da yine *Dahl* gibi var olan demokrasiler esası üzerinden gitmeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte *Powell* çalışmasında, demokratik ülkelerin saptanması amacıyla kullanacağı kıstasları bizzat kendisi tespit etmiştir. Buna göre demokrasinin varlığı açısından kullanılabilecek olan kıstaslar şunlardır: 1) Hükümetin gerçekleştirdiği faaliyetler açısından meşruluğu, 2) Belirli makul aralıklarla gerçekleştirilen, çok partinin yer aldığı, yarışmacı bir seçim sistemin varlığı, 3) Geniş kapsamlı katılımın sağlandığı seçimler, 4) Serbest ve gizli oy hakkı ve 5) Vatandaşlara ve siyasetçilere tanınmış olan ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi temel özgürlüklerin varlığı ile siyasetçiler arasında adil yarışmacı bir düzenin sağlanmasıdır⁶⁰.

⁵⁷ Guillermo O'Donnell, “Illusions About Consolidation”, *Journal of Democracy*, Vol: 7, No: 2, April, 1996, s. 35.

⁵⁸ *O'Donnell* da *Dahl* gibi, olan durumun tahlili ile tarihi süreç içerisindeki olaylardan yola çıkarak, ampirik yöntemi tercih etmektedir. Söz konusu iki şartını da bu yöntemle, tarihi olaylara atıfta bulunarak temellendirmiştir. Bkz. O'Donnell, s. 35.

⁵⁹ G. Bingham Powell Jr., *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London U.S.A., 1982 (Contemporary); G. Bingham Powell, Jr., *Çağdaş Demokrasiler*, Çev. Mehmet Turan, Türk Demokrasi Vakfı Ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990, (Çağdaş).

⁶⁰ Powell, *Contemporary*, s. 3; Powell, *Çağdaş*, s. 5.

3. Değerlendirme: Demokratik Devlet İlkesinin Ölçütleri

Böylelikle, demokrasinin var olup olmadığının tespiti amacıyla kullanılabilecek olan bir takım kıstaslar başta *Dahl* olmak üzere, *O'Donnell* ve *Powell*'in çalışmaları kapsamında kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Fark edildiği üzere, yazarların her biri kendi çalışması için özgün bir değerlendirme ölçütü üretmiş, demokrasi tahlilini başta tespit edilen bu ölçüt kapsamında gerçekleştirmiştir. Kanaatimizce, çalışmamız bakımından da aynı yöntem izlenmek suretiyle, mevcut çok sayıdaki kistastan faydalanmak yoluyla, özgün bir takım ölçütleri tespit etmemiz yerinde olacaktır.

Şüphesiz bu tespitimiz, demokrasinin mevcut şartlarının sil baştan yazılması iddiasını taşımamaktadır. Tarafımızca hedeflenen özgün kıstas tespiti öğretide mevcut çalışmalar ışığında gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, çalışma konumuz açısından öncelik ve vurgu farklılıklarının basitçe belirginleştirilmesinden öteye geçmeyecektir. Böylelikle gerçekleştirilecek olan bir *ölçüt tespiti* neticesinde, çalışmamız kapsamında kullanılacak olan başlıca *demokratik devlet (demokrasi) kıstasları* şu şekilde sayılabilmektedir: 1) Siyasal karar alma mekanizmalarının seçim yoluyla belirlenmesi, 2) Yapılacak seçimlerin kendi içerisinde yarışmacı ve demokratik nitelik taşıması, 3) Seçilmişlerin haksız dış müdahalelere maruz bırakılmaması ve 4) Vatandaşlara temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması gerekmektedir⁶¹.

Tarafımızca yararlanılacak olan bu dört kıstas, çalışma kapsamında demokratik devlet ilkesi çerçevesinin tespiti açısından yapılacak değerlendirmeyi somutlaştırmak adına önem arz etmektedir. Bu tespit çerçevesinde belirlenen kıstasların her birinin içeriği ise hiç şüphe yok ki, son derece geniş ve kapsamlı anlamlar barındırmaktadır. Bununla birlikte çalışma alanı ve odak konudan uzaklaşmamak adına, söz konusu unsurların derin içeriği bu başlık altında ayrıca incelenmeyecektir. İlerleyen bölümlerde tarafımızca gerçekleştirilecek olan mevcut durum tahlillerinde, yeri geldiğinde söz konusu ölçütler, içeriksel boyutuyla

⁶¹ Demokratik devlet ilkesine ilişkin hali hazırda ortaya atılmış bulunan kıstaslar için ayrıca bkz. Dahl, *Polyarchy*, s. 3; Dahl, *(The Democracy Sourcebook)* ss. 48-53; Özbudun, *Türk Anayasa*, ss. 87-107; Erdoğan, ss. 236-247; Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, ss. 110-117; Gözler, *Genel Teori*, Cilt I., ss. 634-635; O'Donnell, s. 35; Powell, *Contemporary*, s. 3; Powell, *Çağdaş*, s. 5; Ross, ss. 3-4.

değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu başlık altında hedeflenen asıl amaç doğrultusunda, *demokratik devlet çerçevesine dair ölçütlerimiz* tespit edildikten sonra; takip eden başlık altında, demokratik seçimlerin temel unsurlarının tespiti gerekmektedir.

II. DEMOKRATİK SEÇİMLERİN TEMEL UNSURLARI

Önceki bölümde tespit edilmiş olan ve çalışma kapsamında *demokrasi kıstasları*⁶² adıyla anılan değerlendirme ölçütleri içerisinde, *seçim* kavramı göze çarpmaktadır. Siyasal karar mekanizmalarının seçimle göreve gelmesi gibi, söz konusu seçimlerin kendi içerisinde demokratik nitelik taşıması da, demokrasinin gereği olarak kabul edilmektedir. Buna göre, *seçim* olgusunun varlığı, demokrasi için bir zorunluluktur. Diğer taraftan, *seçim* olgusu açısından ise *demokrasi* kavramı, niteliksel bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle her iki olgu/kavramın varlığı, birbirlerine bağımlılık arz etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, başta belirlenen genel çalışma yöntemine bağlı kalınarak, *seçim* olgusu irdelenmeye çalışılacaktır. Bu hedefle gerçekleştirilecek olan değerlendirme nihayetinde, *demokratik seçim şartları (unsurları)* somut olarak belirlenmeye çalışılacaktır. Plan dâhilinde, öncelikle *seçim* olgusu kavramsal boyutuyla ele alınacak, devamında demokratik seçim için gerekli olan şartlara ulaşılarak, tespit edilen bu koşulların içeriksel değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

A. Seçim Kavramı

Kelime anlamıyla *seçim*, içeriğinde birden çok anlam barındırmaktadır⁶³. Demokrasi ya da Politika Bilimi açısından ise *seçim (election)*; bir kişiyi, kamu

⁶² Çalışmada gerçekleştirilecek olan değerlendirme kapsamında yararlanılacak demokrasi kıstasları ise: 1) Siyasal karar alma mekanizmalarının seçim yoluyla belirlenmesi, 2) Yapılacak seçimlerin kendi içerisinde yarışmacı ve demokratik nitelik taşıması, 3) Seçilmişlerin haksız dış müdahalelere maruz bırakılmaması, 4) Vatandaşlara temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması olarak kabul edilmiştir.

⁶³ *Seçmek* kelimesi, çok sayıda farklı anlamı bünyesinde barındırmaktadır: Benzerleri arasında tercih yapmak, idrak etmek, kavramak, anlamak, (siyasi anlamıyla) oy kullanmak, vs. Bkz. Yılmaz, s. 763; Türk Dil Kurumu, “Seçmek”, **Güncel Türkçe Sözlük**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5058b6c95350a0.

hizmetine seçmenin ya da politik bir öneri konusunda, kabul edip etmeme şeklindeki irade açıklamasının resmi yöntemidir⁶⁴. Siyasi iktidarın meşruluğu, seçimler aracılığıyla doğmaktadır. Bu bakımdan *seçim*, halka iktidarı belirlemek ya da değiştirmek fırsatını veren “*hukukî ve siyasî bir usuldür* (yöntemdir)”⁶⁵. Seçim yoluyla göreve getirilen kişiler *seçilmişler* olarak adlandırılırlar ve kendilerini seçenleri *temsîl* görevini üstlenirler. Bu doğrultuda *seçim*, halkın temsilcilerini belirlemesine yarayan bir araç olarak da nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla, *seçim* kavramı açısından *temsîl* olgusu, bir bakıma varlık sebebi olarak, büyük bir önem arz etmektedir.

1. Ortaya Çıkışı: Temsili Yönetim Anlayışının Yükselişi

Atina demokrasisinde *halk*; devlet erkleri olarak bilinen yasama, yürütme ve yargı erkine varlık kazandıran bir yapı taşı niteliğindedir⁶⁶. Doğrudan demokrasi uygulamasının tipik örneği olan bu modele göre *halk*, devlet politikasını belirlemede ve belirlenen kararları uygulamada bizzat katılım göstermektedir. Aksi durumda, halkın katılımı olmaksızın, sistemin varlık kazanması ya da varlığını sürdürebilmesi mümkün bulunmamaktadır. Bir diğer ifadeyle Atina demokrasisinde siyasi temsil uzak bir kavram; iktidarın doğrudan kullanılması ise daha makul ve arzulanan bir durum olarak nitelendirilebilmektedir⁶⁷. Roma’da ortaya çıkan meclislerde, zamanla *zımni* bir temsîlin uygulandığı kabul edilse de; Eski Yunan döneminde, yasama organının seçilmiş bir grup temsilci eliyle kullanılması anlayışının oluşmadığını

30699657, (18.09.2012); Hikmet Sami Türk, “Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:23, 2006, (Seçim Sistemleri), s.76.

⁶⁴ Heinz Eulau, Roger Gibbins and Paul David Webb, “Election”, **Britannica Academic Edition**, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/182308/election>, (18.09.2012).

⁶⁵ Tunçer Karamustafaoglu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:262, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970,(Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri), s. 14; İba’ ya göre, “*Yönetilenlerin, yönetenleri belirlemesiyle sonuçlanan hukuki süreçler ve işlemler bütününe ‘seçim’ adı verilir.*” Bkz. Şeref İba, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, ss. 182-183. Bir diğer ifadeye göre ise *seçim* kısaca, yöneticilerin belirlenmesi konusundaki tercih işlemi şeklinde tanımlanabilmektedir. Bkz. Öztekin, s. 175; Başka bir tanıma göre ise seçim, temsilcilerin ya da idarecilerin oy hakkına sahip olanlarca tespit edilmesi işlemidir. Bkz. Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 698.

⁶⁶ Atina demokrasisinin başlıca kurumları, *ekklesia* olarak adlandırılan ve yasama görevini gerçekleştiren halk meclisi, yürütme erki olan *beşyüzler konseyi* ve *dikasterion* adıyla anılıp yargı faaliyetini gerçekleştiren halk mahkemesidir. Kurumlar hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Uygun, ss. 20-36.

⁶⁷ Uygun, ss. 76-77.

kabul etmek hatalı olmayacaktır⁶⁸. Bu dönemde, *doğrudan demokrasi* uygulamasının görülebilmesini ve halkın yönetime bizzat ve doğrudan katılabilmesini mümkün kılan temel neden ise siyasal sistemlerin küçük ölçekli yapısı olarak kabul edilmektedir⁶⁹. Milattan önce dördüncü yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Makedon egemenliği ile birlikte, tek bir çatı altında birleşen Yunan sitelerindeki doğrudan demokrasi rejimleri de sona ermiştir⁷⁰. Böylelikle, Eski Yunan'daki örneklerinden sonra, yaklaşık iki bin yıl boyunca, on yedinci yüzyıla kadar, tekrardan bir (doğrudan) demokrasi uygulaması gözlemlenememiştir⁷¹.

İngiltere'de I. Charles döneminde (1625-1649 yılları arasında), İç Savaş⁷² olarak adlandırılan mücadele kapsamında, demokrasi ve temsil konusunda geliştirilen düşünceler, *temsili yönetim* açısından da önem arz etmektedir. Özellikle bu dönemde *Düzenleyiciler (Levellers)*, oy hakkının daha geniş bir kitleye yayılması

⁶⁸ Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, s. 34; Atina demokrasisinde, yönetime katılma hakkı tanınan kesim son derece dar tutulmuştur. Kadınlara, kölelere, yabancı ve azınlıklara bu hak tanınmamıştır. Yönetime katılmada öncelikle vatandaşlık şartı aranan Atina'da vatandaş niteliğine sahip olan kesim toplam nüfusun yalnızca %10'unu oluşturmaktaydı. Bkz. Mike Paine, **Ancient Greece**, Pocket Essentials, Harpenden, GBR, 2002, s. 45.

⁶⁹ Öztekin, s. 87.

⁷⁰ Uygun, s. 113.

⁷¹ Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, s. 34; 19. yüzyıla gelindiğinde ise *Alexis de Tocqueville*, Amerikan demokrasisini adeta bir *doğrudan demokrasi* olarak nitelendirmektedir. Alexis de Tocqueville, **Amerika'da Demokrasi**, Çev. Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1962, s. 26.

⁷² İngiltere'de yaşanan İç Savaş'ın temelinde, kral *I. Charles*'in parlamentoya danışmaksızın, İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etmesi yatmaktadır. 1628 yılında yayınlanan Haklar Bildirisi (Petition of Rights) ile krala karşı halk korunmuştur. Bu bildiri kapsamında, kralın yetkileri sınırlandırılmış, hukuki süreç dışında, kralın keyfi olarak kişileri suçlaması, cezalandırması ve orduyu halka karşı kullanması engellenmiştir. *Kral I. Charles* ise söz konusu yetki kısıtlamasına karşılık olarak, parlamentoyu dağıtmak ve on bir yıl boyunca toplamamak suretiyle, sert bir tepkiyle cevap vermiştir. Bunun yanında *I. Charles*, vergileri arttırmış ve Katolik Kilisesi ile bağlarını tümüyle kesmiş bulunan İskoç Presbiteryen Kilisesi'ni, halen Katolik bir takım uygulamaları benimsemekte olan Anglikan Kilisesi ile birleştirmek istemiştir. Tüm bu sert uygulamaları neticesinde, başta İskoçlar olmak üzere bir dizi baş kaldırış ile karşı karşıya kalan *I. Charles*, güvenilir bir orduya da sahip olmamasından ötürü mecburen, parlamentoyu tekrardan toplamak durumunda kalmıştır. Ancak parlamentonun toplanması, ülkede git gide yükselen gergin ortamın sakinleşmesi konusunda faydalı bir hamle olmamıştır. Nitekim parlamento üzerindeki baskısını sürdürmekte ısrarla ısrar eden *I. Charles*'a karşı 1642 yılında, yine parlamento içerisinde çıkan *Oliver Cromwell*'in önderliğindeki, halktan oluşan bir ordu mücadeleye başlamıştır. Aynı dönemde *I. Charles*, parlamento tarafından, vatana ihanet suçlamasıyla yargılanmaktadır. Lordlar Kamarasının muhalefetine rağmen, Avam Kamarası kralı *vatana ihanet* suçundan mahkûm etmiş ve 1649 yılında *I. Charles* idam edilmiştir. Akabinde, İngiltere bir cumhuriyet olmuş ve *Commonwealth* olarak adlandırılmıştır. İngiltere'de yaşanan İç Savaş, bir kralın, halkın isyanı neticesinde, yargılanarak idam edilmesine neden olması sebebiyle, tarihte bir ilk olarak, tüm Avrupa'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, ss. 109-111; *Parlamento egemenliği (parliamentary sovereignty)* İngiliz Anayasa Hukuku'nun temel taşı olarak kabul edilmektedir. Ian Ward, **The English Constitution: Myths and Realities**, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2004, s. 27.

ve iktidarın daha geniş bir seçmen kitlesine cevap verebilir nitelik kazanması yönündeki söylemleri kapsamında, *temsil* kurumunun meşruluğu ve zorunluluğu konusunu gündeme getirmiştir. Bir diğer ifadeyle tüm bu oluşumları, *temsili demokrasi* kurumunun gelecekteki gelişiminin öncül habercileri olarak nitelendirmek hatalı olmayacaktır⁷³.

Montesquieu 1748 tarihli *Kanunların Ruhu* adlı eserinde, *doğrudan demokrasi* uygulamalarını yani milletin devlet işlerine dair kararlara yönelik olarak oyunu bizzat kullanmasını bir kusur olarak nitelendirmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Yazara göre millet ancak temsilcileri aracılığıyla, *temsil* kurumuyla devlet işlerine katılabilecektir. Bununla birlikte, doğum, servet ya da mevki açısından seçkin sayılan kişilerin, birden fazla oy hakkına sahip olması da, yazara göre olağan bir durum olarak kabul edilmektedir. *Montesquieu*, *temsil* kurumunu kabul ederken asıl önemli vurguyu; *yasama*, *yürütme* ve *yargı* erklerinin ayırık tutulması anlamına gelen *kuvvetler ayrılığı ilkesi* hususunda yapmaktadır⁷⁴.

1762 yılında *Rousseau* tarafından yayınlanan, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserde ise yazar, *temsil* kurumunu şiddetle reddetmektedir. Yazara göre *egemenlik*, *temsili* kabul etmez ve devredilemez niteliktedir. *Rousseau*'ya göre, kişilerin egemenlik yetkisini bizzat kullanmamaları, devletin çöküşüne neden olabilecek bir felaket niteliğindedir⁷⁵. Bir görüşe göre *Rousseau*, ortaçağdaki mutlak ve geri alınamaz *temsil* hakkının sakıncalarını bertaraf etmek maksadıyla, *seçimsiz temsil* formülüne karşılık olarak *temsilsiz seçim* formülünü geliştirmiştir⁷⁶. Diğer taraftan *Rousseau*, *temsil* kurumunu meşru olarak kabul ettiği diğer eserleri sebebiyle, kendi içerisinde çelişkiye düşmekle de eleştirilmektedir. Nitekim *Montesquieu* ve *Rousseau*'dan birkaç kuşak sonra *temsil* kurumu; modern çağın büyük ulus devletlerinde, demokrasinin uygulanırlığını sağlayan bir çözüm niteliğine bürünmektedir⁷⁷. Yüksek nüfuslara sahip ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte artık, çağdaş demokratik düzenlerin neredeyse tamamının *temsil* esasına dayandığı kabul edilmektedir⁷⁸. Yani,

⁷³ Dahl, *Demokrasi Ve Eleştirileri*, s. 34.

⁷⁴ Charles Louis De Secondat Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev. Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz), ss. 170-179.

⁷⁵ Rousseau, ss. 154-158.

⁷⁶ Sartori, s. 31.

⁷⁷ Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, s. 35.

⁷⁸ David Pollard, Neil Parpworth and David Hughe, *Consitutional and Administrative Law: Text with Materials*, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 30.

siyasi kararların alınması işlemi artık doğrudan doğruya halkın kendisince değil; seçilmiş temsilciler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir⁷⁹. Bu bağlamda, günümüz demokrasi anlayışı kapsamında *seçim*; temsilcilerin/yöneticilerin (iktidarın) meşruiyetini sağlayan yegâne araç olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁰. Temsil fonksiyonunu yerine getiren siyasi iktidarın meşruluk problemine ilişkin olarak ise öğretide iki temel teori yer almaktadır. Bunlar; *teokratik meşruluk teorileri* ile *demokratik meşruluk teorileri* olarak ifade edilmektedir⁸¹. Takip eden başlık altında özetle, sözü geçen teoriler hakkında çerçeve bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2. Temsili Yönetimin (Siyasi İktidarın) Meşruluk Kaynağı

İktidarın meşruluğu hususu, bir diğer ifadeyle egemenliğin kime ait olduğu sorunu, gerek Anayasa Hukuku gerekse Politika Bilimi açısından önem arz eden bir konuma sahiptir. Bu konu ile ilgili olarak ortaya atılmış çok sayıda çeşitli teorinin varlığı da yine bu durumu ispatlar niteliktedir. Söz konusu teorilerin ortaya atılışındaki temel ve ortak gaye ise değişik zamanlardaki değişik iktidar tiplerine meşru bir temel bulabilme çabasından ibarettir⁸². Geçmişte siyasi iktidarın meşruluğu öncelikle inanç bağlamında, manevi boyutta temellendirilmişse de ilerleyen dönemlerde politik bir sorun olarak ele alınan bu durum, inanç boyutundan uzaklaştırılarak demokratik zeminde değerlendirilmeye çalışılmıştır⁸³.

a. Teokratik Teoriler

Teokratik yaklaşıma göre siyasi iktidarların meşruluğu; gökyüzüne, kutsal olduğu kabul edilen bir takım kaynaklara ve Tanrı'ya dayandırılmış, bu şekilde iktidara meşru bir zemin kazandırılmak istenmiştir⁸⁴. En eski uygulaması Mısır

⁷⁹ Erdoğan, Anayasal, s. 281.

⁸⁰ Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Basımevi, Ankara, 2004, s. 11.

⁸¹ Kapani, Politika, ss. 74-88; Teziç, Anayasa, ss. 93-106; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, ss. 81-83; Gözler, Genel Teori, Cilt I, ss. 441-448.

⁸² Kapani, Politika, s. 74.

⁸³ Teziç, Anayasa, ss. 92-93.

⁸⁴ Teokratik yaklaşımı alışlageldiği üzere kendi içerisinde iki başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; *Tabiatüstü İlahi Hukuk Doktrini* ve *Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini* olarak adlandırılmaktadır. *Tabiatüstü İlahi Hukuk Doktrini* yaklaşımına göre, Tanrı iktidarı yaratırken,

fıravunlarının *Tanrı-Kral* olarak adlandırılması örneği olarak kabul edilen bu anlayış sayesinde *iktidara itaat ödevi*, siyasi bir görevden ziyade, manevi boyutta dinsel bir niteliğe de büründürülmekteydi⁸⁵.

Asıl sistemleştirilmiş teokratik teorilerin ise Ortaçağ'ın sonları ile Yeniçağ'ın başlarında Avrupa'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemde güçlenen Papalık, iktidardan pay sahibi olma mücadelesine girişmiştir. Bu durum neticesinde iktidarı ellerinde bulunduran krallar, feodal senyörlerin yanında Papalık ile de mücadele etmek zorunda kalmışlardır⁸⁶.

750 yılında tarih sahnesine çıkan Abbasi Devleti'nde halifelik kurumu zamanla değişime uğramıştır. Siyasi gücün daimi kılınması maksadıyla dinsel otoriteye başvurulmuş, halifelik kurumu amacından saptırılarak adeta *Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi* olarak görülmeye başlamıştır. Türk Devletleri açısından, Göktürk Devleti döneminden itibaren yerleşmiş olan, egemenliğin hükümdar ailesine Tanrı tarafından verilmiş olduğu inancı, Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir⁸⁷. Yakın tarihte tanık olunan, İspanya'da *Franco* ve Almanya'da *Hitler* döneminde yaşanan diktatörlük rejimlerinin temellendirilmesinde yine, teokratik teorinin varlığı kabul edilmektedir⁸⁸.

İlahi temele dayanan bu yaklaşımın doğal ve önemli bir sonucu olarak, siyasi iktidarın sadece kendisini yetkilendirene karşı, yani Tanrı'ya karşı sorumlu

onu kullanma hakkına sahip olan kişiyi de belirlemiş ya da seçmiştir. Bir başka anlatımla, Tanrı iktidar yetkisini seçilmiş kişiye devretmiştir. Böylelikle, Tanrı'nın yetkilendirdiği iktidara itaat etmek aynı zamanda Tanrı'ya da itaat etmek anlamına gelmektedir. *Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini* de yine *Tabiatüstü İlahi Hukuk Doktrini* gibi iktidarın kaynağını Tanrı'ya dayandırmaktadır. *Providansiyel Doktrini*'nin, *Tabiatüstü Doktrin*'den tek farkı ise iktidar sahibinin Tanrı tarafından belirlenmemiş olmasıdır. Buna göre kaynağı Tanrı olan iktidarın belirlenmesi toplum eliyle yani *beşeri* biçimde gerçekleştirilmektedir. Bkz. Teziç, Anayasa, ss. 93-96; Kapani, Politika, ss. 74-76; A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 17. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s.72; Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 441-442; Öztekin, ss. 36-37.

⁸⁵ Kapani, Politika, ss. 74-75; Sonraki dönemde, Hristiyanlık anlayışı içerisinde egemenlik, Tanrı vergisi olarak nitelendirilmiştir. *Saint Thomas*, egemenliğin Tanrı tarafından öncelikle halka verildiğini ve fakat halkın yönetim konusunda tecrübesiz olması nedeniyle, seçim yoluyla, bunu (egemenlik hakkını) başkasına devrettiğini belirtmektedir. Bkz. Bülent Nuri Esen, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, (Anayasa Hukuku), ss. 162-163.

⁸⁶ Bu dönemde yaşanan en yoğun iktidar mücadelesi Fransa'da gerçekleşmiştir. Yaşanan uzun mücadeleler sonunda Fransa Kralı, bir yandan feodal beyleri sindirmiş diğer taraftan ise Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı bağımsızlığını korumak zorunda kalmıştır. Bkz. Aybars Pamir, **Batı'da Egemenlik Anlayışının Gelişimi ve Eski Türk Egemenlik Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 18.

⁸⁷ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, Onuncu Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2002, ss. 142-170.

⁸⁸ Öztekin, s. 37.

bulunduğu kabul edilmektedir⁸⁹. Teokratik teori metafizik niteliğinden dolayı, bilimsel yöntem bakımından objektif olamamakla eleştirilmektedir⁹⁰.

b. Demokratik Teoriler: Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Teorisi

Teokratik yaklaşımla, siyasi iktidarın kaynağı ilahi bir niteliğe büründürülerek, *otorite* ve *itaat* güçlendirilmek istenmiştir. Günümüzde ise iktidarın kaynağını ilahi temellere dayandıran teokratik yaklaşımın yerini, nispeten daha somut bir nitelik taşıyan *demokratik yaklaşım* almıştır. Demokratik anlayışla birlikte artık iktidarın kaynağı metafizik temellerde değil, beşeri bir olgu niteliği taşıyan *halk* ya da *millet* temelinde aranmaya başlamıştır⁹¹.

Demokratik teorilerin tarihteki ilk uygulamaları, bir bakıma demokrasi olgusu ile paralel olarak Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır⁹². Her ne kadar günümüzdeki demokrasi anlamından uzak olsa da, eski Yunan'da benimsenmiş olan demokrasi anlayışı siyasi iktidarın meşruiyetinin halka dayanması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir.

1324 tarihinde *Marsilius of Padua, The Defender of The Peace* adlı eserinde⁹³ iktidarın ilahi temelini sorgulayarak, iktidarın beşeri bir zemine oturtulması gereğini gündeme getirmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans ve Reform hareketleri kapsamında yaşanan bilimsel ve düşünsel gelişmeler de yine, *halka dayalı iktidar* düşüncesini kuvvetlendirmiştir. 1576 yılında *Jean Bodin, Devletin Altı Kitabı* adlı ünlü eserinde, *milli temele dayalı meşruti monarşi* modelini savunmuştur⁹⁴. Nisan 1762'de yayınladığı eserinde *Rousseau*, egemenliğin temeline *halk* kavramını

⁸⁹ Teziç, Anayasa, ss. 93-94; Kapani, Politika, ss. 74-76; Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 441.

⁹⁰ Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 442.

⁹¹ İba, s. 53; Aydın İpek, "Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, Nisan 2008, s. 215.

⁹² Fransız Devrimi egemenlik konusunda demokratik teoriyi şüphesiz müspet biçimde etkilemiştir. Ancak, demokratik teorilerin kaynağı Fransız Devrimi değildir. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 96; Kapani, Politika, s. 77.

⁹³ *Marsilius of Padua, The Defender of The Peace*, Edited and Translated by Annabel Brett, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, <http://www.scribd.com/doc/18003980/Padua-The-Defender-of-Peace-Cmbrdg-Txt-Hstr-Pltcl-Thgt>, (01.10.2012).

⁹⁴ *Bodin*'e göre en iyi devlet şekli, adil yönetim esasına dayalı, egemenliğin aslen kullanıldığı meşruti monarşidir. Bkz. Jean Bodin, **Six Books of Commonwealth**, Abridged And Translated By M. J. Tooley, Alden Press, Oxford, (Tarihsiz), s. 218, http://www.arts.yorku.ca/politics/comminel/courses/3020pdf/six_books.pdf, (01.10.2012).

yerleştirmiş ve egemenliği beşeri boyuta indirerek, *halk egemenliği* teorisini ortaya atmıştır⁹⁵. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte, Rousseau'nun *halk egemenliği* görüşünün bir bakıma daha ılımlı bir biçimi olan *milli egemenlik teorisi* meydana çıkmıştır⁹⁶.

Halk egemenliği teorisi *egemenliği*, toplumu (halkı) oluşturan her bir bireyin iradelerinin toplamından vücut bulan *genel irade* olarak ifade eder⁹⁷. *Genel irade* (*güç* ya da *egemen*)⁹⁸, bireysel iradelere bağımsız ve kolektif bir niteliğe sahiptir⁹⁹. Rousseau'ya göre *halk*, egemen otoriteye katıldığı zaman *yurttaş*, aynı güce itaat ettiğinde ise *tebaa* (*uyruk*) olarak adlandırılmaktadır¹⁰⁰.

Halk egemenliği anlayışı, egemenliğin *devredilemez* ve *bölünmez*¹⁰¹ nitelikte olduğunu kabul eder. Bu doğrultuda halk, iktidarı doğrudan kullanır. *Hükümet* ile *egemen güç* eş anlamlı olarak kabul edilemeyeceğinden dolayı, hükümet, egemen gücün bir aracı niteliğindedir¹⁰². Bir diğer ifadeyle, hükümetin varlığı, egemenliğin devri anlamına gelmemektedir. Egemenliğin bölünmez nitelikte olduğunu öne sürmesine rağmen halk egemenliği anlayışına göre, her bir oyun egemenliğin kullanılmasına olan etkisinin rakamsal olarak ifadesi mümkündür¹⁰³.

⁹⁵ Rousseau'ya göre, doğal ortamda yaşayan insanlar ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir *Toplum Sözleşmesi* akdetmiştir. Bu sözleşmeye göre her birey, başlangıçta, doğal olarak sahip olduğu hak ve özgürlükleri önkoşul olmaksızın genel iradenin teşekkülü amacıyla devretmiştir. Böylelikle yazara göre *egemenlik*, yurttaşların bireysel iradelerinin toplamıyla meydana gelen bir *güç* olarak açıklanabilmektedir. Bu doğrultuda yazar, egemenliği oluşturan temel unsuru *halk* olarak nitelendirmiştir. Rousseau, s. 54.

⁹⁶ Teziç, Anayasa, s. 99.

⁹⁷ Rousseau, s. 55.

⁹⁸ Rousseau *egemen* ya da *güç* kelimelerini kullanmaktadır. Bkz. Rousseau, s. 54.

⁹⁹ Teziç, Anayasa, s. 98.

¹⁰⁰ Rousseau, s. 54.

¹⁰¹ Rousseau'ya göre egemenlik, devredilemezlik ilkesi ile aynı sebepten ötürü yani genel olmasından dolayı aynı zamanda *bölünmez* niteliktedir. Yazara göre, egemenliğin konu olarak bölünmesi bir hatadır. Hatalı bir şekilde, bölünme olarak nitelenen uygulamalar ise aslında egemenliğin parçası değil, egemenliğin uygulamasına yarayan birer araç niteliğindedir. Bu noktada yazar, egemenliği günümüz manasında, *yasama*, *yürütme* ve *yargı* erklerinin toplamından ziyade, salt yasama yetkisinin ifadesi anlamında kullanmıştır. Bu nedenle de esasen Rousseau, kuvvetler birliğini savunmamıştır. Yazarın *bölünmez* kabul ettiği şey, *yasama yetkisinin paylaşımı* olarak anlaşılmalıdır. Bkz. Rousseau, ss. 69-70; Uygun, ss. 156-157.

¹⁰² Rousseau, ss. 67-70, 108.

¹⁰³ Bazı ifadelerine göre, halk egemenliği anlayışı *bölüştürülebilir* ya da *bölünebilir* kelimeleriyle anılmaktadır. Bu durumun nedeni Rousseau eserinde, on bin vatandaşın oluşturduğu bir toplumdaki oy etkisinin rakamsal ifadesini on binde bir olarak tanımlamıştır. Bkz. Kapani, Politika, s. 80; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 179; Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 445; Oysa Rousseau kitabında, ayrı bir başlık altında *egemenliğin bölünmezliği* konusunu irdelemiş ve egemenliğin bölünmez nitelikte olduğunu, aynı bölümün daha en başında "*Egemenlik devredilemezliğiyle aynı nedenle, bölünmez. Çünkü irade ya geneldir, ya da değildir; ya tüm halkın iradesidir, ya da sadece bir bölümünün iradesidir.*" söylemiyle açıkça ifade etmiştir.

Milli egemenlik (ulus egemenliği) anlayışı, halk egemenliği anlayışının yumuşatılmış hali olarak, yine *Rousseau*'nun egemenliği beşeri zemine çekme düşüncesinden temel alan bir görüş olarak ortaya atılmıştır. *Milli egemenlik anlayışı* ilk olarak Fransa'da kralın iktidarına karşı, mutlak monarşinin sınırlandırılması amacına hizmet etmek üzere kullanılmıştır¹⁰⁴. *1789 Fransız İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin üçüncü maddesinde, "egemenliğin millete ait olduğu" ifadesiyle, *millet egemenliği anlayışı* açıkça benimsenmektedir¹⁰⁵.

Halk, belirli bir dönemde bir devleti oluşturan ve birlikte yaşamakta olan bireyleri ifade etmektedir¹⁰⁶. *Millet* ise halktan bağımsız ve soyut bir varlık olarak, geçmişte yaşamış, halen yaşamakta olan ve ileride doğacak olan tüm bireyleri kapsayan son derece geniş bir anlamın ifadesidir¹⁰⁷. *Millet* kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, 1789 Fransız Devrimi kapsamında egemenlik, monarşiden alınarak halktan da öte soyut bir niteliğe sahip olan millete devredilmiştir. Böylelikle millet egemenliği anlayışı sayesinde, devrimi gerçekleştiren burjuvazinin isteği doğrultusunda, *temsil* kurumu zorunlu bir niteliğe büründürülmüş ve egemenliğin doğrudan doğruya halk yığınının eline geçmesi de bir bakıma önlenebilmiştir¹⁰⁸.

Yazarın, on bin kişilik bir toplumdaki on binde bir ifadesi ise aslında, bölünmeden ziyade, birey iradesinin genel irade üzerindeki etkisini, rakamsal olarak örnekleme maksadıyla kullanılmıştır. Nitekim söz konusu örneklemenin devamında *Rousseau*, bireysel oyun ağırlık oranının, yüz bin kişilik bir toplumda, on bin kişilik bir topluma oranla on kat düşeceğini, bu bağlamda, nüfus arttıkça bireysel özgürlüğün de azalacağını ifade etmiştir. Bu nedenle de *Rousseau*'nun, ilke olarak egemenliğin *bölünmez* niteliğini açıkça kabul ettiğini, söz konusu rakamsal örneklemeyle ise sadece *bireysel oyun etkisi* bağlamında kullandığını söylemek kanaatimizce hatalı olmayacaktır. Bkz. *Rousseau*, s. 69, 109.

¹⁰⁴ Kapani, Politika, s. 80; Teziç, Anayasa, s. 99.

¹⁰⁵ 1789 Fransız İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin üçüncü maddesine göre, "*Egemenliğin özü esas olarak ulustadır (millettir). Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan (milletten) kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.*" Bildirgenin tam metni için bkz. <http://www.istanbul.edu.tr/idarehukuku/belgeler/fransizyurttashaklaribildirisi.pdf>, (04.10.2012); Bryce, s. 43.

¹⁰⁶ Teziç, Anayasa, s. 100.

¹⁰⁷ *Millet* kavramının tanımı konusunda temel olarak *objektif millet* ve *sübjektif millet* anlayışları olmak üzere ikili bir ayrımın varlığı kabul edilmektedir. *Objektif millet anlayışı*, insanlar arasındaki bağı, ırk, dil ve din gibi bir takım objektif kıstaslara göre belirlemektedir. *Sübjektif millet anlayışı* ise sübjektif bir takım bağlara dayanan bir yaklaşım olarak ilk kez 1882 yılında, *Ernest Renan* tarafından ortaya atılmıştır. *Renan*'a göre, milletin varlığını belirleyen temel iki unsur, ortak bir geçmişin ve geleceğe dair müşterek bir yaşam ve ülkünün varlığıdır. Esen, Anayasa Hukuku, ss. 140-148; Gözler, Genel Teori, Cilt I, ss. 406-418; Gören, ss. 102-106; *Ernest Renan*'ın 1882 tarihinde Sorbonn'da gerçekleştirdiği "Millet nedir?" adlı konuşmasının İngilizce çeviresi için bkz. Ernest Renan, "What Is A Nation?", *The Social Contract*, Spring, 2006, ss. 165-166, <http://www.thesocialcontract.com/pdf/sixteen-three/xvi-3-165.pdf>, (07.10.2012).

¹⁰⁸ Böylelikle burjuvazi, sınırlı oy ilkesini işletmek suretiyle, egemenliğin halk tarafından kullanılmasını engelleyebilmiştir. Bkz. Özbudun, Türk Anayasa, ss. 88-89; Teziç, Anayasa, s. 100.

Halk egemenliği anlayışı ile milli egemenlik anlayışı arasındaki kabul gören farklılaşma ise genel olarak; temsil, oy kullanımı ve egemenliğe (iradeye) müdahale bakımından ele alınabilmektedir. Halk egemenliği anlayışı, egemenliğin sahibi olarak, fiilen var olan halkı kabul ettiği için, temsili zorunlu hale getirmemektedir. Öyle ki halk, egemenliği bizzat kullanabilme imkânına sahiptir. Milli egemenlik ise soyut bir varlık olan milleti egemenliğin sahibi olarak benimsemekle, doğrudan egemenlik kullanımını imkânsızlaştırmakta ve temsil kurumunu zorunlu hale getirmektedir. Yine temsil boyutundaki bir diğerk farklılık ise seçilenlerin sahip olduğu yetki bakımından ortaya çıkmaktadır. Buna göre, halk egemenliği anlayışı, niteliği itibariyle emredici vekâlet kurumuyla bağdaşırken, milli egemenlik anlayışı ise temsili vekâlet kurumu ile uyumludur¹⁰⁹. Oy kullanımının nitelendirilmesi bakımından ise halk egemenliği anlayışı, oy kullanımını bir hak olarak kabul ederken, milli egemenlik anlayışına göre, oy kullanmak bir yetki (fonksiyon) olarak görölmektedir. Egemenliğe (iradeye) müdahale açısından iki yaklaşım arasındaki farklılaşmaya göre, milli egemenlik yaklaşımının, kuvvetler ayrılığı, anayasa yargısı ve iki meclis sistemi gibi fren ve denge mekanizmalarının müdahalesine izin verdiği kabul edilmekteyken; halk egemenliği yaklaşımının ise halkın iradesine yönelik tüm müdahaleleri reddettiği kabul edilmektedir¹¹⁰.

Her iki yaklaşımın paralelliği (benzerliği) hususunun izahında amaçsal bir yaklaşımla kullanılan en basit açıklama ise, gücün (iktidarın) insanlarla paylaşımı ve kişilere tabiiyetlerini öne sürme konusunda imkân tanıma gayesi olarak ifade edilmektedir¹¹¹. Diğerk taraftan her iki yaklaşım da, soyut ve gerçek dışı olmakla eleştirilmektedir. Buna göre, seçimler neticesinde ortaya çıkan sonuç, milli irade ya da halk iradesi olarak ifade edilse de, gerçekçi bir tahlil, her iki kullanımın da hatalı

¹⁰⁹ *Emredici vekâlet* anlayışına göre, temsilciler sadece kendilerini seçen kişileri temsil ederler ve onlara karşı sorumludurlar. *Temsili vekâlet* anlayışına göre ise seçilenler tüm milleti temsil eder ve tüm millete karşı sorumluluk sahibidir. Yine emredici vekâlet anlayışına göre, temsilci kendi iradesini değil seçmen iradesini uygulamakla görevlidir. Emredici vekâlet anlayışına göre seçmenler vekile direktif (emir) verme, vekili denetleme ve gerektiğinde azletme yetkisine sahiptirler. Milli egemenlik anlayışına göre ise vekil seçildikten sonra tüm milleti temsil eder, azledilemez, emir ve direktif almaz. 1789 Fransız Devrimi'ne kadar Fransa'da emredici vekâlet anlayışı uygulanmıştır. Günümüzde ise emredici vekâletin uygulaması bulunmamaktadır. Bkz. Teziç, Anayasa, ss. 104-106; Gözler, Genel Teori, Cilt I, ss. 669-678.

¹¹⁰ Kapani, Politika, ss. 80-81; Özbudun, Türk Anayasa, ss. 88-89; Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 447; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, ss. 179-183.

¹¹¹ Bernard Yack, "Popular Sovereignty and Nationalism", **Political Theory**, Vol: 29, No: 4 (August, 2001), pp. 518, <http://www.jstor.org/stable/3072522?seq=2>, (07.10.2012).

olduğu sonucunu vermektedir¹¹². Öyle ki, seçimler neticesinde beliren irade, seçme hakkına sahip olan ve geçerli bir şekilde oy kullanan bireylerin iradesinden başka bir şey değildir. Sözü geçen ve seçimler neticesinde ortaya çıkan iradenin ifadesi için ise *seçmen iradesi* kavramının kullanılması, kanaatimizce daha doğru bir tercihtir¹¹³.

c. Teorilerin Eleştirisi

Teokratik teoriler günümüzde geçerliliklerini büyük ölçüde yitirmiş, metafizik ve somut olarak ispatlanması mümkün olmayan yaklaşımlar olarak tanımlanabilmektedir. Günümüzde Japonya bu konuda ilginç bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Japonya’da halk halen imparatorun kutsal kişiliğine inanmakta ve imparatorun gücünü ilahi bir zemine dayandırmak suretiyle benimsemektedir¹¹⁴.

Demokratik teoriler egemenliğin kraldan halka geçmesi bakımından tarihte önemli bir görev üstlenmişlerdir¹¹⁵. Bununla birlikte, yukarıda özetle değinilmeye çalışılan tüm farklılaşmalara rağmen, *halk egemenliği* ile *milli egemenlik* yaklaşımları arasındaki ayrım, günümüzde artık eski önemini muhafaza etmemektedir. Öyle ki günümüzde, milli egemenliği benimseyen anayasalarda dahi halk egemenliği ya da yarı doğrudan demokrasi araçlarının yer aldığı gözlemlenebilmektedir¹¹⁶. Politik ve sosyolojik bir takım değişimlerle birlikte, her iki yaklaşım arasındaki teorik boyutlu farklılıklar da başkalaşım geçirmiş, halk egemenliği ile milli egemenlik yaklaşımı zamanla iç içe geçmiştir¹¹⁷. Günümüzde artık, halk egemenliği ilkesi de, milli egemenlik ilkesi de, egemenliğin halka ait

¹¹² *Milli egemenlik* anlayışı açısından yapılacak olan bir değerlendirmede, soyut bir varlık olarak (geçmişte yaşamış, halen yaşamakta olan ve ileride yaşayacak olan kişileri kapsayan) *millet*, iradeye sahip olamayacağına göre, seçimler sonrasında ortaya çıkan irade için *milli irade* ifadesinin kullanımı hatalı olarak nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla *milli irade* deyimi gerçeklikle örtüşmemektedir. Konuyu halk egemenliği anlayışı bakımından ele aldığımızda ise *halkın iradesi* kullanımı da yine, hatalı bir ifade olarak kabul edilebilmektedir. Nitekim seçimler kapsamında oy kullananlar ile kanunen oy hakkına sahip olmayan küçük ve kısıtlıları da bünyesinde barındıran *halk* kavramı aynı anlamı ifade etmemektedir. Bkz. Kapani, Politika, ss. 82-88.

¹¹³ Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 448.

¹¹⁴ Öztekin, s. 37.

¹¹⁵ Kapani, Politika, ss. 85-86.

¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982 Anayasası) Başlangıç kısmında ve devamında 6. maddesinde, *milli egemenlik* anlayışını açıkça benimsemektedir. Bununla birlikte, Anayasa’nın 175. maddesi kapsamında *halk oylaması* da öngörülmektedir. Bkz. Özbudun, Türk Anayasa, s. 89; Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 184.

¹¹⁷ Teziç, Anayasa, s. 106.

olduğunun ifadesi olarak tek bir müşterek amaca hizmet etmektedir. Böylelikle egemenlik, *çoğunluğun oyu* olarak somutlaşabilmektedir¹¹⁸. Bu doğrultuda, günümüzde farklılıklarını büyük ölçüde yitirmiş bulunan bu iki teorinin ancak, demokrasi gibi politik bir idealin ifadesi çerçevesinde anlam taşıdığını söylemek hatalı olmayacaktır¹¹⁹.

Çalışma konumuz açısından, milli egemenlik ve halk egemenliği teorilerinin asıl önemi, kaynağını halktan almayan hiç bir yönetim şeklinin günümüzde kabul görmediği olgusu olarak özetlenebilmektedir. Diğer taraftan *temsili demokrasi*¹²⁰ kurumunun neredeyse birçok toplum için zaruri hale gelmiş olması ile *seçim* kavramının demokrasi bakımından olmazsa olmaz (sine qua non) niteliği bir kez daha perçinlenmektedir. Bu doğrultuda, devamla gerçekleştirilecek olan çıkarsama neticesinde, *seçim* kavramının uygulanırlığı meselesi önem kazanmakta ve seçim kavramının işlevselliğini sağlayan *oy hakkı* kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın devam eden bölümünde, *oy hakkı* kavramı genel olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

B. Oy Hakkı

Demokratik teoriye göre meşru iktidar, kaynağını halktan alan, zora değil, halkın rıza ve muvafakatine dayanan iktidardır. Halka dayanan bu meşruiyet ise günümüzdeki uygulamada, ancak *seçimler* vasıtasıyla işlevsellik kazanabilmektedir. *Seçim*, halka siyasi iktidarı belirlemek, seçilmiş iktidarın meşruiyetini tazelemek ya da iktidarı değiştirmek fırsatı tanıyan bir usul olarak tanımlanabilmektedir¹²¹. Seçim kapsamında oy hakkına sahip olan kişiler, siyasi iktidarı belirleme imkânına kavuşmaktadırlar. Bu bağlamda *oy* kavramı, seçim sürecinde ortaya konan irade beyanı anlamına gelmektedir. *Oy hakkı*¹²² ise kişilere, seçimler kapsamında

¹¹⁸ Çoğunluğa dayanan siyasi iktidarın, kendisine milli iradenin sahibi gibi bir takım yakıştırılmalarda bulunması ve çoğulculukla bağdaşmaz bir anlayışla iktidar gücünü hoyratça kullanması ise hem halk hem de milli egemenlik ilkesine ters düşer. Bkz. Gözübüyük, s. 75.

¹¹⁹ Kapani, Politika, s. 88.

¹²⁰ Demokrasinin tipik görünüm türü *temsili demokrasi* modelidir. Temsili demokrasinin temel gayesi ise seçilenlerden oluşan hükümetin, seçenler tarafından denetlenebilmesi ve gerektiğinde değiştirilebilmesidir. Bkz. John Alder, **Constitutional and Administrative Law**, Sixth Edition, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York, 2007, s. 37.

¹²¹ Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 13-14.

¹²² *Oy hakkı* İngilizce olarak *suffrage* ya da *right to vote* olarak ifade edilebilmektedir.

iradelerini beyan edebilme imkânı sunan bir yöntemdir¹²³. Demokrasilerde oy hakkının varlığı kadar, bu hakkın kapsamı da büyük önem arz etmektedir.

1. Oy Hakkının Kapsamı

Önceleri, kişilere oy hakkının tanınması, servet, vergi, yetenek (eğitim), cinsiyet ve ırk kıstasları esas alınmak suretiyle belirlenmekte, bu nedenle de oy hakkının kapsamı kısıtlı ve dar tutulmaktaydı. *Kısıtlı oy* olarak ifade edilen bu uygulama, günümüzde modern demokrasiler için varlığı zorunlu kabul edilen *genel oy* ilkesinin aksini ifade etmektedir¹²⁴. Genel oy sistemi ile ulaşılmak istenen temel amaç, oy hakkının kapsamının mümkün olduğunca genişletilmesi olarak özetlenebilmektedir.

Oy hakkı kapsamının gelişim süreci, farklı ülkelerde, farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve boyutlarda gerçekleşmiştir. Avrupa’da 1688 yılında parlamentonun üstünlüğünü kabul eden İngiltere’de, millet egemenliği anlayışının asıl gelişimi 1867 ile 1884 yılları arasındaki Reform Kanunları kapsamında yaşanmıştır¹²⁵. Buna karşın İngiltere’de genel oy ilkesinin gerçek anlamda benimsenmesi, 1918 yılında kadınlara oy hakkının tanınmasıyla gerçekleşmiştir¹²⁶.

Uzun yıllar boyunca vergiye dayalı oy hakkı uygulamasını benimsemiş olan Fransa’da, Şubat 1848’ e gelindiğinde bu uygulamaya son verilmiş ve *genel oy*

¹²³ *Seçim* kavramını geniş algılamak gerekmektedir. Öyle ki yarı doğrudan rejimler açısından seçim kavramı, referandumu da kapsamında barındırmaktadır. Bununla birlikte, *oy* kavramı da, *seçme* ve *oylama* eylemlerini içeren geniş bir anlama sahiptir. Bkz. Gözler, Genel Teori, Cilt I, ss. 697-699; Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası (86. madde) kapsamında, *seçim ve halk oylamaları* ifadesi kullanılarak, *oy* kavramının kapsamı geniş bir biçimde çizilmiştir. Bkz. Hasan Tunç, Faruk Bilir ve Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 152.

¹²⁴ Teziç, ss. 252-256; Gözübüyük, ss. 88-89; Gözler, Genel Teori, Cilt I, ss. 701-702.

¹²⁵ M. Emin Yolalıcı, “Çağımızda Milli Hâkimiyet Anlayışları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13, 1994, s. 114.

¹²⁶ İngiltere’de 19. yüz yıl süresince, sırasıyla 1832, 1867 ve 1884 yıllarında, toplamda üç adet (Reform Act) Reform Kanunu yapılmıştır. 1832 tarihli reform kanunu kapsamında, servet esasına dayalı oy anlayışı benimsenmiştir. İkinci Reform kanunu kapsamında 1870’e gelindiğinde, her beş erkekten sadece ikisi oy hakkına sahip duruma gelmiştir. 1884 yılında ise ev sahibi olan her erkeğe oy hakkı tanınmıştır. Kadınlara oy hakkı ise İngiltere’de 1918 yılında tanınmıştır. Söz konusu üç reform da demokrasiye beklenen katkıyı sağlayamamakla eleştirilmiştir. Bkz. The National Archives, “Getting The Vote”, **Citizenship**, http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/getting_vote.htm, (09.10.2012).

(*universal suffrage*) prensibi kabul edilmiştir¹²⁷. Genel oy uygulamasının, servet, vergi, yetenek (eğitim), cinsiyet ve ırk kistaslarına dayanmayan oy hakkı olmasından yola çıkarsak; bir açıdan İngiltere gibi Fransa için de asıl genel oy uygulamasının, kadınlara da oy hakkının tanınması ile 1945 yılında gerçekleştiğini kabul etmek daha doğrudur¹²⁸. Diğer taraftan, 1950’li yılların sonlarına kadar, Fransa’nın deniz aşırı ülkelerinde varlığını sürdürmüş olan ırka dayalı oy hakkı uygulamaları ise genel oy ilkesine ters düşmektedir. Bu doğrultuda, Fransa açısından genel oy ancak, 1950’li yılların sonlarında, deniz aşırı ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları ile birlikte tam olarak uygulanabilmiştir¹²⁹.

Aynı dönemlerde, Amerika’da uygulanmakta olan sistem de eleştirilere maruz kalmıştır¹³⁰. Amerika Birleşik Devletleri’nde, mülkiyete dayalı oy sistemi ilk olarak, 1792 yılında, Delaware Eyaleti’nde sonlandırılmıştır. Bu uygulamayı diğer eyaletler izlemiş ve son olarak 1850’de Virginia Eyaleti, mülkiyet şartını ortadan kaldırmıştır. 1867 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’nin Wyoming ve Utah Eyaletleri’nde kadınlara oy hakkı tanınmıştır¹³¹. Eyaletler düzeyindeki söz konusu ilk ve kısmi uygulamalar sonrasında ise Amerika Birleşik Devletleri’nde genel anlamda kadınlara oy hakkının ancak 1919 yılında, Federal Anayasa değişikliği ile tanındığı kabul edilmektedir¹³². Buna karşın, Amerika Birleşik Devletleri’nde uzunca bir süre, 1964 yılına kadar vergiye dayalı, 1965 yılına kadar ise yeteneğe bağlı oy hakkı uygulamaları varlığını sürdürmüştür¹³³.

¹²⁷ M. Jean Mace, “Universal Suffrage In France”, **The North American Review**, Vol: 156, No: 434, University of Northern Iowa, January, 1893, s. 27, <http://www.jstor.org/stable/25102507>, (09.10.2012).

¹²⁸ Öyle ki, gerçek anlamda genel oyun ortaya çıkışı ancak, oy hakkının kadınlara da tanınmasıyla gerçekleşebilmiştir. Yavaşgel, s. 23.

¹²⁹ Teziç, Anayasa, s. 256; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 705.

¹³⁰ Amerikan sistemi, eşitliğin anlamını gözden kaçırmakla eleştirilmiştir. Bu görüşe göre, doğa belirli bazı eşitlik türleri üzerine kurulmuştur. Nasıl ki doğa her insana, eşit derecede ölümlülük, eşit derecede yaşam ve mutlu olma şansı veriyorsa, politik açıdan da doğal olarak, her insanın eşit derece politik katılım hakkı olmalıdır. Alexander Winchell, “The Experiment of Universal Suffrage”, **The North American Review**, Vol: 136, No: 315, University of Northern Iowa, February, 1883, s. 126, <http://www.jstor.org/stable/25118239>, (09.10.2012).

¹³¹ Phillip G. Kayser, **Universal Suffrage A History of Voting In The Church and Society**, Biblical Blueprints, Omaha, NE, 2009, ss. 3-5, <http://www.biblicalblueprints.org/wp-content/uploads/2011/02/UniversalSuffrage.pdf>, (09.10.2012).

¹³² Teziç, Anayasa, s. 254.

¹³³ *Literacy test* usulü olarak adlandırılan bu uygulamaya göre, seçmen olabilmek için anayasayı okuyup anlayabilmek şartı aranmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde mevcut bu uygulama sebebiyle yakın zamanlara kadar, özellikle siyahların oy hakkı büyük ölçüde engellenmekteydi. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 254; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 704.

Türkiye’de 1. Meşrutiyet döneminde, emlak sahibi olma şartına bağlanan oy hakkı, 2. Meşrutiyet döneminde ise vergi ödeme koşuluna bağlı tutulmuştur. Böylelikle, 1. ve 2. Meşrutiyet dönemlerinde Türkiye’de, kısıtlı oyun en eski türü olan, servete bağlı oy hakkı uygulaması kabul edilmiştir. 1924 yılında ise seçim kanununda değişiklik yapılarak servete dayalı kısıtlı oy uygulaması kaldırılmış ve erkekler açısından oy hakkının kapsamı ciddi ölçüde genişletilmiştir. Buna rağmen, kadınlara oy hakkı 1934 yılında kabul edilmiş, ancak böylelikle Türkiye’de tam anlamıyla genel oy ilkesine ulaşılabilmektedir. 1961 Anayasası’nın hazırlanması sürecinde önerilen, eğitime dayalı kısıtlı oy uygulaması ise hiçbir zaman kabul görmemiştir. Neticede, Türkiye’de genel oy ilkesinin oluşumunun, yukarıda sözü geçen ülkelere kıyasla daha erken bir dönemde gerçekleştiğini söylemek hatalı olmayacaktır¹³⁴.

Buraya kadar kısaca değinilen tarihi süreç genel olarak değerlendirildiğinde, dünya çapında oy hakkı kapsamının gelişimi, öncelikle, servete dayalı kısıtlamaların kaldırılmasıyla başlamıştır. Oy hakkı kapsamının gelişim mücadelesi, uzunca bir süre tek boyutlu bir biçimde, salt erkekler açısından ele alınarak sürdürülmüştür¹³⁵. Gerçek anlamda genel oy ilkesinin yükselişi ise ancak yirminci yüzyılda, kadınlara oy hakkının tanınması ile mümkün olabilmektedir¹³⁶.

Oy hakkı kapsamının genişlemesiyle birlikte, daha katılımcı bir niteliğe bürünen seçim işlemi, şüphesiz ki daha demokratik bir nitelik kazanmaktadır. Ancak, demokrasi penceresinden bir değerlendirmeye girişmekle birlikte, konu kendiliğinden pek çok farklı boyut kazanmaktadır. Öyle ki oy hakkının çok sayıda kişiye tanınmış olması durumu tek başına, demokrasinin varlığı anlamına gelmemektedir. Zira toplumu oluşturan çok sayıda kişiye tanınmış ancak seçme etkisi/gücü kişiden kişiye farklılık arz eden bir uygulamanın da demokratikliği sorgulanabilmektedir. İşte bu noktada, oy hakkının demokratik bir takım ilkeleri taşıyıp taşımadığı hususu önem kazanmaktadır.

¹³⁴ Teziç, Anayasa, ss. 253-255; Özbudun, Türk Anayasa, s. 85; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 702-705.

¹³⁵ Oy hakkının erkekler açısından gelişimi, Amerika’da, 1850 yılında, zenciler ve bazı yabancılar hariç tüm erkekler oy hakkının tanınması ile başlamıştır. Kadınların oy hakkı gelişimi ise iki Dünya Savaşı arasında bekâr veya mülk sahibi dul kadınlara tanınan kısmi nitelikli oy hakkının tanınmasıyla başlar. Bkz. Mayo, s. 95.

¹³⁶ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 41-42.

2. Oy Hakkının Demokratik İlkeleri

Oy hakkına ilişkin temel demokratik ilkeler, *seçim ilkeleri* olarak da ifade edilebilmektedir¹³⁷. Bu durumun asıl sebebi, seçim kavramı ile oy hakkı arasındaki ilişkinin iç içe geçmiş olması olarak gösterilebilir. Bu nedenle de, oy hakkına ilişkin ilkelerin aynı zamanda *seçim ilkeleri* olarak anılması hatalı olmayacaktır¹³⁸.

Oy hakkına ilişkin temel ilkeler; *genel oy ilkesi, bireysel oy ilkesi, eşit oy ilkesi, serbest oy ilkesi, gizli oy ilkesi, açık sayım ve döküm ilkesi* ile *hukuki güvence ilkesi* olarak sayılabilmektedir. Oy hakkı ve dolayısıyla da seçimler ancak, söz konusu ilkelerin varlığı halinde demokrasi adına gerçek bir anlam ifade edebilmektedir. Çalışma kapsamında ise *seçim* kavramı ayrıca ele alınacağı için, söz konusu ilkelerin ifadesi amacıyla, *oy hakkının demokratik ilkeleri* kullanımı, kanaatimizce yerinde bir tercih olacaktır.

a. Genel Oy İlkesi

Tarihi süreç içerisinde oy hakkı kapsamının genişlemesi, üst bölümde ele alındığı üzere, kısıtlı oydan genel oy ilkesine geçiş ile mümkün olabilmektedir. Bir sistemin demokratik niteliği, oy kullananların niceliği ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla, bir sistemde oy kullananların sayısı arttıkça, ideal anlamda demokrasi

¹³⁷ Bkz. Gözler, Anayasa, ss. 255-258.

¹³⁸ Nitekim kavramsal iç içe geçmişlik, ilgili mevzuat kapsamında da fark edilebilmektedir. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 49. ve 50. maddelerinde kanun koyucu, *seçim* kavramını geniş olarak kullanmıştır. Buna karşın, aynı kanunun 28. maddesiyle başlayan üçüncü bölüm başlığı olarak *seçim öncesi işleri* ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımında yer alan *seçim* kelimesi ise dar anlamda, *oy kullanma gününü* ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır. Kanunun dördüncü bölüm başlığı olarak *seçim günü işleri* ifadesi de yine, *seçim* kavramının dar anlamıyla kullanıldığı bir durumdur. Kanunun 79. maddesinde *oy verme günü*, 80. maddesinde ise *seçim günü* ifadeleri kullanılmıştır. Söz konusu karmaşık kullanımlar, kanunun terminolojik bakımdan tutarsız ve karmaşık bir niteliğe bürünmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar *seçim* ve *oy* kavramları büyük ölçüde ilişkili kavramlar olsa dahi, kanun koyucunun terminoloji ahengi bakımından tutarlı olması gerekmektedir. Bu nedenle, 298 sayılı kanun kavramsal karmaşa konusunda eleştiriye açık bir nitelik taşımaktadır. Kanaatimizce, kanun kapsamında, *seçim* kavramının geniş anlamıyla kullanılması, *oy kullanma gününün* ise açıkça, *oy* kelimesi ile ifade edilerek, *seçim günü* kullanımından vazgeçilmesi, söz konusu tutarsızlığı bir ölçüde çözebilecektir.

olgununa doğru bir yaklaşma gerçekleşirken, aksi durumda ise demokrasiden uzaklaşma söz konusudur¹³⁹.

Genel oy ilkesi, kısıtlı oy ilkesinin aksini ifade eden bir kavramdır. Bu anlamıyla, kısıtlı oy ilkesinin uygulanmadığı bir sistemde, genel oy ilkesinin mevcudiyeti söz konusudur¹⁴⁰. Diğer taraftan *genel oy ilkesi*, her vatandaşın oy hakkına sahip olduğu bir düzen anlamına gelmez¹⁴¹. Nitekim tüm vatandaşlara hiçbir kistasla sınırlamaksızın oy hakkının tanınması, pratiğe geçirilmesi imkânsız bir söylemden öteye geçmeyecektir. Bu sebeple, daha doğru bir ifade ile genel oy ilkesinin; (kısıtlı oy uygulamasında kullanılan) cinsiyet, servet, vergi, yetenek ve ırk şartlarına bakılmaksızın, seçme yeterliliği şartlarını¹⁴² taşıyan herkese oy hakkının tanınması şeklinde tanımlanması, kanaatimizce hatalı olmayacaktır.

b. Bireysel Oy İlkesi

Klasik anlayışa göre oy hakkı, *birey* esasına dayanmaktadır¹⁴³. *Bireysel oy ilkesi*, oy hakkının bireye tanınması ve her bireyin kendi adına oy kullanma hakkına sahip olması anlamına gelmektedir¹⁴⁴. Söz konusu ilkenin temeli ise Fransız Devrimi'ne kadar uzanmaktadır¹⁴⁵. Buna göre kişi oy hakkına; bir grubun, toplumsal

¹³⁹ Suavi Tuncay, **Batı Demokrasilerinde Siyasal Katılma ve Açıklık İlkesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1989, s. 6.

¹⁴⁰ Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 701-702.

¹⁴¹ Karşıt ifade için bkz. Gözübüyük, s. 88.

¹⁴² Oy hakkının (seçme yeterliliğinin) şartları, fiil ehliyetine sahip olmak, vatandaşlık, yaş ve seçmen listesine yazılı olmaktır. Bununla birlikte, kural olarak oy hakkı şartlarını taşımasına rağmen, oy hakkından geçici olarak yoksun bırakılan kişiler de var olabilmektedir. 1982 Anayasası md. 67 kapsamında, silah altında bulunan er ve erbaşılar ile askeri öğrenciler ve taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç, ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler oy kullanamamaktadırlar. Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 165-197; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 698-701.

¹⁴³ Teziç, Anayasa, s. 262.

¹⁴⁴ Bu anlamıyla oy hakkı, bireysel ve kolektif hak ayrımı kapsamında ele alındığında, bireysel bir hak niteliği taşımaktadır. Bu anlayışın teme amacı ise, birey oyunun dış baskılardan ve etkilerden korunması olarak kabul edilebilmektedir. Bkz. MA Ling, "Analysis On The Nature Of Suffrage", **Frontiers Of Law Of China**, Vol: 4, No: 1, Mart 2009, ss. 57-58, (<http://search.proquest.com/docview/881060132>), 04.11.2012.

¹⁴⁵ Bireysel oy ilkesinin karşısında ise sosyal oy veya mesleki oy ya da topluluk oyu ifadeleriyle anılan uygulama yer almaktadır. Fransa'da devrim öncesi, oy hakkı sosyal bir esasa dayanmaktayken, devrim sonrası, devlet ile birey arasında yer alan sosyal yapılanmalar ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle, bireyin oy kullanma iradesinin söz konusu kuruluşlarca (grup ve tabakalarca) etkilenmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bir diğer ifadeyle bu amaç, aynı zamanda, bireysel oy ilkesinin temelinde yer alan asıl gayeyi de ifade etmektedir. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 262-263.

bir sınıfın ya da mesleki bir topluluğun parçası olduğu için değil, ancak vatandaş olduğu için sahip bulunmaktadır¹⁴⁶.

Bireysel oy ilkesi, oy hakkının kişiye özgü niteliği bağlamında, hakkın bizzat hak sahibince kullanılması olarak da ifade edilmektedir. Bu görüşe göre, bireysellik ilkesinden, oy hakkının devredilemeyeceği ve bizzat ilgili birey tarafından kullanılacağı sonuçları çıkmaktadır¹⁴⁷. Kelime benzerliğinden dolayı iç içe geçmiş olsa da, oy hakkının birey tarafından bizzat kullanılması, *bireysel oy ilkesi (suffrage individuel)* ile değil *kişisel oy ilkesi (vote personel)* ile tanımlanmalıdır. *Kişisel oy ilkesi* günümüzde ise sandık başına gelemeyecek olan kişiler lehine, alternatif uygulamalarla birçok ülkede yumuşatılmaktadır¹⁴⁸.

c. Eşit Oy İlkesi

Önceleri, oy hakkının ağırlığı (etkisi), değişik kıstaslara göre farklılık gösterebilmekteydi. Örneğin 19. yüzyılda Fransa ve Belçika’da vergi ve medeni duruma bağlı olarak bazı seçmenlere ek oy hakkı tanınmıştır¹⁴⁹. İngiltere’de 1948 yılına kadar kişiye hem yerleşim yerinde, hem de asgari belirli bir tutarda vergi ödemek kaydıyla işyerinin bulunduğu yer de oy hakkı verilmiştir. Yine Fransa’da, Birinci Dünya Savaşı’na değin, *aile oyu* esasıyla, aile reisine fazladan oy hakkı

¹⁴⁶ Öztekin, ss. 190-191; Gözübüyük, s. 89.

¹⁴⁷ Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 140; Öztekin, ss. 190-191.

¹⁴⁸ Kişisel oy ilkesi ile oy hakkı sahibinin bizzat sandık başında oy kullanması istense de, hastalar, engelliler ya da görevi nedeniyle sandık başına bizzat gelemeyecek olan kişilerin hak mahrumiyetlerinin önüne geçmek amacıyla bu ilke yumuşatılmıştır. Bu doğrultuda, evde oy kullanma, bulunulan yerde oy kullanma, vekâletle oy kullanma ve mektupla oy kullanma gibi bir takım uygulamalar geliştirilmiş ve mümkün olduğu ölçüde hak kullanımı kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 140-150; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 710-711; Türkiye’de 13.03.2008 tarih ve 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile getirilmek istenen mektupla oy uygulaması, Anayasa Mahkemesi tarafından serbestlik ve gizlilik ilkelerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Bkz. Anayasa Mahkemesi, 29 Mayıs 2008 tarih ve E. 2008/33, K. 2008/113 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 5 Temmuz 2008, Sayı: 26927, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2596&content=, (10.06.2013); Mehmet Çalışır, “Mektup ve Elektronik Yollarla Seçimlere Katılım”, **Adalet Dergisi**, Sayı: 37, 2010, ss. 35-49.

¹⁴⁹ Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 706-707.

tanınmıştır¹⁵⁰. Tüm bu uygulamalar *eşit oy* ilkesinin karşıt anlamında, *çoğul oy*, *ağırlıklı oy* ya da *birden çok oy* uygulaması olarak ifade edilebilmektedir¹⁵¹.

Çoğul ya da *ağırlıklı oy* sistemini savunanlara göre oy hakkının etkisi, kişinin taşıdığı niteliklere göre farklılık göstermelidir. Bu anlayışa göre, bazı kişilerin akıl ve bilgi konusunda diğerlerine oranla daha vasıflı olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu vasıflı kimselerin, milli kaderi tayinde daha sağlıklı ve toplum açısından daha faydalı kararlar verebileceği varsayımından hareketle, daha ağırlıklı oy hakkına sahip olması gerekmektedir. Ancak kimlerin vasıflı sayılacağı ve bu imtiyazdan faydalanacağı konusunda yararlanılacak objektif bir kıstas öne sürülememiş ve zaman içerisinde ağırlıklı oy uygulaması *eşit oy* ilkesine yenik düşmüştür¹⁵².

Günümüzün hâkim anlayışı olan *eşit oy* ilkesine göre, her bireyin tek bir oy hakkı vardır ve her oy eşit ağırlığa sahiptir¹⁵³. Dolayısıyla *eşit oy* ilkesi ile hem *sayısal* hem de *etkisel* bakımdan oy hakkı teklik arz etmektedir. *Eşit oy* ilkesinin en özet ifadesi ise “bir insan, bir oy” (one man, one vote) sözüyle anlatılabilmektedir¹⁵⁴.

d. Serbest Oy İlkesi

*Serbest oy ilkesi*¹⁵⁵, oy hakkının her türlü dış baskıdan uzak, bağımsız ve hür bir şekilde kullanılabilmesini ifade eder¹⁵⁶. Bir diğer tanımla *serbest oy ilkesi*, seçmen üzerindeki her türlü engel ve dış baskının ortadan kaldırıldığı bir sistemi işaret etmektedir¹⁵⁷. Söz konusu engel ya da baskı, doğrudan doğruya aktif bir eylem

¹⁵⁰ Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 131-132.

¹⁵¹ Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 132; Gözübüyük, s. 89; Teziç, Anayasa, s. 265.

¹⁵² Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 132-134.

¹⁵³ Gözübüyük, s. 89.

¹⁵⁴ Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 129; Teziç, Anayasa, s. 265; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 706.

¹⁵⁵ *Serbest oy ilkesi* ile *ihtiyari oy ilkesi* birbirinden farklı iki kavramdır. İhtiyari oy ile zorunlu oy ayrımı, oy kullanmanın zorunlu olup olmadığı konusundaki devlet politikasına ilişkin bir ayrımın ifadesidir. Oy kullanma oranının artırılması amacıyla oy kullanmanın zorunlu tutulması ve oy kullanmaya yönelik bir takım yaptırımlara başvurulması zorunlu oy uygulaması olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamıyla zorunlu oy uygulamasının varlığı, serbest oy uygulamasına aykırılık taşımamasının yanında, her iki kavram birbirinden bağımsız nitelik taşımaktadır. Aynı şekilde ihtiyari oy uygulaması, serbest oy uygulamasıyla eş anlamlı değildir. Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 158-164.

¹⁵⁶ Öztekin, s. 192.

¹⁵⁷ Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 159.

(icra hareketi) yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi, dolaylı olarak, olumsuz bir hareketle (ihmal hareketiyle) de gerçekleştirilebilmektedir¹⁵⁸.

Serbest oy ilkesi ile seçmen iradesi korunmakta, oy hakkının sağlıklı ve geçerli bir nitelikte kullanılabilmesi sağlanmaktadır. Bu amaçla; ülkeden ülkeye farklılık gösteren değişik hukuki tedbirler alınabilmekle birlikte, gizli oy ilkesinin varlığı, serbest oy ilkesi açısından son derece büyük önem arz etmektedir¹⁵⁹.

e. Gizli Oy İlkesi

Başgil'e göre, *serbest oy* ilkesini tehdit eden iki düşman vardır. Bunlardan ilki, kişinin iradesinin üçüncü bir şahıs tarafından dışarıdan etkilenmesi ve kişiye belirli bir doğrultuda oy kullanmasının dikte edilmesi; diğeri ise, seçmenin kendi iç dünyasında duyduğu manevi endişedir. İlk duruma ilişkin olarak, kişi iradesine haksız müdahaleler cezai bir takım müeyyidelere bağlanmak suretiyle sorun çözülebilmektedir. İkinci durum bakımından, kişinin iç dünyasından yaşadığı endişenin giderilmesi ve manevi baskıdan uzak sağlıklı bir iradenin sağlanması içinse, gizli oy uygulamasına başvurulmalıdır¹⁶⁰.

Daha önce de belirtildiği üzere; gizli oy ilkesi, serbest oy ilkesi bakımından zorunlu bir şart niteliğindedir¹⁶¹. *Gizli oy ilkesi*, kullanılan oyun renginin (içeriğinin) seçmenin kendisi dışında hiç kimse tarafından bilinmemesi anlamına gelmektedir. Böylelikle, oy hakkı sahibinin her türlü dış baskıdan korunabilmesi hedeflenmektedir. Aksi durumda, kullanacağı oyun içeriği gizlenmemiş olan seçmen (açık oy¹⁶² uygulamasında), zarar görme ihtimalinden dolayı çekingenlik yaşayarak

¹⁵⁸ Ceza Hukuku terminolojisine göre: Hareket ya da eylem, olumlu ya da olumsuz olarak gerçekleştirilebilmektedir. Olumlu hareketler, yapılmadığı halde ilgili sonucun ortaya çıkmayacağı eylem türüdür. Bu tür eylemler icra hareketi olarak isimlendirilir. Olumsuz hareketler ise ihmal hareketleri olarak adlandırılır. İlgili sonucun bilerek engellenmediği durumları ifade etmek amacıyla ihmal hareketi ifadesi kullanılır. Bkz. Nur Centel, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2002, s. 209-210.

¹⁵⁹ Gizli oy ilkesi, serbest oy ilkesi açısından olmazsa olmaz (sine qua non) nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, gizli oy ilkesi, serbest oy ilkesin gerçekleşebilmesinin tek ve yeterli koşulu da sayılamaz. Bu anlamıyla gizli oy ilkesi, serbest oy ilkesinin varlığı için aranan koşullardan sadece biri olarak kabul edilmelidir. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 266; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 715.

¹⁶⁰ Başgil, s. 252.

¹⁶¹ *Gizli oy* ilkesinin varlık kazanabilmesi için iki temel şartın varlığı aranmaktadır. Bunlar: resmi mühürlü oy zarfı ve kapalı oy verme yeridir. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 266-268.

¹⁶² Açık oy uygulaması gizli oyun karşıt anlamlısıdır. 19. yüzyıla kadar Avrupa'da açık oy uygulaması benimsenmiştir. *Montesquieu, Stuart Mill, Robespierre, Bismark* açık oyu

asıl iradesine aykırı bir yönde oy kullanmak zorunda kalabilmektedir¹⁶³. Bu nedenle de günümüzde serbest oy ilkesi gibi gizli oy ilkesi de esasen seçmen iradesini korumayı hedef alan, vazgeçilmez bir demokratik ilke olarak kabul görmektedir¹⁶⁴.

f. Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Oy kullanma anında *gizlilik* prensibinin benimsenmesinin aksine, oyların sayımı esnasında *açıklık* prensibi hâkimdir. Bir diğer ifadeyle, seçmen tarafından kullanılan oyların sayımı ve dökümünün aleni olması gerekmektedir¹⁶⁵. Her ne kadar ilk bakışta birbirine tezat gibi görünse de, açık sayım ve döküm ilkesi, gizli oy ilkesiyle paralel bir amaca hizmet eder. Öyle ki gizli oyla korunan birey iradesinin, sayım ve döküm işlemi esnasında da muhafaza edilebilmesi, açık sayım ve döküm ilkesinin varlığına bağlıdır¹⁶⁶. Bir diğer açıdan ise bu ilke de yine gizli oy ilkesi gibi, serbest oy ilkesinin varlığı için zorunlu bir koşul niteliği taşımaktadır.

g. Hukuki Güvence İlkesi¹⁶⁷

Buraya kadar sayılan oy hakkının demokratik ilkeleri ile öncelikle (genel ve eşit oy ilkeleri yoluyla) oy hakkının kapsamı ve niteliği (etkisi) üzerinde adalet sağlanmış, akabinde ise (bireysel, serbest, gizli, oy ve açık sayım ve döküm ilkeleri sayesinde) oy hakkını kullanacak olan kişinin iradesi, teorik boyutta koruma altına alınmıştır. Söz konusu ilkelerin teoriden uygulamaya aktarılabilmesi sorunu ise konuya ilişkin çözülmesi gereken farklı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

desteklemiştir. Açık oy uygulaması yandaşlarına göre *açık oy*; ahlaki açıdan üstün, eğitici ve medeni açıdan cesaretlendirici nitelik taşıdığı gerekçeleriyle savunulmuştur. Ancak uygulamada, seçmenler üzerindeki dış baskılar sebebiyle artan seçim usulsüzlükleri, gizli oy ilkesinin önem kazanmasının önünü açmıştır. Bkz. Başgil, ss. 253-256; Teziç, Anayasa, s. 267.

¹⁶³ Gözler, Genel Teori, Cilt 1, ss. 711-712.

¹⁶⁴ Gizli oy uygulaması ilk kez 1852'de Avustralya'da uygulanmıştır. Bu nedenle de *gizli oy ilkesi* bazen, *Avustralya usulü gizli oy* olarak da anılabilmektedir. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 153-155.

¹⁶⁵ Özbudun, Türk Anayasa, s. 91.

¹⁶⁶ Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 716.

¹⁶⁷ Tarafımızca *hukuki güvence ilkesi* şeklinde anılan ilke, *seçim uyumsuzluklarının yargısal çözümü ilkesi* ya da *seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılması* gibi farklı biçimlerde ifade edilebilmektedir. Buna rağmen, kanuni düzenlemeye konu olma ve yargısal koruma altında bulunma durumlarının birlikte ve kısa ifadesi olarak, *hukuki güvence ilkesi* kanaatimizce hatalı bir kullanım olmayacaktır. Diğer kullanımlar için bkz. Özbudun, Türk Anayasa, s. 86; Gözler, Genel Teori, Cilt 1, s. 716.

aşamada, anılan ilkelerin uygulanabilirliği ise ancak; söz konusu soyut ilkelerin hukuki güvence altına alınabilmelerine bağlıdır.

Hukuki güvence ilkesi, oy hakkına ilişkin demokratik ilkelerin, hukuki düzenlemelerle tanınması ve uyumsuzluk halinde yargı organları vasıtasıyla korunması olarak tanımlanabilmektedir. Ancak böylelikle, seçim süreci içerisinde gerçekleşebilecek olan ilke ihlalleri yargı organları eliyle hukuken koruma altına alınarak, soyut olarak nitelendirilen demokratik ilkelere bir uygulanırılık kazandırılabilir.

C. Demokratik Seçimler

Daha önce de belirtildiği üzere, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle, kullanılacak olan somut kıstasların belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, demokratik seçimlerin ne olduğu sorusuna yönelik sağlıklı bir cevap da ancak, objektif bir takım ölçütlerin varlığına bağlıdır. Demokratik seçimlerin niteliği olarak da adlandırılabilen söz konusu kıstaslar, konuyla ilgili birçok çalışmada, *oy hakkına ilişkin demokratik ilkeler* başlığı altında ele alınmaktadır. Oysaki *demokratik seçim* kavramı, çok boyutlu niteliği ile oy hakkının demokratik ilkelerini de içeren, daha geniş bir konudur.

Demokratik seçimin ne olduğu konusunda yapılabilecek en kısa ve açık betimlemelerden biri, “*özgür ve adil seçimler (free and fair elections)*” ifadesidir¹⁶⁸. Bir diğer ifadeye göre ise “*demokratik seçim; kolaylık, serbestlik ve dürüstlük prensiplerine dayanan seçim*” olarak tanımlanmıştır¹⁶⁹. Bununla birlikte, bahsi geçen kısa ifadelerin anlamı, söylemin aksine, son derece kapsamlı ve derindir.

Bu başlık altında, demokratik seçimlerin taşıması gereken niteliklere ya da şartlara ulaşabilmek, *özgür ve adil seçimler* ifadesini somutlaştırabilmek hedeflenmektedir. Belirlenen amaç doğrultusunda, konu iki boyutta ele alınmak suretiyle irdelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle, *bireylerin ve siyasi*

¹⁶⁸ Dahl, *özgür ve adil seçimleri* modern demokrasinin siyasi kurumları arasında saymıştır. Bkz. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, s. 99.

¹⁶⁹ Başgil, ayrıca belirtmek suretiyle vurgulamak istediği “kolaylık prensibi” ile oy hakkı kapsamının demokrasi açısından ne denli önemli olduğunu açıkça işaret etmektedir. Bkz. Başgil, ss. 247-262.

partilerin hak ve yükümlülükleri konusu üzerinde durulacak, akabinde ise *devletin hak ve yükümlülükleri* konusuna değinilecektir¹⁷⁰.

1. Bireylerin ve Siyasi Partilerin Hak ve Yükümlükleri

Demokratik, özgür ve adil seçimlerin varlığı için bireylerin ve dolayısıyla da siyasi partilerin bir takım hak ve yükümlülüklerle sahip olması gerekmektedir. Söz konusu hak ve yükümlülükleri, uluslararası hukuk tarafından kabul edilen asgari yönetim kural ve prensipleri olarak nitelendirmek de mümkündür. Bir diğer ifadeye göre, uluslararası hukuk tarafından benimsenen bu niteliklerin amacı; her devletin (gizli, özgür ve adil olarak, düzenli aralıklarla gerçekleştirilen seçimler neticesinde ortaya konan) halk iradesine dayanan bir hükümete sahip olması şeklinde özetlenebilmektedir¹⁷¹.

Kısaca IPU olarak anılan *Parlamentolararası Birlik (Inter-Parliamentary Union)*¹⁷² tarafından, 26 Mart 1994 tarihinde, Paris’te, *Özgür Ve Adil Seçimler İçin Kıstaslar Bildirisi (Declaration On Criteria For Free And Fair Elections)* yayınlanmıştır¹⁷³. Söz konusu bildiri kapsamında, ulus devletlerin egemenlik haklarına özenle saygılı kalınmak suretiyle, özgür ve adil seçimler için gerekli olan somut ve evrensel nitelikteki asgari kıstaslar, tavsiye niteliğinde açıklanmaktadır. Söz konusu bildiri kapsamında, özgür ve adil seçimler adına, bireylerin ve siyasi partilerin hak ve yükümlülükleri ile hükümetlerin hak ve yükümlülükleri iki ayrı

¹⁷⁰ Söz konusu ayrımın izlenmesinde, Inter-Parliamentary Union (IPU) yani Parlamentolararası Birlik bünyesinde, *Goodwin-Gill* tarafından hazırlanmış olan çalışma sistemiği, tarafımıza yol gösterici olmuştur. Adı geçen eser için bkz. Guy S. Goodwin-Gill, **Free And Fair Elections**, Inter-Parliamentary Union, Genava, 2006, ss. 162-167.

¹⁷¹ Söz konusu tanım, oy hakkına ilişkin tüm demokratik ilkeleri içermediği için bir bakıma eleştiriye açık gibi görünse de, aslında, *özgür ve adil seçimler* ifadesi kapsamında oy hakkının demokratik ilkelerini de barındırdığından dolayı, bu eleştirileri karşılayabilmektedir; Goodwin-Gill, s. 162.

¹⁷² Parlamentolararası Birlik (Inter-Parliamentary Union/IPU) temelleri, ilk olarak, sadece İngiliz ve Fransız parlamenterler arasında, arabuluculuk ve barış konusunda düzenlenen bir toplantı şeklinde 1888 yılında gerçekleştirilen toplantı ile atılmıştır. Sonrasında ise 1889 yılında, Birleşik Krallık’tan *William Randal Cremer* ile Fransa’dan *Frédéric Passy* adlı iki parlamenter öncülüğünde resmen kurulmuştur. Tarihçe için bkz. <http://www.ipu.org/strct-e/1889.htm>, (11.11.2012).

¹⁷³ Temsili demokrasi, insan hakları, insancıl hukuk, uluslararası barış ve güvenlik gibi konularda çalışma sürdüren IPU, Birleşmiş Milletler ile iş birliği çerçevesinde, paralel hedefleri benimseyerek faaliyet göstermektedir. IPU bünyesinde kayıtlı 162 üye ülke (ulusal parlamento) bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ipu.org/english/home.htm>, (11.11.2012).

boyutta değerlendirilmektedir¹⁷⁴. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek bir tahlil ile bireylerin ve siyasi partilerin hak ve yükümlülükleri, iki ana başlık altında şu şekilde ele alınabilmektedir:

a. Oy Hakkına İlişkin Şartlar

Özgür ve adil seçimlerin varlığı için uluslararası hukukta genel kabul gören asgari şartlara göre bireylere ve siyasi partilere yönelik, oy hakkına ilişkin somut şartlar şunlardır¹⁷⁵:

(1) Oy hakkının demokratik ilkeleri sağlanmalıdır.

Buna göre bireylere; genel oy ilkesi, bireysel oy ilkesi, eşit oy ilkesi, serbest oy ilkesi, gizli oy ilkesi, açık sayım ve döküm ilkesi ile hukuki güvence ilkesi olarak ifade edilen, “oy hakkının demokratik ilkeleri” başlığı altında yukarıda özetle değinilen tüm şartların hukuken sağlanması gerekmektedir.

(2) Oy hakkının fiili kullanımına ilişkin somut şartlar oluşturulmalıdır.

Söz konusu şarta göre bireylere, oy hakkının kullanımı kapsamında, seçmen kaydının gerçekleştirilmesi ve oy hakkının fiilen (sandık başında) adil bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli olan tüm hukuki ve fiziki imkânların sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, oy hakkının fiilen özgürce ifa edilmesini engelleyen her türlü müdahale bertaraf edilmelidir.

¹⁷⁴ Inter-Parliamentary Union, “Declaration On Criteria For Free And Fair Elections”, **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/Cnl-e/154-free.htm>, (11.11.2012).

¹⁷⁵ Söz konusu şartların belirlenmesinde faydalanan kaynaklar için bkz. Inter-Parliamentary Union, “Declaration On Criteria For Free And Fair Elections”, **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/Cnl-e/154-free.htm>, (13.11.2012); Goodwin-Gill, ss. 162-163.

- (3) Bireyler ve siyasi partiler söz konusu şartlara uymalı ve başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmemekle yükümlü tutulmalıdırlar.

Ancak böylelikle önceki iki koşul hukuken güvence altına alınarak işlevsel hale getirilebilecektir. Söz konusu riayet etme durumu ise hak ihlallerine karşılık olarak, ilgili devlet tarafından öngörülecek bir takım yasal müeyyideler yoluyla hayata geçirilebilecektir. Bir diğer ifadeyle riayet durumu, yasama faaliyeti yoluyla söz konusu ilk iki şartın hukuken koruma altına alınması anlamına gelmektedir.

b. Bağlı Haklara İlişkin Şartlar

Özgür ve adil seçimlere ulaşabilmek için bireylere ve siyasi partilere yönelik bir takım ek şartların da varlığı aranmaktadır. Söz konusu şartlar, oy hakkının demokratikliğine doğrudan etkili olan bir dizi hak ve özgürlüklerden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, demokratik seçimler için gerekli olan söz konusu bağlı haklara ilişkin başlıca şartlar (hak ve yükümlülükler) şunlardır¹⁷⁶:

- (1) Yaşam hakkı (kişinin maddi ve manevi varlığının korunması) sağlanmalıdır.

Yaşam hakkı, kişinin varlığını sürdürebilmesi, hayatına devam edebilmesi ve dolayısıyla, kendisine tanınmış olan diğer hakları da kullanabilmesi için olmazsa olmaz bir insan hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) üçüncü maddesinde, “*Yaşamak, hürriyet ve kişi hürriyeti herkesin hakkıdır.*” ifadesiyle, yaşam hakkını tanımaktadır¹⁷⁷. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, bir diğer adıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), daha en başında, ikinci maddesinde yaşam hakkını düzenlemektedir¹⁷⁸. Aynı şekilde yaşam

¹⁷⁶ Söz konusu şartların belirlenmesinde faydalanan kaynaklar için bkz. Inter-Parliamentary Union, “Declaration On Criteria For Free And Fair Elections”, **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/Cnl-e/154-free.htm>, (13.11.2012); Goodwin-Gill, ss. 162-163.

¹⁷⁷ 1948 tarihinde, Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf, (13.11.2012); Yine Birleşmiş Milletler tarafından, 1976 yılında yürürlüğe konan, Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi md. 6 kapsamında, yaşam hakkını düzenlemektedir. Bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf, (13.11.2012).

¹⁷⁸ 1950 tarihli, AİHS md. 2: “*Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi*

hakkı, bir temel hak kataloğu niteliğinde olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın¹⁷⁹ ikinci maddesi kapsamında da yer almaktadır¹⁸⁰. Yaşam hakkının önemini tek bir cümle ile özetlemek gerekirse; diğer tüm hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi ya da gerçek bir anlam ifade edebilmesi ancak, kişiye yaşam hakkının tanınması ön koşuluyla mümkün olabilmektedir.

(2) Seçme, seçilme ve eşit şartlarda siyasi faaliyette bulunma hakkı sağlanmalıdır.

Demokratik seçimlerin varlığı için oy hakkının tanınması tek başına yeterli değildir. Bunun yanında kişilere aktif olarak siyasete katılma, aday olabilme, seçim propagandası yapabilme gibi sair her türlü siyasi faaliyette özgürce yer alabilme imkânı tanınmalıdır¹⁸¹. Bu bağlamda, kişilerin ve partilerin siyasi faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilmeleri, çok sayıda farklı hak ve özgürlüğü beraberinde zorunlu kılmaktadır. Seyahat özgürlüğü, bilgi verme ve edinme hakkı, iktidar partisi dâhil olmak üzere eşit şartlarda diğer partilerle ya da gerçek kişi adaylarla yarışabilme hakkı, cevap hakkı, medya araçlarından eşit şekilde yararlanabilme hakkı

*dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.” ifadesini içermektedir. Buna karşın, maddede yaşam hakkının istisnası olarak görülen, “idam kararı” konusunda birçok ülkenin benimsemiş olduğu genel eğilim, ölüm cezasının tamamen kaldırılması yönündedir. Nitekim AIHS’ne ek, 1983 tarihli 6 Numaralı Protokol md. 1 kapsamında, idam cezası tamamen kaldırılmıştır. Sözleşme ve protokol için bkz. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BAA147F-29C9-48CE-AF64-FB85A86B2433/0/CONVENTION_TUR_WEB.pdf, (13.11.2012); Ölüm cezası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Feyzioğlu, “Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler Ve Anayasa Değişikliği İle 4771 Sayılı Kanun’un Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, 2002, ss. 13-36.*

¹⁷⁹ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (Charter Of Fundamental Rights Of The European Union) tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>, (13.11.2012).

¹⁸⁰ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz Şimşek, “Bir Temel Hak Kataloğu Olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 1, Ocak 2008, (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı), ss. 116-134.

¹⁸¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi md. 21 kapsamında, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını düzenlemektedir. Bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, (13.11.2012); 1952 tarihli AIHS’ne Ek Protokol md. 3 serbest seçim hakkını düzenlemektedir. 1976 tarihli, Birleşmiş Milletler Kişisel Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (BMKSHS) 25. maddesi kapsamında, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkını tanımaktadır. Bkz. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BAA147F-29C9-48CE-AF64-FB85A86B2433/0/CONVENTION_TUR_WEB.pdf, (13.11.2012); Bunlara paralel olarak, 2007 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 39 ve 40. maddeleri kapsamında seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını içermektedir. Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>, (13.11.2012).

gibi hak ve özgürlükler, bu kapsamda yer alan başlıca hak ve özgürlüklere örnek olarak gösterilebilmektedir¹⁸².

(3) Düşünce ve kanaat özgürlüğü ile düşünceyi açıklama ve yayma (ifade) özgürlüğü sağlanmalıdır.

İfade özgürlüğü kapsamında, kanaat özgürlüğü ile bilgi verme ve alma özgürlüğü de yer almaktadır. Düşüncelerin dış müdahale ile engellenemeyecek olması gerçeğinin yanında asıl önemli olan mesele, kişinin düşüncelerini ifade etmesi yani dışa vurması boyutunda karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada, özgür ve demokratik seçimler için kişinin ifade özgürlüğüne sahip olması gerekmektedir¹⁸³.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, on sekiz ve on dokuzuncu maddeleri kapsamında; düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ile ifade özgürlüğünü tanımaktadır. Yine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi dokuzuncu ve onuncu maddelerinde sırasıyla; düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü ile ifade özgürlüğünü düzenlemektedir¹⁸⁴. Aynı şekilde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (ABTHŞ) da, onuncu ve on birinci maddelerinde paralel düzenlemeler içermektedir¹⁸⁵.

(4) Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü sağlanmalıdır.

Öğretide, *dernek kurma özgürlüğü* yerine *örgütlenme özgürlüğü* ifadesi de kullanılabilmektedir¹⁸⁶. Dernek kurma özgürlüğü geniş anlamıyla, sendika özgürlüğü gibi siyasi parti özgürlüğünü de kapsamında barındırmaktadır. Siyasi partiler açısından ele alındığında dernek kurma özgürlüğü; bireysel açıdan gerçek kişilere

¹⁸² Inter-Parliamentary Union, "Declaration On Criteria For Free And Fair Elections", Article: 3, **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/Cnl-e/154-free.htm>, (13.11.2012); Goodwin-Gill, ss. 162-163; Bu bağlamda *siyasal özgürlük* (*political freedom*) uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınmaktadır. Bkz. Howard Davis, **Political Freedom: Associations, Political Purposes and The Law**, Continuum, London, 2000, ss. 22-25.

¹⁸³ Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 323.

¹⁸⁴ Sözleşme için bkz. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BAA147F-29C9-48CE-AF64-FB85A86B2433/0/CONVENTION_TUR_WEB.pdf, (13.11.2012).

¹⁸⁵ Şimşek, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, s. 130; Şart için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>, (13.11.2012).

¹⁸⁶ Sevtap Yokuş, "Dernek Özgürlüğü Çerçevesinde Türkiye’de Değişen Hukuksal Düzenlemeler", **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No:5, İstanbul, 2007, (Dernek), s. 257.

siyasi parti kurma, bir siyasi partiye üye olma ya da üyelikten ayrılma haklarını verdiği gibi, kolektif boyutuyla ise kurulmuş olan bir siyasi partinin varlığını sürdürebilmesine ve siyasi faaliyette bulunmasına da hizmet etmektedir. Diğer taraftan dernek kurma özgürlüğü, ifade özgürlüğünün devamı niteliğindedir. Öyle ki ifade özgürlüğü, *toplu olarak* ancak dernek kurma özgürlüğü aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir¹⁸⁷.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) yirminci maddesinde dernek kurma ve toplanma özgürlüğünü düzenlemektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin on birinci maddesinde, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü yer almaktadır. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin yirmi birinci maddesinde toplanma, devam eden yirmi ikinci maddesinde ise dernek kurma (örgütlenme) özgürlüğünü tanımlamaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın on ikinci maddesi de yine toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü düzenlemektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin onuncu maddesinde yer alan toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, sözleşmenin on birinci maddesinde yer alan ifade özgürlüğü ile birlikte değerlendirilmelidir. Böylelikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, dernek kurma özgürlüğünü, ifade özgürlüğünün kolektif şekilde gerçekleştirilmesi olarak kabul etmiştir¹⁸⁸. Aynı şekilde, toplantı özgürlüğü de yine, ifade özgürlüğünü kolektif olarak gerçekleştirmenin bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁹. Bu bağlamda dernek kurma özgürlüğü ve toplantı özgürlüğü, ifade özgürlüğünün uzantıları olarak, demokratik seçimler için olmazsa olmaz nitelik taşımaktadır¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Tijen Dündar Sezer, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 1, İzmir, 2008, (Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği Ve Gelişim Süreci Üzerine), ss. 2, 6, 7, 20, 21. Ayrıca dernek kurma özgürlüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tijen Dündar Sezer, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü).

¹⁸⁸ Şeref Ünal, “Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Venedik Komisyonu Raporu ve AİHM Kararlarının Işığı Altında Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Kapatılması”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 93, Bahar 2008, ss. 34-35.

¹⁸⁹ Tezcan ve diğerleri, s. 389.

¹⁹⁰ Goodwin-Gill, s. 163.

(5) Uluslararası hukuk tarafından tanınan sair ilişkili hak ve özgürlüklerin sağlanması gerekmektedir.

Buna göre, yukarıda sayılan şartlarla alakalı olarak, uluslararası hukuk tarafından tanımlanan sair hak ve özgürlüklerin de demokratik seçimler için birey ve siyasi partilere tanınması gerekmektedir. Bu kapsamda yer alan haklara örnek olarak, seyahat hürriyeti, basın hürriyeti, mülkiyet hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, bilgi edinme hakkı, adil yargılanma hakkı, kişi olarak tanınma hakkı gibi hak ve özgürlükler gösterilebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, demokratik bir ortam için uluslararası boyutta kabul gören güncel hak ve özgürlükler demokratik seçimler için de zorunluluk arz etmektedir¹⁹¹.

2. Devletin Hak ve Yükümlülükleri

Özgür ve adil seçimlerin sağlanması için bireyler ve siyasi partiler gibi devlete de önemli hak ve yükümlülükler düşmektedir. Yukarıda, “Bireylerin ve Siyasi Partilerin Hak ve Yükümlülükleri” başlığı altında irdelenmeye çalışılan şartlar, öncelikle devlet tarafından işlevsel kılınmalıdır. Bunun yanında ayrıca, özgür ve adil seçimler için devlete düşen başlıca yükümlülükler özetle şunlardır:

(1) Seçimlerin demokratik ve adil bir biçimde, düzenli ve makul aralıklarla gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır¹⁹².

Seçimlerin demokratikliği, içerik olarak son derece kapsamlıdır. Bu bakımdan öncelikle, oy hakkına ilişkin tüm demokratik şartların sağlanması

¹⁹¹ Hak ve özgürlükler, içeriği sürekli gelişim ve olumlu anlamda değişim göstermekte olan, yaşayan bir katalog niteliğindedir. Bu doğrultuda, her geçen gün, hak ve özgürlüklerin içeriği gelişim göstermekte, zamanla yeni hak ve özgürlükler dahi varlık kazanabilmektedir. Evrensel olarak kabul gören hak ve özgürlüklerin belirlenmesi açısından, en önemli kaynak şüphesiz ki, İHEB, AIHS, ABTHŞ, BMKSHS gibi bir takım uluslararası sözleşmeler (bildiriler, şartlar, beyannameler) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, demokratik seçimler için gereken şartların, söz konusu uluslararası belgeler kapsamında zaman içerisinde genişletilebilmesi mümkündür.

¹⁹² Goodwin-Gill, s. 164.

gerekir¹⁹³. Ayrıca seçimlerin tarafsız ve adil bir şekilde yönetiminin sağlanması da yine bu kapsamda zorunludur¹⁹⁴. Öte yandan bunların yanında, seçmen olabilme şartlarının kanunen açık ve eşitlik ilkesine uygun bir biçimde tanımlanması gerekmektedir¹⁹⁵.

(2) Siyasi partilere ilişkin demokratik şartların işlevsel kılınması gerekmektedir¹⁹⁶.

Buna göre, öncelikle siyasi partilerin kuruluşu ve işleyişine ilişkin şartların kanunla belirlenmesi gerekir. Seçimler kapsamında; mali durum, seçim kampanyaları ve özellikle de medya imkânlarından faydalanma gibi konularda *yarışmacı* niteliğe sahip bir düzen oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda siyasi partilere *fırsat eşitliği* sağlanarak, hakkaniyete uygun bir zeminde *yarışmacı* seçimlere uygun koşullar oluşturulmalıdır.

(3) Eğitim hakkının gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Sağlıklı bir karar verebilmesi adına bireylerin yeterli ölçüde eğitim imkânına kavuşturulması, başta seçime ilişkin kurum ve süreçler hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte eğitim hakkı kapsamında; kişinin kazanacağı muhakeme yeteneği sayesinde, kişi iradesinin daha sağlıklı bir biçimde oya dönüşebilmesine imkân sağlanabilmektedir. Bir diğer ifadeyle seçmene eğitim hakkının tanınması, serbestlik ilkesinin bir gereği olarak değerlendirilmelidir. Öyle ki resmi mühürlü zarf ve kapalı oy verme yeri gibi fiili imkânlarla korunmaya çalışan seçmen iradesinin, sosyal, ekonomik ve kültürel sair dış etkilere arındırılması ise ancak eğitim hakkı ile gerçekleştirilebilmektedir¹⁹⁷.

¹⁹³ Oy hakkına ilişkin demokratik şartlar, yukarıda ele alındığı üzere; oy hakkının demokratik ilkelerinin sağlanması, oy hakkının fiili kullanımı için gereken somut şartların sağlanması ve riayet unsurudur.

¹⁹⁴ Bu bağlamda, seçmen kaydı işleminden itibaren, oyun fiilen kullanılması, sonrasında oyların sayılması ve sonuçların ilanı aşamaları tamamen demokratik bir işleyişe sahip olmalıdır.

¹⁹⁵ Yaş, vatandaşlık ve yerleşim yeri şartları gibi objektif ve eşitlik ilkesine uygun şartların kanunla belirlenmesi gerekmektedir. Bkz. Goodwin-Gill, s. 164.

¹⁹⁶ Goodwin-Gill, s. 164.

¹⁹⁷ Teziç, Anayasa, ss. 267-268.

(4) Seçime ilişkin haklara yönelik sınırlamaların meşru olması gerekmektedir.

Seçime ilişkin hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ancak, uluslararası hukuk tarafından kabul edilen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Bu anlamda, bir sınırlamanın meşru olup olmadığının tahlili konusunda uygulanabilir genel bir kuraldan ziyade, her hak ve özgürlük bakımından konu ayrıca değerlendirilmedir¹⁹⁸. Uluslararası hukukça kabul gören genel kural uyarınca sınırlama ancak; kanunla, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak, ulusal güvenlik, kamu düzeni (public order), kamu sağlığı ve ahlakı ile diğer hak ve özgürlüklerin korunması amaçları ile (meşru sebeplerle) gerçekleştirilebilmektedir¹⁹⁹.

(5) Seçim uyuşmazlıklarının adil bir şekilde çözümlenebilmesi gerekmektedir.

Seçim kapsamında gerçekleştirilen işlemlere yönelik çıkan uyuşmazlıkların adil bir şekilde çözümlenebilmesi gerekmektedir. Söz konusu işleve sahip olan otorite, bağımsız ve tarafsız nitelikte bir kurul/komisyon olabileceği gibi bir mahkeme de olabilmektedir²⁰⁰. Bu noktada asıl önemli olan husus, seçim uyuşmazlıklarında yetkili otoritenin *bağımsız* ve *tarafsız* nitelikte olması ve kişi ya da siyasi partilerin söz konusu uyuşmazlık yollarını işletebilmelerine imkân

¹⁹⁸ Genel olarak kabul edildiği üzere, hukukta genel kuralların istisnaları mevcuttur. Bu durum, uluslararası hukuk için de geçerlilik arz etmektedir. Bu nedenle de her hak ve özgürlük için sınırlama sebepleri ayrıca ele alınmalıdır. Bkz. Tezcan ve diğerleri, ss. 503-506.

¹⁹⁹ Goodwin-Gill, s. 166.

²⁰⁰ Seçim uyuşmazlıklarının denetlenmesi konusunda başlıca iki yol mevcuttur. İlk olarak, uyuşmazlıkların çözümü, seçimlerle oluşan meclislere bırakılabilmektedir. Belçika, İtalya, Hollanda, İsviçre ve 1958 yılına kadar Fransa’da uygulanan bu yöntem, mecliste çoğunluğa sahip olan gruplarca kötüye kullanılmış, muhalefette yer alan üyelerin seçim tutanaklarının haksızca reddedilmesine neden olmuş ve bu sebeple de eleştirilmiştir. İkinci yöntem ise uyuşmazlıkların çözümünün bağımsız yargılama makamlarının denetimine bırakmaktır. Fransa’da bu yöntem Anayasa Konseyi eliyle uygulanmaktadır. Almanya’da ise aynı yöntem farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Buna göre Almanya’da ilk aşamada, seçim uyuşmazlıkları konusunda Federal Meclis (Bundestag) yetkili olmasına rağmen, meclisin kararlarına karşı nihai kararı vermek üzere Federal Anayasa Mahkemesi yetkili kılınmıştır. Bkz. Teziç, Anayasa, s. 284; Almanya’da seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda bilgi için ayrıca bkz. Birden Güngören, “Almanya’da Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi No: 5, İstanbul, 2007, ss. 601-619; Fransa’da seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda bilgi için bkz. Özen Ülgen, “Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi: Fransa Örneği”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi No: 5, İstanbul, 2007, ss. 769-794.

sağlanmasıdır. Ancak bu şartlar dâhilinde gerçek anlamda, *adil* seçimlerden söz edilebilecektir²⁰¹.

3. Değerlendirme: Demokratik Seçim Ölçütleri

Çalışmanın “Demokratik Seçimlerin Temel Unsurları” başlığını taşıyan bu bölümünün ana gayesi hatırlanacağı üzere; demokratik seçimlerin var olup olmadığı hususuna yönelik değerlendirmede bulunurken faydalanılacak olan somut ve objektif ölçütlerin tespit edilmesi şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda, özgür ve adil seçimlerin varlığı için uluslararası hukuk tarafından zorunlu addedilen bir takım şartlar yukarıda incelenmeye çalışılmıştır.

Söz konusu irdeleme neticesinde ulaşılan; *birey, siyasi parti ve devlet* açısından farklı boyutlarıyla ele alınan *demokratik seçim şartları* meselesi, kapsam ve anlam bakımından son derece geniş bir alana sirayet etme özelliğine sahip bulunmaktadır. Şartların bu niteliği ise meseleyi karmaşık hale getirerek, konunun idrakini zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan, sözü geçen uzun şartları basitleştirerek özetlemek gerekirse, *demokratik seçimlerin ölçütleri* temelde üç madde olarak: 1) Oy hakkına ilişkin demokratik ilkelerin benimsenmesi ve söz konusu ilkelerin fiilen işlevsel kılınması, 2) Seçme hakkına doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi olan, hak ve özgürlüklerin hukuken tanınması, korunması ve uygulanır kılınması ve 3) Düzenli ve makul aralıklarla yapılacak olan seçimlerin, özgür ve adil olarak gerçekleştirilebilmesine yönelik gerekli tüm hukuki düzenlemelerin varlığının ve uygulanırlığının devlet tarafından sağlanması şeklinde ifade edilebilmektedir. Çalışma kapsamında, demokratik seçimlerin var olup olmadığı noktasının değerlendirilmesi sırasında, söz konusu üç şart, geniş içerikleri ile birlikte ele alınarak kullanılacak, böylelikle sağlıklı ve objektif bir değerlendirme gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

²⁰¹ Goodwin-Gill, s. 166.

III. SEÇİMLERİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ

Seçimlerin yönetimi ve denetimi kavramı, çoğu zaman tek bir bütün olarak kullanılan ve fakat aslında iki farklı süreci kapsamında barındıran bir ifadedir. *Seçimlerin yönetimi*, seçim işlemlerinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilirken; *seçimlerin denetimi* ise seçim uyumsuzluklarının çözümü olarak özetlenebilmektedir. Söz konusu ayırım doğrultusunda, çalışmanın bu bölümünde öncelikle terminolojik ayırım paralelinde, *seçimlerin yönetimi*, akabinde ise *seçimlerin denetimi* kavramı irdelenecektir. Devamla, öncelikle seçimlerin yönetimi modellerine değinilerek *bağımsız ve adil bir seçim yönetimi* için gerekli olan niteliklere ulaşılmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise aynı yöntem seçimlerin denetimi için işletilerek, denetim modelleri ile bağımsız ve adil seçimler için gerekli olan ilkeler belirlenmeye çalışılacaktır. Tüm bu tahliller gerçekleştirilirken karşılaştırmalı yöntem ve ampirik değerlendirmelerden faydalanılacaktır. Böylelikle araştırmanın en başında belirlenen genel çalışma planına uygun bir şekilde, ilk bölüm yani teorik bölüm tamamlanmış olacaktır.

A. Seçimlerin Yönetimi

Seçimlerin yönetimi (electoral management) kavramı, seçimlere ilişkin olarak başlıca, *oy verme yeterliliğine sahip kişilerin belirlenmesi, seçimler kapsamında adaylıkların değerlendirilmesi, oy kullanma işleminin yönetimi ve oyların sayımı ile tasnifi* olarak ifade edilen *temel işlemleri* içeriğinde barındırmaktadır²⁰². Söz konusu işlemleri gerçekleştirmekle hukuken görevlendirilmiş bulunan her bir organ/kurul ise bir *seçim yönetim kurulu (electoral management body)* ve ya daha kısaltılmış olarak bir *seçim kurulu* olarak ifade edilebilmektedir. Bir diğer anlatımla, *seçim kurulu* kavramı, *seçimlerin yönetimi* ile sorumlu olan tüm kuruluş ya da organları işaret edebilen, geniş kapsamlı bir terim niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, seçimlerin yönetimi kapsamında sayılan temel işlemler dışındaki işlemlerle görevli kurumlar

²⁰² Oy verme yeterliliğine sahip kişilerin belirlenmesi, seçimler kapsamında adaylıkların değerlendirilmesi, oy kullanma işleminin yönetimi ve oyların sayımı ile tasnifi işleri, *seçimlerin yönetimine ilişkin temel öğeler* olarak kabul edilmektedir. Alan Wall ve diğerleri, **Electoral Management Design: The International IDEA Handbook**, International IDEA Publications, Stockholm, Sweeden, 2006, s. 5.

(örneğin sadece seçim uyuşmazlıklarını çözmekle görevlendirilmiş bir mahkeme), *seçimlerin yönetimine ilişkin temel öğelerden birini üstlenmediği için*, bir *seçim kurulu* (EMB) olarak nitelendirilemeyecektir²⁰³.

1. Seçim Yönetimi Modelleri

Bütünsel bir yönetsel yapılaşma süreci kapsamında, seçimlerin yönetimi konusunda farklı modeller tercih edilebilmektedir. Söz konusu modeller, *seçim yönetimi modelleri* olarak adlandırılmaktadırlar. *Seçim yönetimi modelleri* tercihe göre kendi içerisinde çok sayıda farklı modele ayrılabilir de, temelde üç farklı modelin var olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu ayrıma göre, *seçim yönetimi modellerinin*; *Bağımsız Model*, *Devletçi Model* ve *Karma Model* olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilmesi mümkündür²⁰⁴.

Bağımsız Model, seçimlerin yönetimi işlemlerinin, devletin idari birimlerinden bağımsız, özerk ve kendi bütçesine sahip olan bir seçim kurulunca gerçekleştirilmesini ifade etmektedir²⁰⁵. *Devletçi Model* ise seçimlerin yönetimi işlemlerinin, devlete bağlı olarak, bir bakanlık ya da yerel yönetim eliyle gerçekleştirildiği sistemlerin ifadesidir²⁰⁶. Her iki model arasındaki temel fark bir bakıma *özerk (bağımsız) olup olmama* noktasında düşünülmektedir. Öyle ki *Bağımsız Model*'de seçim kurulu organik ve mali açıdan özerk durumda iken; *Devletçi Model*'de ise bir bağımlılık hali söz konusudur.

²⁰³ Bu anlamıyla, *seçim kurulu* kavramı, İngilizce kısaltması ile EMB (electoral management body) olarak ifade edilmektedir. Geniş kapsamlı bir anlama sahip olan EMB, tarafımızca Türkçeye *seçim kurulu* olarak çevrilmiştir. *Seçim kurulu*, bağımsız bir ya da birden fazla kurum olabileceği gibi, başka bir kurumun içeriğinde yer alan bağlı bir ya da birden fazla kurum da olabilmektedir. Bkz. Wall ve diğerleri, ss. 5, 6.

²⁰⁴ Wall ve diğerleri, ss. 6-7.

²⁰⁵ Birçok yeni ve geliştirmekte olan demokrasiler *Bağımsız Model*'i tercih etmektedirler. *Bağımsız Model*'i benimseyen bazı ülkeler şunlardır: Avustralya, Bosna Hersek, Burkina Faso, Endonezya, Ermenistan, Estonya, Güney Afrika, Hindistan, Kanada, Kosta Rika, Liberya, Nijerya, Polonya, Tayland, Uruguay. Bkz. Wall ve diğerleri, s. 7.

²⁰⁶ Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, İsviçre, İsveç, İngiltere, Yeni Zelanda gibi ülkeler *Devletçi Model*'i benimsemektedirler. Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, İsviçre, İsveç, İngiltere'de seçimler yerel yönetimler eliyle gerçekleştirilmektedir. İngiltere'de yapılan referandumlar bu durumun istisnası niteliğindedir. İsviçre ve İsveç'te ise merkez seçim kurulu koordine edici bir rol üstlenmektedir. Bkz. Wall ve diğerleri, s. 7.

Karma Model çoğu zaman iki bileşenden oluşan, iki başlı bir seçim yönetimi sistemidir²⁰⁷. *Karma Model*'de, biri bağımsız diğeri ise bağımlı olan iki başlı bir seçim kurulu yapılanması söz konusudur. Bu modelde seçimler esasen bağımlı seçim kurulları tarafından organize edilmektedirken, bir takım seçim işlemleri ise bağımsız yönetim kurulları eliyle gerçekleştirilmektedir²⁰⁸.

Belirlenmiş olan *seçim yönetimi modeli*, ilgili devlette mevcut seçim kurullarının davranışlarını da etkilemektedir. Bununla birlikte, seçim kurullarının davranışlarını salt üçlü bir sınıflandırma kapsamına sığdırmaya çalışmak ise konuyu basite indirmekten öteye gitmeyecektir. Öyle ki, seçim kurullarının davranış eğilimi, salt seçim yönetimi modeli ile değil; *seçim sistemi*, *siyasi ve sosyal beklentiler* ile mevcut *kültürel çevre* gibi çok sayıda faktörün müşterek tesiri sonucunda belirlenmektedir. Seçim kurulunun hak ve fiil ehliyeti sahibi olup olmadığı, seçim kuruluna bahşedilen yetkinin kapsamı, kurulun bağımsız ve tarafsızlığının sağlanabilmesi için gereken siyasi kararlılık, gerçek kişi üyelerin vasıfları ve belirlenme usulleri gibi sair hususlar da yine, seçim kurulunun davranışlarını belirlemede etkin bir rol üstlenmektedir. Örnekleme gerekirse: *Bağımsız Modeli* benimsemekle birlikte, seçim kurulunun yapılanmasında siyasi parti temsilcilerini barındıran bir seçim kurulu ile yine *Bağımsız Modeli* benimseyip de seçim kurulunda hiçbir taraflı unsur barındırmayan iki sistem kıyaslandığında; her ne kadar ikisi de *Bağımsız Model* olarak adlandırılrsa dahi, iki sistem davranış eğilimi bakımından farklılık gösterebilmektedir²⁰⁹.

Bahse konu üç farklı *seçim yönetimi modeli* kapsamında tercih edilmiş olan seçim kurulunun *daimi* (permanent electoral management body) ya da *geçici* (temporary electoral management body) niteliği de yine, bu başlık altında ele alınması gereken bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki seçim kurulunun *daimi* ya da *geçici* olması durumu, devletten devlete farklılık arz eden bir tercih meselesidir. Devletler söz konusu tercihte bulunurken öncelikli olarak, yalnızca seçim sürecinde varlık kazanan *geçici seçim kurulu* ile seçim dönemi

²⁰⁷ Başta Fransa olmak üzere, Afrika'da yer alan Fransız Kolonileri, Japonya ve İspanya, Karma Model'i uygulamaktadır. Bununla birlikte, Karma Model uygulamaları, iki başlı yapılanma arasındaki iş bölümü ve yetki paylaşımı konusunda kendi içerisinde ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Wall ve diğerleri, s. 8.

²⁰⁸ Wall ve diğerleri, ss. 7-8.

²⁰⁹ Wall ve diğerleri, s. 11.

dışında da varlığını sürdüren *daimi seçim kurulunu*, maliyet açısından karşılaştırmaktadırlar. Seçimlerin ne sıklıkla yapıldığı hususu ise işte bu noktada önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, seçimlerin devamlı olarak ya da sıklıkla gerçekleştirildiği bir ülkede, her seçim döneminde yeni bir organizasyon kurma zahmetine girmektense, *daimi* bir kurulun varlığı daha makul ve düşük maliyetli olacaktır. Diğer taraftan; özellikle *Devletçi Sistemi* benimseyen ülkelerde, seçim kurulunu oluşturan kişilerin seçim dönemi dışında başkaca resmi görevleri olmasından ötürü, zorunlu olarak *geçici bir seçim kurulu* benimsenmektedir. Değişik bir uygulama örneği olarak; *Devletçi Sistem* uygulamasını benimseyen İsveç'te, seçimler arasındaki dönemde ortaya çıkan seçim işlemleri konusunda yetkili ve az sayıda görevliden oluşan bir *daimi seçim kurulu* mevcut bulunmaktadır. *Karma Model* uygulamalarının bazılarında ise *devletçi seçim kurulları*, kurumsal hafızanın korunabilmesi ve devamlılığın sağlanabilmesi maksadıyla *daimi; bağımsız seçim kurulları* ise *geçici* olarak tasarlanmaktadır²¹⁰.

Seçim yönetimi modelleri kapsamında ele alınan bir diğer ayrıma göre seçim kurulları, *merkezi seçim kurulları* ile *merkezden bağımsız seçim kurulları* olmak üzere ikili bir sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır. Söz konusu ayırım konusunda devletler arasındaki farklılaşma büyük ölçüde, *devlet biçimlerine* dayandırılmaktadır. Şöyle ki, üniter yapıya sahip olan devletlerin genelinde, merkezi olarak yetkilendirilmiş bir *merkezi seçim kurulu* (taşra düzeyindeki alt dalları ile birlikte) mevcut bulunmaktadır. *Merkezden bağımsız* seçim kurullarından oluşan sistemlerde ise yerel seçim kurullarına seçim işleri konusunda geniş bir yetkinin tanınması durumu, gerekli ve yeterli gözetim (kontrol) kurumları sağlanamadığı takdirde, seçimlerin bağımsız ve adil niteliğinin korunmasını zorlaştırabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri bu durumun somut örneği olarak kabul edilmektedir²¹¹.

2. Seçim Kurullarına İlişkin Temel İlkeler

Hangi model benimsenirse benimsensin, seçimlerin yönetimi sürecinin bağımsız ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda asıl belirleyici faktör, ilgili seçim kurulunun niteliğidir. Bu nedenle, herhangi bir seçim kurulu tarafından

²¹⁰ Wall ve diğerleri, ss. 16-17.

²¹¹ Wall ve diğerleri, ss. 17-18.

gerçekleştirilen işlemlerin niteliği, benimsenmiş olan seçim yönetimi modelinden bağımsız bir şekilde ele alınmalıdır. Bu doğrultuda, hangi seçim yönetimi modeli içerisinde yer alırsa alsın, bir seçim kurulunun faaliyetlerini meşru biçimde gerçekleştirmesi için başlıca yedi temel ilkeyi benimsemiş olması gerekmektedir. Söz konusu, *seçim kurullarına ilişkin temel ilkeler (nitelikler)* özetle şunlardır:

a. Bağımsızlık

Bağımsızlık ilkesi, seçim kurulları açısından, *organik* ve *fonksiyonel* olmak üzere iki farklı anlama sahip bulunmaktadır. İlk olarak bir seçim kurulunun *organik açıdan bağımsız* niteliği, seçim kurulunun yapısal olarak devletten bağımsızlığını ifade etmektedir. Bu anlamıyla bağımsızlık durumu, bir seçim yönetimi modeli olan *Bağımsız Model* olarak anlaşılmalıdır. *Fonksiyonel bağımsızlık* ise seçim kurulunun eylem ve kararlarında dış müdahaleye maruz kalmamasını, bir diğer anlatım ile eylem ve kararlarını serbestçe verebilmesini ifade etmektedir²¹².

İçeriksel olarak farklı tanımlara sahip olsalar dahi *organik bağımsızlık* ile *fonksiyonel bağımsızlık* kavramları ciddi bir etkileşim halindedirler. Öyle ki seçim kurullarının fonksiyonel bağımsızlıklarını sağlamak için anayasa ya da kanun düzeyinde bir dizi hukuki düzenlemenin varlığı gerekmektedir. Söz konusu hukuki düzenlemelerin işlevselliği ise *Bağımsız Model* ile *Karma Model* uygulamalarında rahatça sağlanabilmekteyken; *Devletçi Model* kapsamında pek de kolay gerçekleştirilememektedir²¹³.

²¹² Wall ve diğerleri, s. 22; Ayrıca bkz. J. Elklit ve A. Reynolds, “The Impact of Election Administration on the Legitimacy of Emerging Democracies: A New Comparative Politics Research Agenda”, **Commonwealth & Comparative Politics**, Vol: 2, No: 40, 2002, s. 90, <http://dx.doi.org/10.1080/713999584>, (20.01.2013).

²¹³ *Devletçi Model* kapsamında, seçim kurulu yapılanması içerisinde yer alan bakanlık ya da yerel yönetim unsuru, seçim kurulunun fonksiyonel bağımsızlığını zora sokan bir etken olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, *Bağımsız Model* ile *Karma Model* uygulamalarında, seçim kurullarının fonksiyonel bağımsızlıkları, kurul içerisine yerleştirilen bir hâkim (yargı mensubu) ya da kamuoyunca politik tarafsızlığı kabul görmüş olan bir kişi sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Avustralya, Brezilya ve Kosta Rika hâkim üye çözümünü uygulamaktayken; Mozambik’te ise tarafsızlığı genel olarak kabul görmüş bir sivil toplum liderini, seçim kurulu başkanı yapma yolu izlenmiştir. Bkz. Wall ve diğerleri, ss. 22-23.

b. Tarafsızlık

Seçim yönetimi işlemlerinin dürüstlüğünün sağlanması ve sonrasında seçim sonuçlarına yönelik yaygın bir meşruiyetin oluşturulabilmesi için seçim kurulunun tarafsız niteliği son derece büyük önem arz etmektedir. Seçim kurullarının tarafsızlığı ile eylemsel bağımsızlığı sağlanmaksızın seçimlerin dürüstlüğünden söz etmek mümkün olmayacaktır²¹⁴.

Tarafsızlık ilkesi, seçim kurulunun eylem ve kararlarında hiçbir grup ya da kişiye ayrıcalık tanımaması anlamına gelmektedir. Tarafsızlık ilkesi ile ilgili olan asıl önemli husus ise bir seçim kurulunun lâfzen tarafsız olarak düzenlenmiş olması ile gerçek manada tarafsız nitelik taşımasının iki farklı durum olduğu gerçeğidir. Bu nedenle de, tarafsızlık ilkesinin var olup olmadığı noktasında yapılacak olan bir değerlendirmede, ilkenin hukuki metinlerde lâfzî boyutta var olmasından ziyade, uygulanabilir kılınıp kılınmadığı hususu irdelenmelidir. Bu bağlamda *tarafsızlık ilkesi*, hukuksal bir söylemden öte, sosyolojik bir *fikirsal tutum* ya da *bilinç* olarak anlaşılmalıdır²¹⁵.

Seçim kurulunun oluşturulması aşamasında, tüm siyasi partilere ya da adaylara eşit mesafede bulunan tarafsız kişilerin bulunamaması halinde ise seçim kurulunun *dengeli* bir şekilde oluşturulması mümkündür. Bu gibi durumlarda seçim kurulları, seçim kapsamında yarışan partilerin eşit sayıda temsilcilerinden oluşturulmakta ve seçim kurulunun *dengeli* bir niteliğe bürünmesi sağlanmaktadır. Nitekim Doğu Almanya'da *yeniden birleşme* konusunda gerçekleştirilen seçimlerin yönetimi, oy pusulasında yer alan yirmi dört siyasi partiden her birinin iki temsilcisinden müteşekkil, toplamda kırk sekiz üyeden oluşan *Ulusal Seçim Komisyonu* tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylelikle *tarafsızlık* ilkesi, bir nevi ikamesi olan *dengelik* ilkesiyle sağlanmaya çalışılmıştır²¹⁶.

²¹⁴ Goodwin-Gill, s. 120.

²¹⁵ Wall ve diğerleri, s. 23.

²¹⁶ Goodwin-Gill, s. 121; Doğu Almanya seçimleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. J. K. A. Thomanek ve Bill Niven, **Dividing and Uniting Germany**, Routledge, London, 2000, ss. 47-68, <http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/docDetail.action?docID=10070653>, (14.01.2013).

c. Dürüstlük

Dürüstlük ilkesi de diğer ilkeler gibi seçim sürecinin adil bir şekilde gerçekleştirilmesi için büyük önem arz etmektedir. Seçim kurulunun *işlevsel açıdan bağımsız* olması ve temel seçim işleri konusunda *yetkili bulunması*, dürüstlük ilkesinin oluşmasını sağlayan iki temel etkenlerdir. Şayet, seçim işleri konusunda başkaca organlara da görevler verilmiş ise seçim kurulunun söz konusu organların işlemleri üzerinde sıkı bir denetimde bulunması ve böylelikle *dürüstlük ilkesini koruması* gerekmektedir. Politik bir görüş yararına hareket etmek suretiyle artık yozlaşmış olan gerçek kişi seçim görevlileri, dürüstlük ilkesi için büyük tehlike arz etmektedirler. Söz konusu tehlikenin üstesinden gelebilmek adına seçim kuruluna ilişkin pozitif düzenlemelerde, seçim kurulunun yetkileri çoğunlukla açık bir biçimde sayılmaktadır. Böylelikle, dürüstlük ilkesinin ihlali niteliğindeki eylemlere karşılık öngörülmüş olan yaptırımlar, seçim kurulları vasıtasıyla harekete geçirilebilmekte; *dürüstlük ilkesi* kanuni düzenlemelerde açıkça tanınan yetkileri çerçevesinde, seçim kurulları tarafından gözetilebilmektedir²¹⁷.

d. Şeffaflık

Şeffaflık ilkesi, seçim işlerinin güvenilirliği açısından son derece büyük bir öneme sahip olsa da genellikle göz ardı edilen bir unsurdur²¹⁸. Seçim kurulunun şeffaf oluşu, kurul aleyhinde öne sürülebilecek olan mali ya da seçim işlemlerine ilişkin yolsuzluk suçlamalarını büyük ölçüde engellemektedir. Seçim kurulu söz konusu şeffaflığı, gerçekleştirdiği işlemler hakkında kamuoyunu bilgilendirmek suretiyle kazanabilecektir. Şeffaflık ilkesi de diğer ilkeler gibi hukuk düzenlemeleri kapsamında yer almak suretiyle gerçek anlamda varlık kazanabilmektedir. Şeffaflık ilkesinin bulunmadığı bir seçim kurulu tarafından gerçekleştirilen tüm seçim işleri ve dolayısıyla da söz konusu işler akabinde gerçekleştirilen seçimlerin bizatihi kendisi, güvenilirlik açısından ciddi anlamda hasar görmektedir²¹⁹. Öyle ki Gana'da 1996

²¹⁷ Wall ve diğerleri, s. 24.

²¹⁸ J. Elklit ve A. Reynolds, s. 90.

²¹⁹ Örneğin Endonezya'da, seçim kurulunun işlemleri hakkında bilgilendirmede bulunması ilgili kanun kapsamında zorunlu kabul edilmiştir. Aynı şekilde, Belarus ve Ukrayna'da 2004 yılında, Etiyopya'da ise 2005 yılında olduğu gibi, kamuya kapalı gerçekleştirilen oy sayım ve döküm

yılında, Güney Afrika’da ise 1994 ile 1999 yılları arasında izlenen şeffaflık politikası neticesinde, toplumun büyük çoğunluğunca kabul gören yüksek oranlı meşruiyete sahip seçimler gerçekleştirilebilmiştir. Diğer taraftan Kenya’da 1992 yılında gerçekleştirilen seçimler, seçim kurulunun şeffaf olmayan çalışma tarzından dolayı, son derece düşük bir kabul (meşruluk) oranına sahip olabilmıştır²²⁰.

e. Etkinlik

Seçim kuruluna aktarılan kaynakların akıllıca, etkili bir takım hizmetlere harcanması beklenmektedir. Seçim kurullarından beklenen hizmetler gün geçtikçe artmakta ve mevcut seçim sorunlarına yönelik olarak, seçmenlerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi gibi yüksek maliyetli bir takım çözümlerin uygulanması arzu edilmektedir. Seçim kurulları programlarında, *dürüstlük* ve *modernlik* ilkeleri kadar *sürdürülebilir etkinliğe* de dikkat etmelidirler. Mükemmel bir seçim kurulu; *dürüst*, *yetkin* ve *etkin* olmak durumundadır. Ancak bu nitelikler sayesinde, kamunun ve siyasi partilerin seçim sürecine olan güveni tam anlamıyla oluşabilmektedir²²¹.

f. Profesyonellik

Seçim kurullarının profesyonel oluşu çok boyutlu bir nitelik taşımaktadır. *Seçim işlerinin titiz ve hassas bir şekilde gerçekleştirilmesi ile uygun vasıflara sahip kişilerin görevlendirilmesi*, seçimlerin inandırıcılığı açısından iki anahtar unsur olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, profesyonel bir seçim kurulu, seçim işleri kapsamında görevlendirilen her bir personelin eğitimi ile görevin gerektirdiği vasıflara ve yeterliliğe sahip olmasını güvence altına almak durumundadır. Profesyonel eğitim, seçimlerin dürüstlüğü konusunda, kamu güveninin oluşmasını sağlamaktadır. Her ne kadar profesyonel bir seçim kurulunun oluşturulabilmesi temel olarak sürekli bir eğitim uygulamasına dayandırılrsa da profesyonellik daha ziyade

işlemleri ile seçim sonuçlarının geç açıklanması da yine şeffaflık ilkesine aykırılık taşıyan somut örnekler olarak kabul edilmektedir. Wall ve diğerleri, s. 24.

²²⁰ J. Elklit ve A. Reynolds, s. 90; Kenya’da gerçekleştirilen 1992 seçimleri ve sonrasındaki değişim süreci için ayrıca bkz. Richard Carver, “Kenya Since The Elections”, **WRITENET**, 01.01.1994, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6a6c2c.html>, (20.01.2013).

²²¹ Wall ve diğerleri, ss. 24-25.

gerçek kişi görevlilerin tavır ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Seçim kurulunu oluşturan gerçek kişilerin gerçekleştirdikleri seçim işlerinde adil, titiz, hassas ve doğru davranmalarını sağlamak için seçim kurullarında profesyonellik olgusunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Profesyonellik ilkesi sayesinde, gerçekleştirilen *seçimlerin güvenilirliği artmakta* ve seçim kurulunun *etkinlik* unsuru kuvvetlenmektedir. Böylelikle seçimlere ilişkin haklı ya da haksız şüphe oluşumunun önüne geçilebilmektedir²²².

g. Hizmet Bilinci

Seçim kurulu, temel varlık sebebi olan seçim işlerinin gerçekleştirilmesi sırasında, işlemlerini belirli standartlara göre yerine getirmek durumundadır. Aksi halde gerçekleştirilen iş ve işlemlerin doğruluğu şüphe uyandırabilmekte, bu durum ise seçimlerin inandırıcılığını zedeleyebilmektedir. Seçim kurullarının hizmet standartlarına uygun olarak işlev görmesi, *hizmet bilinci* unsurunun varlığına bağlı bulunmaktadır. Söz konusu hizmet standartları, ilgili devletin seçim mevzuatında düzenlenmek suretiyle belirlenebilmektedir. Nitekim Kanada’da, seçim işleri için öngörülen kesin süreler mevzuat kapsamında düzenlenmiştir²²³.

Diğer taraftan, seçim kurullarının gerçekleştirdikleri işlemlere yönelik hukuki itirazların neticelerine bakmak suretiyle de ilgili seçim kurulunun hizmet kalitesini değerlendirmek mümkündür²²⁴. Bir seçim kurulu, hizmet bilincine sahip olduğu ölçüde güvenilirlik kazanmaktadır. Dolayısıyla da hizmet bilinci çerçevesinde gerçekleştirilen seçimler şüpheden uzak bir nitelik taşımaktayken, aksi durumda yapılan seçimlerin güvenilirliği sorgulanabilmektedir.

²²² Wall ve diğerleri, s. 25.

²²³ Wall ve diğerleri, s. 25; Kanada Seçim Kanunu (*Canada Elections Act*) madde 106 kapsamında, resmi seçmen listelerinin en geç, oy kullanma gününden önceki üçüncü güne kadar hazırlanması öngörülmektedir. Kanada Seçim Kanunu (*Canada Elections Act*) için bkz. <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&document=index&dir=loi/fel/cea&lang=e>, (20.01.2013).

²²⁴ Wall ve diğerleri, s. 26.

B. Seçimlerin Denetimi

Demokratik seçimlerin temel şartlarından birisi de *seçimlerin denetimi* (*electoral supervision*) olarak kabul edilmektedir. Konuya ilişkin bir takım yabancı kaynaklarda, *seçimlerin denetimi* kavramı yerine, *seçim uyuşmazlıklarının çözümü* (*electoral disputes resolution*) ifadesi de kullanılabilmektedir. Seçim uyuşmazlıklarının çözümü ile görevli olan organ/kurul ise *seçim uyuşmazlıklarının çözümü kurulu/organı* (*electoral disputes resolution body*) olarak adlandırılmaktadır²²⁵. Çalışma kapsamında ise *seçim uyuşmazlıklarının çözümü* ifadesi yerine *seçimlerin denetimi* kavramı; *seçim uyuşmazlıklarının çözümü kurulları/organları* yerine kısaca *seçim denetim kurulu* kavramı kullanılacaktır²²⁶.

Seçimlerin denetimi kavramı, hem seçimler gerçekleştirilirken hem de yapılan seçimler akabinde elde edilen oyların sayılması esnasında yapılan tüm işlerin denetlenmesi anlamına gelmektedir. Bir diğer kısa ifadeyle *seçimlerin denetimi*, seçim sürecinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin denetimini ifade etmektedir. Seçimlerin denetimi işlevini üstlenmiş bulunan organlar ise *seçim denetim kurulu* olarak tanımlanabilmektedir.

1. Seçim Denetimi Modelleri

Konu ile ilgili olarak gerçekleştirilmiş bulunan çok sayıda başkaca sınıflandırma mevcut olsa dahi, seçimlerin denetimi genel olarak, *siyasal denetim* ile *yargısal denetim* olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre, denetimin yasama meclisince gerçekleştirilmesi halinde *siyasal denetim*; seçimlerin yargı organları yani hâkimler eliyle denetlenmesi durumunda ise *yargısal denetim* mevcuttur²²⁷.

²²⁵ Seçim uyuşmazlıklarının çözümü (*electoral disputes resolution*) ifadesinin İngilizce kısaltılmış hali EDR olarak kullanılmaktadır. Bu kullanıma paralel olarak, seçim uyuşmazlıklarının çözümü sistemleri (*electoral disputes resolution system*) EDRS olarak kısaltılmaktadır. Seçim uyuşmazlıklarının çözümü organları (*electoral disputes resolution body*) ise EDRB şeklinde kısaltılmaktadır. Jesús Orozco-Henríquez ve diğerleri, **Electoral Justice: The International IDEA Handbook**, International IDEA Publications, Stockholm, Sweeden, 2010, ss. 83-119.

²²⁶ Çalışma kapsamında EDR (*electoral disputes resolution*) kavramı Türkçeye *seçimlerin denetimi*; EDRB (*electoral disputes resolution body*) ise *seçim denetim kurulu* şeklinde çevrilmiştir.

²²⁷ Bir ayrıma göre seçimlerin denetimi, *Yasama/Siyasi Meclis Modeli*, *Yargısal Model*, *Yargılama Yetkisine Sahip Seçim Yönetim Organı Modeli* ve *Ad hoc (geçici) Organlar Modeli* olmak üzere

a. Siyasal Denetim

Demokratik boyutuyla ele alındığında, seçim uyuşmazlıklarında yasama meclisinin yetkili kılınması, gerek milli egemenlik ilkesi gerekse parlamentonun üstünlüğü ilkesine daha uygun düşmektedir²²⁸. Öyle ki demokratik seçimler neticesinde belirlenen temsilcilerden oluşan parlamentonun ya da meclis üyelerinin (seçilmişler olarak), atanmışlardan oluşan bir yargı makamınca denetlenmesi demokrasiyle bağdaştırılamayabilmektedir. Nitekim bu düşünce paralelinde Belçika²²⁹, İtalya²³⁰, Hollanda²³¹ ve 1958 yılına kadar Fransa²³², da *siyasal denetim* yöntemini kullanılmıştır²³³.

dört farklı şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bkz. Orozco-Henríquez ve diğerleri, ss. 57-78; Bir diğer yaklaşıma göre ise seçimlerin yönetimi ve denetimi, *Klasik Model*, *Fransız Modeli* ve *Bağımsız Seçim Kurulu/Latin Amerika Modeli* olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Buna göre, *Klasik Model*'de seçim uyuşmazlıklarının çözümü yasama meclisi tarafından gerçekleştirilirken; *Fransız Modeli*'ne göre seçim uyuşmazlıkları yargı organları tarafından çözümlenmektedir. *Bağımsız Model*'e göre ise seçim kurulu kazai yetkiyi yargı organı ile paylaşmaktadır. *Latin Amerika Modeli*'ni benimseyen, bağımsız seçim kurullarının nispeten daha güçlü olduğu Guetamala, Honduras ve Meksika gibi ülkelerde uyuşmazlıkları bağımsız seçim kurulları çözmekte ve fakat söz konusu kararlara karşı yargı yolu açık bırakılmaktadır. Levent Gönenç, "Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi", **Güncel Hukuk**, Sayı: 42, 2007, (Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi), ss. 12-13; Bülent Daver, "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 5, 1998, ss. (Seçim Sistemi), 135-136.

²²⁸ Milli egemenlik ilkesi ile millete ait olan tüm yetkilerin, demokratik seçimler yoluyla parlamento eliyle kullanılması kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, seçimlerin denetimi konusunda da yine parlamento (yasama meclisi) yetkili sayılmaktadır. Söz konusu anlayış, siyasal denetimin temelini oluşturmaktadır. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İÜHF Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 299; Bir diğer görüşe göre, son sözü söylemeye yetkili kılınan mahkemelerin egemenliğe parlamentodan daha fazla sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bkz. F. H. Lawson and D.J. Bentley, **Constitutional and Administrative Law**, Butter worths, London, 1961, ss. 21-27.

²²⁹ Belçika'da seçimlerin yönetimi ve denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Federal Elections 2007 Kingdom of Belgium, OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report 25 – 27 April 2007**, OSCE, Warsaw, 2007, <http://www.osce.org/odihr/elections/belgium/25333>, (24.01.2013).

²³⁰ İtalya'da seçimlerin yönetimi ve denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Italy Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 13 and 14 April 2008**, OSCE, Warsaw, 2008, <http://www.osce.org/odihr/elections/italy/33280>, (24.01.2013).

²³¹ Hollanda'da seçimlerin yönetimi ve denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **The Netherlands Early Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 12 September 2012**, OSCE, Warsaw, 2012, <http://www.osce.org/odihr/97291>, (24.01.2013).

²³² Fransa'da seçimlerin yönetimi ve denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Republic of France Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 10 and 17 June 2012**, OSCE, Warsaw, 2012, <http://www.osce.org/odihr/elections/93621>, (24.01.2013).

²³³ Teziç, Anayasa, s. 284; Zekeriya Yılmaz, "Seçimlerin Denetimi ve Yüksek Seçim Kurulu", **Terazi Aylık Hukuk Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ekim 2006, s. 84.

Oysaki siyasal denetim, seçimlerin dürüstlüğü açısından sakıncalı olabilmektedir²³⁴. Nitekim yasama meclisi tarafından gerçekleştirilen denetimler, mecliste çoğunluk sahibi olanların lehine ve fakat dürüstlüğe aykırı bir nitelik kazanmaya başladığında, siyasal denetim uygulamasının amacından saptığı da fark edilmiştir²³⁵. Böylelikle tarihi süreç içerisinde siyasal denetimin sakıncaları anlaşılmış ve genel olarak dünyada yargısal denetime doğru bir geçiş hareketi yaşanmıştır²³⁶.

b. Yargısal Denetim

Meclis yoluyla yapılan denetimin, siyasi görüşlerden etkilenmek suretiyle amacından sapması ve güvensizliğe neden olması, *seçimlerin yargısal denetimi* fikrine yaygınlık kazandırmıştır²³⁷. Öncelikle fonksiyonel bir değerlendirmede bulunulduğunda, denetim işinin özünde *yargısal* bir nitelik taşıdığı gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Yargısal nitelik taşıyan denetim işinin ise kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak yargı erkine bırakılması gerekmektedir. Böylelikle, yargı makamları tarafından gerçekleştirilen denetim işleminin, partizan amaçlardan arındırılarak, asıl amacına hizmet edebilmesi mümkün kılınmaktadır²³⁸.

Yargısal denetim kavramı kendi içerisinde çok boyutlu bir nitelik taşımaktadır. Buna göre seçimlerin yargısal denetimi öncelikle, seçimlerin dürüst ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için yapılan denetimi ifade etmektedir. Bununla birlikte, *seçimlerin yargısal denetimi* kavramının bir diğer anlamı ise seçim suçlarına karşı cezai müeyyideler öngörmek ve söz konusu seçim işlerinin yargı eliyle

²³⁴ Özbudun, Türk Anayasa, s. 92.

²³⁵ III. ve IV. Cumhuriyet dönemlerinde Fransa’da, mecliste çoğunluk sahibi olanlar kendi üyelerinden çok muhalefetteki üyelerin seçim tutanaklarını iptal etmek suretiyle, siyasal denetim mekanizmasını amacından ve dürüstlükten saptırmışlardır. Teziç, Anayasa, s. 284.

²³⁶ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 21.

²³⁷ Fransa’da V. Cumhuriyet Anayasası seçim uyumsuzlukları konusunda Anayasa Konseyi’ni yetkili kılmıştır (md. 59). Federal Almanya Anayasası’na göre ise seçim uyumsuzlukları ile ilgili ilk itirazlar Federal Meclis’e yapılabilmektedir. Federal Meclis’in kararına karşı nihai kararı ise Federal Anayasa Mahkemesi vermektedir (md. 41). Avusturya’da seçim uyumsuzluklarını çözme yetkisi yine Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir (md. 141). Bkz. Yılmaz Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 60, 2005, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2005-60-171.pdf, (25.01.2013), (Temsili Demokrasi), s. 90.

²³⁸ Teziç, Anayasa, s. 284.

kontrolünü sağlamaktır²³⁹. Bu doğrultuda, *seçimlerin yargısal denetimi* kavramını, seçim kapsamında yer alan her türlü iş ve işleme yönelik gerçekleştirilen yargısal denetim sistemi olarak tanımlamak kanaatimizce hatalı olmayacaktır.

2. Seçimlerin Denetimine İlişkin Temel İlkeler

Tarihi süreç içerisinde, *serbest* ve *adil* seçimlere ulaşmak için *yargısal denetim* modelinin varlığı gerekli görülmüş olsa dahi bu durum, seçimlerin *serbest* ve *adil* niteliği için tek başına yeterli değildir. Yargısal denetim *adil* olmasından dolayı siyasal denetime göre daha güvenilir bir konuma erişmiştir. Bu nedenle de bir sistemde salt yargısal denetimin varlığından ziyade, adı geçen denetimin *işlevsel* anlamda *amacına hizmet edip etmediği* hususu önem arz etmektedir. Denetimin amacına hizmet edip etmediği olgusu ise her somut duruma göre ayrıca değerlendirilmedir. Her tahlil gibi söz konusu tahlil için de bir takım kıstasların varlığı gerekmektedir. Zira sağlam ölçütlere dayanmayan her değerlendirme, basit bir varsayımdan öteye geçememektedir. Bu doğrultuda, *serbest* ve *adil* seçimlerin varlığı için zaruri olan denetim mekanizmasının taşınması gereken kıstaslar, *seçimlerin denetimine ilişkin temel ilkeler* şeklinde ifade edilebilmektedir.

Bir denetim sisteminin (ve dolayısıyla da ilgili seçimlerin) gerçek manada amacına hizmet edebilmesi için gerekli görülen ilkeler, kişisel görüşler kapsamında sonsuz sayıda türetilenmektedir. Nitekim konuya ilişkin çalışmalarda birbirinden bağımsız farklı yazarlarca öne sürülmüş olan farklı ilkelerin varlığı göze çarpmaktadır. Söz konusu çok sayıdaki farklı kıstasların (ilkelerin) tümünü çalışma kapsamında irdelemek fiilen imkânsız olduğundan, konuya ilişkin öne sürülmüş olan ilkeler tarafımızca elenmek suretiyle başlıca temel ilkelerin tespiti amaçlanmaktadır²⁴⁰. Bu doğrultuda, *seçimlerin denetimine ilişkin temel ilkeler* (nitelikler) şu şekilde özetlenebilmektedir:

²³⁹ Daver, Seçim Sistemi, s. 136.

²⁴⁰ Nitekim yakın tarihli bir çalışmaya göre, seçim denetimi ilkeleri öncelikle *yapısal* ve *usuli* ilkeler olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır. Söz konusu ayrıma göre *yapısal ilkeler*, seçim denetim kurulunun yapısına ilişkin olarak: 1) bağımsızlık, 2) üyelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı, 3) hesap sorulabilirlik ve sorumluluk, 4) üyelerin doğruluğu ve profesyonelliği, 5) maliyet ve sürdürülebilirlik ilkesidir. *Usuli ilkeler* ise denetim sürecine ilişkin olarak: 1) denetim sürecine ilişkin hukuk kurallarının şeffaf, açık ve basit olması, 2) ulaşılabilir, tam ve etkin bir seçim denetimi sistemi, 3) ücretsiz ya da cüzi ücretli bir denetim sistemi, 4) zamanlılık, 5) savunma ya da

a. Şikâyet (Başvuru) Hakkı

Şikâyet (başvuru) hakkı en kısa biçimde, seçim iş ya da işlemine yönelik denetim talebi olarak tanımlanabilmektedir. Her seçmenin sahip olduğu şikâyet hakkı temelini ise *kanun önünde eşitlik* olarak ifade edilen evrensel ilkedен almaktadır. Söz konusu bu ilke olmaksızın gerekli ve etkili bir niteliğe bürünemeyecek olan şikâyet mekanizması, salt varlığıyla seçimlerin meşruiyetini sağlamak konusunda yetersiz kalacaktır. Bir diğer anlatımla, etkin bir seçim denetimi sistemi için şikâyet hakkının tüm seçme hakkı sahiplerine tanınması ve yetki alanının konu bakımından mümkün olduğunca geniş tutulması gerekmektedir²⁴¹.

Diğer taraftan, uygun bir seçim denetim sisteminin açık ve şeffaf nitelikte olması beklenir. Seçim hukukuna ve seçim haklarına ilişkin anayasal, kanuni ve sair hukuki düzenlemeler (adalete ulaşabilmek adına) basit, açık ve anlaşılır bir dile sahip olmalıdır. Başka bir ifadeyle seçim mevzuatının dili; ilgili kişilerce kolayca anlaşılır bir nitelikte, şeffaf ve açık olmalıdır²⁴². Buna paralel şikâyet hakkına yönelik hukuki düzenlemeler de aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Böylelikle işlevsel bir şikâyet usulü için *anlaşılır, açık ve şeffaf* bir mevzuatın varlığı zorunluluk taşımaktadır.

Daha ileri bir yaklaşımla, şikâyet hakkının tüm seçme hakkı sahiplerine tanınması da tek başına yetersiz görülmektedir. Öyle ki; etkin bir denetimden söz edebilmek adına, usulsüzlük iddiası kapsamında, menfaati doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilenecek olan tüm gerçek ve tüzel kişilerin şikâyet hakkına sahip olması gerekmektedir. Böylelikle, şikâyet konusu usulsüzlükten dolayı da olsa etkilenecek olan bir siyasi parti de, denetim mekanizmasını işleme sokabilecektir. Bu niteliklere

yargılanma hakkı ve hukuk devleti ilkesinin varlığı, 6) uyumsuzlukla ilgili hukuksal kararların eksiksiz ve zamanında icra edilmesi, 7) seçim hukukunun tutarlı yorumlanması ve uygulanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orozco-Henríquez ve diğerleri, ss. 83-131.

²⁴¹ 2004 yılında gerçekleştirilen Afganistan başkanlık seçimlerinde ve 2005 yılında gerçekleştirilen Irak parlamento seçimlerinde, yasal olarak seçme hakkına sahip olan herkese tanınan şikâyet hakkı, etkin denetim sistemine somut iki örnek olarak gösterilmektedir. Buna karşın 2002 yılı Amerika Birleşik Devletleri yasama meclisi seçimleri kapsamında, şikâyet hakkının kapsamı dar tutulduğundan dolayı bu durum ilgililere olumsuz eleştirilere maruz bırakılmıştır. Anja Havedal (Ed.), “Identifying International Principles For Resolving Election Disputes Symposium: Evolving International Standards Pertaining To The Resolution Of Election Disputes: Foreword Ipp, Oren; Hoverter, Terence F.”, **Administrative Law Review**, Vol: 57/3, 2005, ss. 830-838, s. 833, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/admin57&div=34&g_sent=1&collection=journals, (29.01.2013).

²⁴² Orozco-Henríquez ve diğerleri, ss. 119-121.

sahip bir denetim sistemi ise tüm siyasi partilerin denetim sürecine müdahil olabilmesine hak tanımak suretiyle *hukuk devleti ilkesi* ile uyumlu hale gelecektir²⁴³.

b. Tarafsız ve Bağımsız Bir Çözüm Mercii

Seçim uyuşmazlıklarının çözümüyle görevli mercii; *meşru, güvenilir, tarafsız* ve *bağımsız* olmak zorundadır. Bir diğer anlatımla, denetimle görevli mercii yani *seçim denetim kurulu*, siyasi nitelikli müdahalelere karşı bağımsızlık sahibi olarak tarafsızca işleyebilmelidir. *Tarafsız* ve *bağımsız* niteliklere bürünen seçim denetim kurulu, seçim sürecinde halkın güvenini ve dolayısıyla da kendi meşruiyetini kazanabilmektedir. Geçmişte yaşanan seçim tecrübeleri de yine, *tarafsız* bir seçim denetim kurulunun ne derece önemli bir rol üstlendiğini açıkça göstermektedir²⁴⁴.

Bağımsızlık, hukukun üstünlüğü ilkesi (rule of law) gereği, diğer mahkemeler gibi seçim denetim kurulu için de olmazsa olmaz (*sine qua non*) nitelik taşımaktadır. Seçim denetim kurulunun bağımsız niteliği, seçimlere ilişkin insan hakları açısından da büyük önem taşımaktadır. Zira tanınmış hakların uygulanırlığı, ancak bu sayede sağlanabilmekte ve güvence altına alınabilmektedir. *Bağımsızlık ilkesi* fonksiyonel anlamıyla, seçim suçlarının soruşturulması ve kovuşturulmasını da kapsar biçimde, adil, etkili ve tarafsız seçim denetiminin ön koşulu olarak kabul edilmektedir²⁴⁵.

Bağımsızlık ilkesinin garantisi olarak kabul edilen başlıca üç ilke mevcut bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak, bağımsızlık ilkesi *anayasal boyutta* kabul edilmeli ve korunmalıdır. İkinci olarak, *fonksiyonel bağımsızlık* sağlanmalıdır. Üçüncü olarak ise *bütçe ve yönetim boyutunda bağımsızlığın oluşturulması*

²⁴³ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 122.

²⁴⁴ Söz konusu tarafsızlığın sağlanabilmesi için uygulamada başvuru en makul çözüm yolu ise seçim uyuşmazlıklarının devletin en yüksek mahkemesi tarafından karara bağlanması yöntemidir. Gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılında gerçekleştirilen seçimlerde, gerekse Ukrayna'da 2004 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde, söz konusu yöntem benimsenmiş ve her iki örnekte de yüksek mahkeme (U.S. Supreme Court ve Ukraine's Supreme Court) tarafsız bir biçimde uyuşmazlıkları çözümlemiştir. Bununla birlikte, tarafsız ve siyasi baskıdan arındırılmış olmak kaydıyla, yüksek mahkemeler dışındaki başkaca organlar da seçim uyuşmazlıklarının çözümü görevini layıkıyla gerçekleştirebilirler. Aynı şekilde, büyük bir denetim sürecinin öngörüldüğü bir sistem dahi seçim uyuşmazlıklarının çözümüyle görevli kılınan ilgili denetim organının tarafsız olamamasından dolayı başarısız sonuç verebilmektedir. Bkz. Havedal, ss. 833-835.

²⁴⁵ Aynı durum, bazı seçim uyuşmazlıklarının çözümü konusunda yetkili kılınmış olan *seçim yönetim kurulları* için de geçerli sayılmaktadır. Bkz. Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 89.

gerekmektedir. Seçim denetimi konusunda (siyasi ya da yargısal) hangi model benimsenmiş olursa olsun söz konusu üç ilkenin varlığı aranmaktadır²⁴⁶.

Bunlarla birlikte, tarafsız bir yargılama için seçim denetim kurulunu oluşturan gerçek kişilerin de bağımsız ve tarafsız nitelikte olması gerekmektedir. Kişilerin bağımsız ve tarafsız olması için gerekli olan başlıca şartlar şu şekilde özetlenebilmektedir²⁴⁷: 1) Mesleki bağımsızlık ve tarafsızlığın anayasal düzeyde korunması gerekir. Bu bağlamda, seçim denetim kurulunu oluşturan gerçek kişilerin atanma, özlük hakları ve görevden alınmaları konularında hukuki güvence sahibi olmaları gerekmektedir. Aynı şekilde ilgili kişilerin ücretleri de yargılama görevinin gereğine uygun olarak tatmin edici olmalıdır. Tarafsızlık sağlanabilmesi adına *hâkimin reddi* gibi müesseselerin mevzuat kapsamında tanınması da yine bir diğer gerekliliktir. 2) İlgili gerçek kişilere bağımsız ve tarafsız oldukları konusunda meşruiyet kazandırabilecek nitelikte seçilme ve atanma kriterlerinin mevcut bulunması gerekmektedir. Atanma usulleri farklı uygulamalarda yargı, yasama ya da devlet başkanı tarafından yahut karma yöntem uygulamasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Hangi atama yöntemi uygulanırsa uygulansın asıl önemli olan husus, atamanın meşru bir nitelik taşıması gerekliliğidir. Bu nedenle atama ya da göreve getirilme kriterleri büyük önem arz etmektedir. 3) Denetim faaliyetini hakkınca yerine getirebilecek ölçüde hukuki bilgi ve uzmanlık sahibi olma şartı aranmalıdır. Bu şekilde konusunda uzman kişilerce gerçekleştirilen denetim işlemi, daha sağlıklı kararlar verebilecek ve yüksek oranda meşru olabilecektir.

c. Etkili ve Ulaşılabilir Bir Çözüm Yolu

Seçim uyuşmazlıklarına karşı öngörülen çözüm (şikâyet/itiraz) yolu *etkili*, *uygun* ve *icra* edilebilir olmalıdır. Bir çözüm yolunun etkili olup olmadığı durumu ise ihlalin türüne göre somut olay kapsamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. İhlal edilen kuralın niteliğinden, ihlalin niteliği ve şekline kadar birçok farklı etken, gerekli olan çözüm yolunun belirlenmesine tesir etmektedir. Örneğin, eşit oy ilkesinin ihlali halinde uygulanması gereken (etkili) çözüm yolu ile bir

²⁴⁶ Söz konusu üç ilkenin ayrıntılı tahlili için bkz. Orozco-Henríquez ve diğerleri, ss. 90-94.

²⁴⁷ Seçim denetim kurulunu oluşturan gerçek kişilerin taşıması gereken nitelikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orozco-Henríquez ve diğerleri, ss. 94-109.

kimsenin adaylık hakkının kısıtlanması yoluyla gerçekleştirilen ihlal durumunda uygulanması gereken çözüm yolu farklılık göstermektedir²⁴⁸.

Diğer tüm yargısal faaliyetler gibi seçimlerin yargısal denetimi de zamanında yapılmak zorundadır. Uyuşmazlığa ilişkin kararlar, mevzuatta öngörülen kanuni süreler içerisinde, mümkün olduğunca süratle alınmalıdır. Bu durum *zamanlılık* olarak ifade edilmektedir. *Zamanlılık* ilkesine uymayan, kanuni sürelerin dışında alınmış kararlar, uyuşmazlık kapsamında doğan zararın telafisini imkânsız kılabilmektedir²⁴⁹. Bu sorun ise çözüm yolunun verimliliğini büyük ölçüde ortadan kaldırarak *etkililik* unsurunu zedelemektedir. Bu nedenle, *etkili* bir çözüm yolu aynı zamanda *zamanlılık* ilkesine de uygun olmak durumundadır²⁵⁰.

Çözüm yolunun *ulaşılabilir* oluşu; zaman, mesafe, maliyet bakımından makul olması ile tüm vatandaşları, adayları, siyasi partileri ve siyasi grupları hiçbir ayrımcılık yapmaksızın kapsamasını ifade etmektedir. Seçim hukuku kapsamında mevcut bir hakkının ihlal edildiğini düşünen hiçbir birey savunmasız ve korumasız bırakılmamalıdır. Bu amaçla, yargısal denetim yolunun mağdurlar tarafından harekete geçirilmesi usulü mümkün olduğunca *yalın*, *basit* ve *hızlı* bir süreç olarak düzenlenmelidir²⁵¹.

Ulaşılabilir bir çözüm yolu, *maliyet* açısından da bir takım özellikler taşınmalıdır. Ulaşılabilir bir denetim sistemi, *ücretsiz* ya da *makul ücretli* olmak durumundadır. Seçim uyuşmazlıklarında *ücretsiz* bir çözüm yolu, şikâyetçi ya da vekilinden başvuru için herhangi bir teminat, harç ya da ücret talep edilmeyen yargısal süreci ifade etmektedir. Bu yolla şikâyetçinin, ekonomik durumundan bağımsız bir şekilde, çözüm yolundan faydalanabilmesi amaçlanmaktadır. Diğer

²⁴⁸ Farklı ihlaller farklı çözüm yollarını gerekli kılmaktadır. Bir ayrıma göre söz konusu çözüm yolları; *yargısal*, *yönetimsel* ve *yasama meclisi yöntemi* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. *Yargısal* yöntemin, seçim sürecindeki temel denetim konularının çözümü ve seçim yönetim kurullarına yol gösterici niteliğiyle *en uygun çözüm yolu* olduğu kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte, bir çözüm yolunun etkili olabilmesi için *uygun* olmasının yanında icra edilebilir olması da zaruridir. İşlevsel bir yargısal sistemin bulunmadığı sistemlerde ise icra edilebilirlik mümkün olmayacağından dolayı, etkili bir çözüm yolunun varlığından söz edilmesi de mümkün değildir. Bkz. Havedal, ss. 836-837.

²⁴⁹ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 125.

²⁵⁰ *Zamanlılık* ilkesini *due process* gereği “hukuken öngörülen usule uygunluk” temeline dayandırmak kanaatimizce hatalı olmayacaktır. Bilindiği üzere *due process* kavramı Amerikan hukuk sisteminde öncelikle “usule riayet” manasında kullanılmış, tarihi süreç içerisinde ise kavram kapsamını genişletmiştir. *Due process* hakkında bilgi için ayrıca bkz. Kerem Altıparmak, “Due Process Of Law Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 1-4, 1996, ss. 219-250.

²⁵¹ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 121.

tarafından her yargısal faaliyet gibi *seçimlerin yargısal denetimi* de bir maliyete sahiptir. Birçok devlet, anayasal bir insan hakkı olarak, seçimlerin yargısal denetimi faaliyetini ücretsiz bir biçimde, maliyetin devlet bütçesinden karşılanması şeklinde sunmaktadır. Zira temel hak ve özgürlüklerin bir parçası olarak, *tam ve etkin bir hukuki koruma* sağlayabilmek adına, yargısal denetimin devlet tarafından ücretsizce sunulması gerekmektedir. Bununla birlikte bazı sistemlerde seçimlerin yargısal denetimi için *makul* ücretler öngörülebilmektedir. Makul ücretin ne olması gerektiği konusunda, tüm toplumlar için geçerlilik arz eden bir miktar verebilmek ise mümkün değildir. Bir diğer ifade ile bir topluma göre makul sayılabilecek olan ücret miktarı; gelir seviyesi daha düşük olan bir toplum için hakkın kullanımını engelleyecek ölçüde aşırı olabilmektedir. Bu nedenle, bir sistemde denetim için öngörülen ücretin *makul* olup olmadığı değerlendirilirken, ücret miktarının *gereklilik* ve *oranlılık* açısından (vatandaşların ekonomik durumu gibi) ilgili şartlara göre ayrıca tahlil edilmesi gerekmektedir²⁵².

3. Değerlendirme: Seçimlerin Yönetimi ve Denetimine İlişkin İlkeler

Bu bölüm başlığı altında, genellikle bir bütün olarak kullanılan *seçimlerin yönetimi ve denetimi* kavramı, *seçimlerin yönetimi* ile *seçimlerin denetimi* olmak üzere iki ayrı süreç kapsamında ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmalı yöntemle gerçekleştirilen tahlil neticesinde başta terminolojik tahlil yapılmış; sonrasında ise yönetim ve denetim sürecine ilişkin olarak demokratik ölçütlerin neler olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Geline son noktada, çalışma planında ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda, *bağımsız* ve *adil* bir seçim için uygulanması gereken *seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin ilkeler* tespit edilmeye çalışılmıştır.

²⁵² Seçimlerin yargısal denetimi işlevi bazen sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklenebilmektedir. Bununla birlikte makul ücretli bir sistemde, ücret miktarı çözüm yoluna ulaşmanın önünde bir engel oluşturmamak zorundadır. Peru'da adaylık iptali başvurusunda bulunabilmek için belirli bir miktardaki parayı teminat olarak depo etmek gerekmektedir. Şayet yargılama neticesinde şikâyetçi haklı bulunursa, söz konusu bedel şikâyetçiye iade edilmektedir. Yine Japonya ve İngiltere'de yargısal denetimden faydalanabilmek için öncelikle bir miktar paranın depo edilmesi gerekmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, Japonya'da 1999 ile 2003 yılları arasında, seçimlerin yargısal denetimi için ulusal seçimlere oranla, yerel seçimler kapsamında daha çok başvuruda bulunduğu belirlenmiştir. Bir görüşe göre söz konusu olgunun bir nedeni de Japonya'da yerel seçimlere yönelik denetim usulünün ücretsiz; ulusal seçimlerde ise ücretli olmasıdır. Bkz. Orozco-Henriquez ve diğerleri, s. 123-125.

Öğretide söz konusu ilkeler hakkında oluşturulmuş bir fikir birliği bulunmamaktadır. Konuya ilişkin mevcut akademik çalışmalarda farklı ilkeler/nitelikler öne sürülmüştür. Çalışmamız kapsamında, söz konusu farklı görüşlerden faydalanılmak suretiyle öne sürülmüş olan çok sayıdaki ilke, temele indirilerek yalınlaştırılmak istenmiştir. Şüphesiz ki, kanaatimizce gerçekleştirilen bu tasnif, konuya dair mutlak bir gerçeklik ve son söz niteliği taşımamaktadır. Öyle ki zaman zarfında ortaya çıkacak olan çeşitli gelişmeler ve uygulama sorunları beraberinde, konuya ilişkin başkaca ilkelerin öne sürülmesine neden olabilecektir.

Bununla birlikte mevcut durumda, *bağımsız* ve *adil* bir seçim için gerekli olan *seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin başlıca ilkeler* bir bütün olarak, dört ana madde halinde şu şekilde ifade edilebilmektedir: 1) Seçimlerin yönetimi; *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel* ve *hizmet bilincine sahip* seçim kurulları tarafından gerçekleştirilmelidir. 2) Seçimlerin *yargısal* denetimi sistemi benimsenmelidir. 3) Hak kullanımı açısından tüm ilgilileri ve konu açısından tüm seçim işlemlerini kapsayan (*kapsamlı*), *ulaşılabilir* ve *etkili* bir denetim sistemi oluşturulmalıdır. 4) *Tarafsız* ve *bağımsız* bir mercii tarafından gerçekleştirilen denetim, *etkili* ve *ulaşılabilir* bir nitelik taşımalıdır. Söz konusu dört ilkeyi bünyesinde barındıran bir seçim yönetimi ve denetimi sistemi eliyle bağımsız ve adil seçimlerin düzenlenmesi mümkündür. Bununla birlikte, mevcut bir sistemin tahlili gerçekleştirilirken; durumun somut koşullar altında, söz konusu dört ilkenin geniş kapsamlı içeriği ile birlikte ayrıntılı bir biçimde ele alınması gerekmektedir.

Böylelikle çalışma planında öngörüldüğü üzere, toplamda iki bölümden oluşması hedeflenen çalışmamızın teorik yönü ağır basan ilk bölümü tamamlanmış bulunmaktadır. Birinci bölüm kapsamında, çalışma konumuzla ilgili görülen kavram ve kurumlara değinilerek, söz konusu kavram ve kurumların verimliliği için gereken temel nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır. Devam eden ikinci bölüm kapsamında ise çalışma konusu, ulaşılan söz konusu kıstaslar ışığında, pozitif düzenlemeler ve ampirik uygulamalar bakımından ele alınarak tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bu itibarla çalışmanın ikinci bölümü, birinci bölümdeki teorik bilgilerin somuta yansımaları olacak şekilde tasarlanmış bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİDEN SOMUTA DOĞRU: MEVZUAT VE UYGULAMA

I. SEÇİM HUKUKU VE KAYNAKLARI

Bu başlık altında, öncelikle *seçim hukuku* kavramının tanımı yapılacaktır. Devamında ise seçim hukukunun kaynakları uluslararası ve ulusal boyutuyla ele alınmaya çalışılacaktır.

A. Seçim Hukuku Kavramı

Genel olarak *Seçim Hukuku*, devlet kademelerine yönelik gerçekleştirilen seçimlerin yürütülmesi ile ilgili kurallara ilişkin bir kavramdır. En geniş anlamıyla *Seçim Hukuku* kavramı; seçimlerin etkisini belirleyen kuralları, seçmen ve adayların katılımının boyut ve koşullarını, söz konusu katılımın sınırlarının belirlenmesini, oy kullanma ve neticenin tespitine ilişkin izlenmesi gereken yöntemi ve açıklanan sonuca yönelik kullanılabilecek olan itiraz yollarını kapsamında barındırmaktadır. Seçim Hukuku kavramı kapsamında yer alan bir diğer ilişkili kavram ise *Seçimlerin Yönetimi (İdaresi) Hukuku* olarak adlandırılan kavramdır. *Seçimlerin Yönetimi Hukuku*, seçimlerin özgür ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesine yönelik kuralları düzenleyen bir disiplin olarak tanımlanabilmektedir²⁵³.

Bu bağlamda *Seçimlerin Yönetimi Hukuku*, seçim hukukunun bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen *Seçim Hukuku* çoğu zaman *Anayasa Hukuku* kapsamında ele alınan bir disiplin olarak, yakın zamanda ortaya çıkmış ve bağımsızlık kazanmış bir çalışma alanıdır²⁵⁴. Bu nedenle de henüz yakın zamanda

²⁵³ Law Commission, Electoral Law in the United Kingdom A Scoping Consultation Paper, **Law Commission**, 15.06.2012, http://lawcommission.justice.gov.uk/docs/electoral_law_scoping_consultation.pdf, (28.03.2013), ss. 1-2.

²⁵⁴ Seçim hukuku 1990'lı yıllardan itibaren gelişim göstermiştir. Bu dönemde özellikle Amerika'da ünlü anayasa hukukçularının seçim hukuku çalışmalarında bulunması, seçim hukukunun bağımsız bir alan olma yolundaki mücadelesine meşruluk ve itibar kazandırmıştır. *Rick H. Pildes*'in 2004 tarihli eseri ise seçim hukukunun resmi bağımsızlık bildirisi olarak görülmektedir. Bkz. Heather K. Gerken, "Keynote Address: What Election Law Has To Say To Constitutional Law", **Indiana Law Review**, Vol:44, No:1, ss. 7-22; Richard H. Pildes, "The Constitutionalization of Democratic

varlık kazanmış olan bu alanı alt dallara ayırmak kanaatimizce pek faydalı bir yöntem olmayacaktır²⁵⁵.

B. Seçim Hukukunun Kaynakları

Seçim hukukunun başlıca kaynakları hem uluslararası hem de ulusal boyutta farklı hukuki düzenlemeler kapsamında yer alan hukuk kuralları ile mahkeme içtihatları ve öğretilerden oluşmaktadır. Söz konusu ayrıma göre seçim hukukunun kaynakları:

1. Uluslararası Kaynaklar

Bireylerin yönetime doğrudan ya da özgürce seçilmiş olan temsilcileri eliyle katılması ancak birey iradelerinin *düzenli aralıklarla gerçekleştirilen, dürüst* seçimler kapsamında ortaya konması ile mümkün olabilmektedir. Bu doğrultuda devletler, söz konusu özel amacı başarmak yükümlülüğü altına girerek uluslararası gereklilikleri sağlamak amacıyla izlenecek olan yolu bizzat kendileri seçerler. Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği ise tercih edilen yola/yönteme bağlı olduğu kadar uygulamadaki duruma da bağlı bulunmaktadır²⁵⁶.

Seçime ilişkin haklar siyasi nitelikte haklar olup, insan haklarının bir türünü oluşturmaktadırlar. Bu haklar belirli bir hukuk düzeni ya da çeşitli insan hakları belgeleri kapsamında (bazen içtihat hukukundan doğmak suretiyle) temel hükümler/düzenlemeler olarak büyük bir öneme sahiptirler. Seçimle ilgili hakların düzenlendiği en önemli insan hakları belgeleri ise taraf ülkeleri bağlayan bir kısım

Politics, The Supreme Court 2003 Term”, **Harvard Law Review**, Vol:118, No:29, 2004, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=669068, (28.03.2013), ss. 29-153.

²⁵⁵ Diğer taraftan *seçimlerin yönetimi hukuku* seçim hukuku kapsamında yer alan bir alt dal olarak kabul edildiğinde, aslında *seçimlerin yönetimi* kavramından bağımsız olan *seçimlerin denetimi* kavramı bu kavram içerisine dâhil edilmiş olmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde değinildiği üzere, *seçimlerin yönetimi* ile *seçimlerin denetimi* kavramları iki farklı sürecin ifadeleridir. Bu nedenle şayet *seçimlerin yönetimi hukuku* gibi bir alt ayrıma gidilecek ise seçimlerin denetimine ilişkin kuralları inceleyen bir disiplin olarak *seçimlerin denetimi hukuku* kavramının kullanılması kanaatimizce daha doğru olacaktır. Bununla birlikte, henüz tam olarak ayrı bir disiplin niteliğine bürünmemiş olan seçim hukuku disiplinine ilişkin alt ayrımlara girilmemesi kanımızca en doğru tercih olacaktır.

²⁵⁶ Goodwin-Gill, s. 97.

evrensel ve bölgesel beyanname (declaration) ve anlaşmalardan (conventions) ibarettir. Bir ülke söz konusu uluslararası insan hakları belgelerine taraf olmasa dahi, seçimle ilgili haklara yönelik (özgür ve adil seçimlere ulaşmaya dair) evrensel boyutta gelişmiş bulunan *bağlılık* olgusu önemli ölçüde ikna edici bir değere sahiptir. Öyle ki taraf olmayan ülkenin seçim sürecindeki güvenilirliği ve hükümetin meşruluğu, seçim sürecinin özgür ve adil nitelikte gerçekleşip gerçekleşmediğine bağlıdır. Dolayısıyla günümüzde bir ülke söz konusu evrensel ya da bölgesel anlaşma ya da beyannameye taraf olmasa dahi meşruluğunun tesisi amacıyla, söz konusu uluslararası düzenlemelere tamamen ilgisiz kalamamaktadır²⁵⁷.

a. Evrensel İnsan Hakları Belgeleri

Seçim Hukuku'na kaynak teşkil eden evrensel nitelikteki insan hakları belgeleri başlıca şunlardır:

(1) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 1948 yılında ilan edilmiş olan beyannamenin²⁵⁸ 20 ve 21. maddeleri seçim hukukuna kaynaklık etmektedir²⁵⁹. Buna göre 20. madde; “1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. 2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.” ifadesiyle *toplanma ve örgütlenme/dernek kurma* özgürlüğünü düzenlemektedir. 20. madde ilk fıkrasında, dernek kurma özgürlüğünü *pozitif* bakımdan, dernek kurabilme ve derneğe katılabilme hakları şeklinde ele almaktadır. İkinci fıkrasında ise dernek

²⁵⁷ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 12.

²⁵⁸ Dönemin tabii haklar öğretisi temsilcileri, devletten de önce var olduğu kabul edilen insan haklarını evrensel düzeyde koruma altına alma mücadelesi vermişler ve söz konusu mücadele neticesinde, 1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edilmiştir. Türkiye beyannameyi ilanından kısa bir süre sonra 6 Nisan 1949 tarihinde 9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul etmiş ve Resmi Gazete’de yayınlamıştır. Şeref Ünal, “İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:1, 1994, ss. 58-60; Beyannamenin ilanına ilişkin tarihi süreç ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Alpay Hekimler, **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilişinin 60. Yıldönümünde Taşıdığı Anlam ve Önemi**, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Metinleri No:2, 2009, ss. 3-7; Beyanname metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (29.03.2013).

²⁵⁹ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

kurma özgürlüğü *negatif* boyutta, dernek kurmama ve derneğe üye olmama (ya da dernek üyeliğini sona erdirmeye) haklarını güvence altına almaktadır²⁶⁰.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21. maddesi²⁶¹, seçime ilişkin hakların temel yapısını düzenlemektedir²⁶². Madde kapsamında bireye ülkesi ile olan ilişkisinde eşit ve vazgeçilemez bir takım haklar tanınmakta; bununla birlikte, söz konusu tanımlamanın işlevselliği için uygulanması gereken formül de gösterilmektedir. 21. maddeye göre, hükümetin meşruluğu birey (halk) iradesine dayandırılmakta ve bireylere eşit temsil hakkı verecek olan eşit siyasal haklar bahşedilmektedir²⁶³. Yine madde kapsamında; *gizli oy, serbest oy, genel oy, eşit oy ilkeleri* ile *dürüst ve düzenli aralıklarda gerçekleştirilen* seçimlere vurgu yapılmaktadır.

(2) Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1952 yılında ilan edilen Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme'nin²⁶⁴ 1, 2 ve 3. maddeleri, Seçim Hukuku'na ilişkin kaynak niteliği taşımaktadırlar. Sözleşmenin 1. maddesi, “Kadınlar, erkekler ile eşit şartlar altında, hiçbir farklı muamele gözetilmeksizin, bütün seçimlerde, rey hakkına sahip olacaklardır.” ifadesiyle, cinsiyete dayalı ayrımcılık reddedilmekte ve

²⁶⁰ Dündar Sezer, Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği Ve Gelişim Süreci Üzerine, s. 40.

²⁶¹ 21. Madde metni şu şekildedir: “1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. 2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. 3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.” Beyanname için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (29.03.2013).

²⁶² Goodwin-Gill, s. 101.

²⁶³ Johannes Morsink, **The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania, 1999, s. 334.

²⁶⁴ Sözleşme siyasal haklardan faydalanma bakımından kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmaktadır. Sözleşmeye taraf devletler, kadınların hiçbir ayırım gözetmeksizin oy kullanma hakkına sahip olduğunu ve tüm kamu hizmetlerine katılma haklarının bulunduğunu kabul etmektedirler. Türkiye sözleşmeye ilan edildiği yıl olan 1954 tarihinde katılmış, 1959 tarihinde ise sözleşmeyi onaylamıştır. Bkz. Bihterin Dinçkol, “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2, ss.109-110; Şükran Ertürk ve Demet Özdamar, “Kadınlara Karşı Şiddet ve Ayrımcılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Özel S:2009, İzmir, 2010, s. 1173, ss.1169-1218; Zerrin Ayşe Öztürk, “Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, **Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, Ocak 2012, s. 92; Kadın haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler için bkz. Ayşegül Güngör (Ed.), **Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri**, Ankara Barosu Başkanlığı, Koza Matbaacılık, Ankara, 2012.

genel oy ilkesi çerçevesinde *seçme hakkı* benimsenmektedir. 2. madde ise “Kadınlar hiçbir ayırım gözetmeksizin erkeklerle eşit koşullar altında ulusal kanunlarla kurulmuş ve halk tarafından seçilen tüm kamu organlarına seçilme hakkına sahiptirler.” demek suretiyle kapsamında, kadınlara *seçilme hakkını* tanımaktadır. Sözleşmenin devam eden 3. maddesinde; “Kadınların, hiçbir ayırım gözetilmeksizin erkeklerle eşit koşullar altında ulusal kanunlarca kurulmuş bütün kamu görevlerinde yer alma ve kamu görevlerini yerine getirme hakları vardır.” şeklindeki hüküm ile kadınlara *kamu hizmetlerine girme hakkı* tanımlanmaktadır. Özet ifadeyle; Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme 1, 2 ve 3. maddeleri kapsamında kadınlara sırasıyla *seçme, seçilme* ve *kamu hizmetlerine girme hakkı* tanımaktadır²⁶⁵.

(3) Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi; 2, 19, 21, 22 ve 25. maddeleriyle Seçim Hukuku’nun kaynakları arasında sayılabilmektedir²⁶⁶. Dar anlamda siyasi haklara değinildiğinde, başta 25. maddeden bahsetmek gerekmektedir. Öyle ki *demokratik katılım hakkı* niteliğindeki Seçim Hukuku’na ilişkin haklar 25. madde kapsamında düzenlenmektedir²⁶⁷.

Sözleşmenin 25. maddesi²⁶⁸ (a) bendinde bireylere doğrudan ya da özgürce seçilmiş olan temsilcileri vasıtasıyla *yönetime katılma hakkı* sunmaktadır. Devam eden (b) bendinde ise *belirli aralıklarla gerçekleştirilecek olan dürüst seçimler* kapsamında; *seçme-seçilme hakkı* ile *genel, eşit* ve *gizli oy ilkeleri* düzenlenmektedir.

²⁶⁵ Birleşmiş Milletler tarafından 7 Temmuz 1954 tarihinde yürürlüğe konan Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme’nin metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/133-135.pdf>, (30.03.2013).

²⁶⁶ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

²⁶⁷ Yüksel Metin, “Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 3-4, Erzincan, 2007, s. 68. ss. 63-104.

²⁶⁸ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1966 yılında imza, onay ve katılıma açılmış olmasına rağmen 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 2000 yılında imzalamış ve fakat sözleşme henüz cumhurbaşkanı tarafından onaylanmamıştır. Sözleşmenin 25. maddesi şöyledir: “Her yurttaş, 2. maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın: (a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma; (b) Genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme; (c) Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.” Sözleşme metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, (30.03.2013).

25. maddenin (c) bendinde ise *kamu hizmetlerine girme hakkı* düzenlenmektedir²⁶⁹. Bir diğer yaklaşımla; Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 25. maddesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21. maddesi ile paralel bir biçimde *yönetime katılma hakkını* düzenlemektedir²⁷⁰. 25. madde ile taraf devletlere; vatandaşların yönetime katılmalarını, seçme ve seçilme haklarını etkin bir biçimde kullanabilmelerini sağlayacak olan hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmek yükümlülüğü getirilmektedir²⁷¹.

Sözleşme kapsamında Seçim Hukuku'na ilişkin tali nitelikteki başlıca maddeler ise *ayrımcılık yasağını* düzenleyen 2. madde, *ifade özgürlüğünü* düzenleyen 19. madde, *toplanma özgürlüğünü* düzenleyen 21. madde ve *örgütlenme/dernek kurma özgürlüğünü* düzenleyen 22. maddedir. Başta 25. madde olmak üzere tüm bu hak ve özgürlükler, özgür ve adil seçimlerin gerçekleşmesine hizmet ederek (temsili) hükümetlerin meşruluk niteliğine zemin oluşturmaktadır. Söz konusu işlev ise ancak, anılan maddelerin tamamının varlığı ile gerçekleşebilmektedir. Öyle ki 25. madde kapsamında düzenlenmemiş olan ve fakat özgür ve adil seçimler açısından son derece kritik bir öneme sahip bulunan *seçim kampanyasına ilişkin haklar*, sözleşmenin yukarıda sayılan diğer maddelerinde ele alınmaktadır²⁷².

(4) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 1981 yılında yürürlüğe girmiştir²⁷³. Sözleşmenin 7. maddesi, “Siyaset ve Kamu Yaşamı²⁷⁴” başlığını

²⁶⁹ Geping Rao, “The Application Of The Covenant On Civil and Political Rights To Hong Kong”, **Pacific Rim Law & Policy Journal**, Vol: 2, No: 1, Winter 1993, s. 33; Metin, ss. 68-69.

²⁷⁰ Manfred Nowak, **Human Rights Handbook For Parliamentarians**, SADAG, France, 2005, s. 9.

²⁷¹ Lema Uyar (Der.), **Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 75.

²⁷² Goodwin-Gill, s. 102.

²⁷³ Sözleşme, “Kadınların Uluslararası Temel Haklar Bildirgesi” olarak kabul edilmektedir. Sözleşme hakkında bilgi için bkz. Umut Belek Erşen, **Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s. 14.

²⁷⁴ Sözleşmenin İngilizce metninde 7. maddenin başlığı “Political and Public Life” olarak geçmektedir. Tarafımızca söz konusu ifade “Siyaset ve Kamu Yaşamı” olarak Türkçeye

taşımaktadır. Maddenin ilk fıkrası, “Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımı önlemek için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır...” hükmü ile taraf devletlere, siyasal haklar bakımından kadın erkek eşitliğini sağlamak için gerekli olan hukuki düzenlemeleri gerçekleştirme görevini yüklemektedir. 7. madde devamla kadınlara yönelik olarak; (a) bendinde *seçme ve seçilme hakkını*, (b) bendinde *kamu hizmetlerine girme hakkını* ve (c) bendinde ise *örgütlenme/dernek kurma özgürlüğünü* düzenlemektedir²⁷⁵.

b. Bölgesel İnsan Hakları Belgeleri

Seçim hukukuna kaynak teşkil eden bölgesel nitelikteki insan hakları belgeleri başlıca şunlardır:

(1) Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi

1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Beyannamesi’nin 20, 21 ve 22. maddeleri Seçim Hukuku’na kaynak teşkil etmektedir²⁷⁶. Sözleşmenin 20. maddesi²⁷⁷ *seçme ve yönetime katılma* haklarını; 21. maddesi²⁷⁸ *toplanma*

çevrilmiştir. Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>, (30.03.2013).

²⁷⁵ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 7. maddesi şu şekildedir: “Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımı önlemek için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek; b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek; c) Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılmak.”. Sözleşme metni için bkz. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/kadinlarakarsiherturluayrimcilig.pdf, (30.03.2013).

²⁷⁶ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

²⁷⁷ 20. madde metninin Türkçe çevirisi şu şekildedir: “Herkes ülkesinin yönetimine doğrudan ya da seçmiş olduğu temsilciler vasıtasıyla katılma hakkına ve gizli oy ilkesinin geçerli olduğu, düzenli aralıklarla gerçekleştirilen dürüst ve serbest seçimlerde yer alma hakkına sahiptir.”

²⁷⁸ 21. madde metninin Türkçe çevirisi şu şekildedir: “Herkes her türden müşterek meselelerle ilgili olarak resmi ya da gayri resmi şekilde toplanma hakkına sahiptir.”

özgürlüğünü, 22 maddesi²⁷⁹ ise örgütlenme/dernek kurma özgürlüğünü düzenlemektedir²⁸⁰.

(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

1952 tarihinde imzalanan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi)’ne Ek 1 Numaralı Protokol’ün 3. maddesi²⁸¹, Seçim Hukuku’nun kaynakları arasında yer almaktadır²⁸². “Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.” ifadesiyle madde kapsamında, *seçme ve seçilme hakkı* düzenlenmektedir²⁸³. Üçüncü madde seçme hakkını düzenlemekle birlikte, gerçekleştirilecek olan seçim kapsamında serbest ve gizli oy ilkelerinin varlığı ile seçimlerin makul aralıklarla gerçekleşmesini de öngörmektedir.

(3) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

1969 yılında Amerikan Devletleri İnsan Hakları İhtisas Kongresi’nde kabul edilen Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 23. maddesi Seçim Hukuku’na kaynak olarak kabul edilmektedir²⁸⁴. Madde²⁸⁵, “1. Her vatandaş aşağıdaki hak ve yetkilere sahiptir: (a) doğrudan ya da özgürce seçtikleri temsilcileri aracılığıyla kamu yönetimine katılmak; (b) belirli dönemlerde gerçekleştirilen, seçmen iradesinin korunduğu, genel, eşit ve gizli oy ilkelerinin uygulandığı seçimlerde oy kullanmak ya

²⁷⁹ 21. madde metninin Türkçe çevirisi şu şekildedir: “Herkes siyasi, ekonomik, dini, sosyal, kültürel ya da mesleki her türlü meşru ilgi alanını geliştirmek, uygulamak ve korumak amaçlarıyla başka kişilerle bir araya gelerek dernek (örgüt) kurma hakkına sahiptir”

²⁸⁰ Beyannamenin İngilizce metni için bkz. <http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>, (30.03.2013).

²⁸¹ AIHS ve Ek Protokol’ün Türkçe metni için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf, (02.04.2013).

²⁸² Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

²⁸³ H. F. Rawlings, **Law and The Electoral Process**, Sweet & Maxwell, London, 1988, ss. 3-4; David Hoffman and John Rowe Q. C., **Human Rights in the U.K.: An Intriduction to the Human Rights Act 1998**, Fourth Edition, Pearson, London, 2013, ss. 381-391.

²⁸⁴ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

²⁸⁵ 23. maddenin Türkçe çevirisi tarafımızca yapılmıştır. Sözleşmenin İngilizce orjinal metni (American Convention on Human Rights) için bkz. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b36510.html>, (02.03.2013).

da aday olmak; (c) eşitlik ilkesi çerçevesinde kamu hizmetine girebilmek. 2. Yukarıda sayılan hak ve yetkilerin kullanımı kanunla ancak; yaş, vatandaşlık, ikamet, dil, eğitim, temyiz kudreti ya da mahkûmiyet esasına göre belirlenebilir.” ifadesi ile *yönetime katılma* hakkını düzenlemektedir. Buna göre: (a) bendinde, genel olarak *yönetime katılma hakkı*; (b) bendinde, *seçme-seçilme hakkı* ile *genel, eşit, gizli oy ilkeleri ve seçimlerin düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi prensibi*; (c) bendinde ise *kamu hizmetlerine girme hakkı* koruma altına alınmaktadır. Devam eden ikinci fıkra ise sayılan hakların kullanımına ilişkin kıstasları açıkça sayarak, taraf devletlerin iç hukuk düzenlerine hukuki bir çerçeve oluşturmaktadır. Bir diğer anlatımla; taraf devletler söz konusu hakların kullanımını iç hukuklarında ancak, ikinci fıkra kapsamında sınırlı sayıda (*numerus clausus*) sayılan kıstaslara bağlama hakkına sahiptirler²⁸⁶.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında, Seçim Hukuku’na kaynak olarak gösterilebilecek olan başkaca maddeler de mevcut bulunmaktadır. Bunlar başlıca: *düşünce ve ifade özgürlüğü* (md. 13), *cevap hakkı* (md.14), *toplanma hakkı* (md. 15) ve *dernek kurma/örgütlenme özgürlüğü* (md.16) olarak sayılabilmektedir.

Buraya kadar incelenen belgelerde yer almayan *cevap hakkı* ise şahsına yönelik saldırı, karalama ya da iddiada bulunulan kişinin, aynı yol ve yöntemle hakkındaki iddiayı yanıtlayabilmesi olarak tanımlanabilmektedir²⁸⁷. Daha önce belirtildiği üzere²⁸⁸; demokratik seçimlere ulaşabilmek için, yarışan adaylar açısından *silahların eşitliği* sağlanmak zorundadır. Bu itibarla *cevap hakkı* demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesine açıkça hizmet etmektedir.

²⁸⁶ Maddede genel ve eşit oy ilkeleri benimsenmiş olmasına rağmen, ikinci fıkra kapsamında hakların kullanımına ilişkin olarak eğitim kıstası kabul edilmektedir. Oysaki oy hakkının kişilerin eğitim durumuna göre belirlenmesi durumu *kısıtlı oy* olarak ifade edilmekte ve *genel oy* ilkesinin karşıt anlamlısı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla madde kapsamında hem genel oy hem de bunun karşıt anlamlısı olan kısıtlı oy uygulamaları kabul edilmektedir. Söz konusu prensipler hakkındaki önceki açıklamalarımız bkz. ss. 34-38.

²⁸⁷ András Koltay, “The Right of Reply: A Comparative Approach”, **Iustum Aequum Salutare**, Vol:3, No:4, 2007, s.204.

²⁸⁸ “Seçme, seçilme ve eşit şartlarda siyasi faaliyette bulunma hakkı” başlığı altında daha önce yapılan açıklamalarda; adayların özellikle medya araçlarını kullanma konusunda eşit imkâna ve cevap hakkına sahip olmasına değinilmiştir. Bkz. s. 47.

(4) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, 1981 yılında Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 1986 yılında yürürlüğe girmiştir²⁸⁹. Sözleşmenin 13. maddesi, Seçim Hukuku'nun kaynakları arasında sayılmaktadır²⁹⁰. 13. madde kapsamında *yönetime katılma hakkı* düzenlemektedir²⁹¹. Söz konusu maddeye göre; “1) Her vatandaş doğrudan ya da hukuka uygun bir biçimde seçilmiş temsilcileri vasıtasıyla, özgürce, ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. 2) Her vatandaş, ülkesinin sağladığı kamu hizmetlerini eşit şekilde kullanma hakkına sahiptir. 3) Her birey, kamu mallarından ve hizmetlerinden kanun önünde mutlak eşitlik prensibi doğrultusunda yararlanma hakkına sahiptir.”²⁹².

13. madde yönetime katılma hakkını; yukarıda incelenen belgelere paralel bir biçimde, doğrudan ya da temsilci aracılığıyla yönetime katılma hakkı şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte, maddenin birinci fıkrasında söz edilen siyasal katılımın sağlanabilmesi özgür seçimlerin varlığına bağlı bulunmaktadır. Bu doğrultuda ele alındığında, 13. madde kapsamında *siyasal katılım* amacıyla gerçekleştirilecek olan seçimlerde bulunması gereken demokratik ilkelerden bahsedilmemektedir²⁹³. Diğer taraftan, demokratik seçim ilkeleri açıkça sayılmamış olsa dahi 13. maddenin birinci fıkrası kapsamında yer alan “hukuka uygun bir biçimde” ifadesi seçimleri nitelemektedir. Bu ifade ise taraf devletlere, seçimlerin hukuka uygun olarak yapılması yönünde pozitif bir edim yüklemektedir. Bir diğer ifadeyle taraf devletler,

²⁸⁹ Mehmet Semih Gemalmaz, “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 1988, (Komisyon), s. 10.

²⁹⁰ Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

²⁹¹ Mehmet Semih Gemalmaz, “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Üzerine Düşünceler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1987, (Düşünceler), s. 137.

²⁹² Madde Türkçeye tarafımızca çevrilmiştir. Sözleşmenin İngilizce metni (African Charter on Human and Peoples' Rights) için bkz. <http://www.unhcr.org/refworld/type,MULTILATERALTREATY,OAU,,3ae6b3630,0.html>, (02.04.2013).

²⁹³ Buna karşın; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21. maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 3. maddesinde, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesinde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 25. maddesinde seçime ilişkin demokratik ilkeler açıkça sayılmaktadır. Malcolm Evans ve Rachel Murray (Ed.), **The African Charter on Human and Peoples' Right: The System in Practice, 1986-2006**, Cambridge University Press, 2008, ss. 234-235.

seçimlerin hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlayacak nitelikte, gerekli iç hukuk düzenlemelerini çıkarmakla yükümlü tutulmaktadırlar.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi kapsamında Seçim Hukuku'na ilişkin olarak 13. madde dışında başkaca maddeler de yer almaktadır. Bunlar; *bilgi edinme hakkı ile düşünceyi açıklama ve yayma haklarını* düzenleyen 9. madde²⁹⁴, *dernek kurma özgürlüğünü* düzenleyen 10. madde²⁹⁵, *toplanma özgürlüğünü* düzenleyen 11. maddedir²⁹⁶.

c. Diğerleri

Buraya kadar incelenen kısımda, Seçim Hukuku'na ilişkin kaynak niteliği taşıyan başlıca evrensel ve bölgesel nitelikteki uluslararası insan hakları belgelerine değinilmiştir. Söz konusu belgeler dışında Seçim Hukuku'na kaynak oluşturabilecek başkaca bölgesel düzenlemeler de yer almaktadır. 1990 tarihli Yeni Bir Avrupa İçin Paris řartı²⁹⁷, 1990 tarihli Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi²⁹⁸ ile Venedik Komisyonu'nun 2002 tarihli Seçim Uyuşmazlıklarında İyi Uygulama Kodu²⁹⁹ sözü geçen bölgesel insan hakları

²⁹⁴ 9. maddenin Türkçe evirisi şu şekildedir: "1) Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir. 2) Herkes hukuki sınırlar çerçevesinde düşüncesini açıklama ve yayma hakkına sahiptir."

²⁹⁵ 10. maddenin Türkçe evirisi şu şekildedir: "1) Herkes hukuka uymak şartıyla serbestçe dernek kurma hakkına sahiptir. 2) 29. maddede öngörülen durumlar hariç olmak üzere hiç kimse bir derneğe katılmaya zorlanamaz."; Maddenin 1. fıkrasında yer alan "hukuka uymak şartı" ifadesi ilk etapta, taraf devletlerce gerçekleştirilecek olan iç hukuk düzenlemeleri ile özgürlüğün kullanımının tamamen ortadan kaldırılabileceği yönünde eleştirilmiştir. Bunun zerine sözleşme kapsamında oluşturulan komisyon, taraf devletleri özgürlüğün kullanımını engelleyecek nitelikte kanun çıkarmama konusunda uyararak söz konusu endişeyi gidermiştir. Bkz. Bonaventure Rutinwa, **Freedom of Association and Assembly Unions: NGOs and Political Freedom in Sub-Saharan Africa**, Article 19, London, 2001, s. 4, <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/sub-saharan-africa-freedom-of-association-and-assembly.pdf>, (03.04.2013).

²⁹⁶ 10. maddenin Türkçe evirisi şu şekildedir: " Herkes zgrce toplanma hakkına sahiptir. Bu zgrlğn kullanımı ancak kanunla, gereklilik çerçevesinde, ulusal güvenlik, asayiş, sağlık, ahlak ve diğer kişilerin hak ve özgürlükleri sebepleriyle sınırlandırılabilir."

²⁹⁷ şartın Türkçe metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/445-458.pdf>, (03.04.2013); şartın İngilizce metni (Charter of Paris for a New Europe) için bkz. <http://www.osce.org/mc/39516>, (03.04.2013).

²⁹⁸ özellikle belgenin 5.1. maddesi, demokratik seçim ilkelerini düzenlemektedir. Belgenin İngilizce metni (Document of the Copenhagen Meeting of the Conference for Security and Co-operation in Europe) için bkz. <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>, (03.04.2013).

²⁹⁹ Belge kapsamında, oy hakkının demokratik ilkeleri olan genel, eşit, serbest, gizli, doğrudan oy ile seçimlerin sıklığı ilkeleri yorumlanmaktadır. Belgenin İngilizce metni (Venice Commission's Code of Good Practice in Electoral Matters) için bkz. Venice Commission, **30 October 2002 Code of Good Practice in Electoral Matters**, http://www.coe.am/en/docs/venice/opinion_190_2002.pdf, (04.04.2013).

belgeleri olarak kabul edilmektedirler. Bunların dışında, 1994 tarihli Parlamentolararası Birlik tarafından yayınlanan Özgür ve Adil Seçim Kistasları Bildirisi³⁰⁰ ve 1991 tarihli Harare İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) Bildirisi³⁰¹ de Seçim Hukuku kaynakları arasında sayılabilmektedir³⁰².

2. Türk Seçim Hukuku'nun Kaynakları

Türk Seçim Hukuku'nun kaynakları başlıca şu şekilde sıralanabilmektedir:

a. Uluslararası Sözleşmeler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne 1932, Birleşmiş Milletler Örgütü ile Birleşmiş Milletler Eğitim Kültür ve Bilim Örgütü'ne 1945, Avrupa Konseyi'ne 1950 yılından bu yana üye; 1999 yılından bu yana ise Avrupa Birliği'ne aday bir ülkedir. *Adaylık* statüsü de *üyelik* gibi, ilgili kuruluş/birlikten kaynaklanan bir dizi yükümlülüğü beraberinde getirmektedir. Zira üye olmasa dahi aday ülke, ilgili birliğin belge ve sözleşmelerinde yer alan değerlere uymak durumundadır³⁰³. Türkiye; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne taraftır³⁰⁴. Bilindiği üzere, 1982 Anayasası'nın 90. maddesi gereğince, usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu kabul edilmektedir. Kanun ile *temel hak ve özgürlükleri düzenleyen* uluslararası andlaşma arasında çatışma çıkması halinde ise andlaşma hükümleri esas alınmaktadır. Bu nedenle, söz konusu Türkiye'nin taraf olduğu

³⁰⁰ Bildirinin İngilizce metni (Declaration on Criteria for Free and Fair Elections) için bkz. Inter-Parliamentary Union, "Declaration On Criteria For Free And Fair Elections", **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/cnl-e/154-free.htm>, (03.04.2013).

³⁰¹ Bildirinin İngilizce metni (Harare Commonwealth Declaration) için bkz. http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/GFSR.asp?NodeID=141095, (03.04.2013).

³⁰² Orozco-Henríquez ve diğerleri, s. 13.

³⁰³ Mesut Gülmez, "2000'in Başında İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye'nin Onay Durumu", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 1, 2000, ss. 1-2.

³⁰⁴ Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları belgeleri listesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-turkey.html>, (03.04.2013).

uluslararası anlaşma hükümleri de Türk Seçim Hukuku mevzuatı kapsamında yer almaktadırlar³⁰⁵.

b. Anayasa

1982 Anayasası'nın birden çok hükmü Seçim Hukuku'na kaynak niteliği taşımaktadır. Söz konusu başlıca hükümlere değinmek gerekirse, 1982 Anayasası kapsamında düzenlenmiş olan, Seçim Hukuku'na ilişkin başlıca hak ve özgürlükler (hükümler) şunlardır:

(1) Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları

1982 Anayasası'nın dördüncü bölümünde yer alan “Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları” başlıklı 67. madde Seçim Hukuku'na ilişkindir. Maddenin birinci fıkrası; “Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.” ifadesiyle *seçme, seçilme* ve *siyasi faaliyette bulunma* haklarını düzenlemektedir. *Seçme hakkı* iki boyutlu bir anlama sahiptir: İlk olarak *seçme hakkı (oy hakkı)* kişiye, desteklediği görüşleri devlet yönetimi ve toplum düzenine yansıtabilecek olan *siyasi partiyi* seçme hakkı verir. İkincil olarak ise *seçme hakkı* bireye, söz konusu görüşlerini en iyi şekilde gerçekleştirebileceğini düşündüğü *kişiyi* seçme hakkı tanımaktadır³⁰⁶. Avrupa İnsan

³⁰⁵ 1982 Anayasası'nın 90. maddesinin 5. fıkrasına göre: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş *temel hak ve özgürlüklere ilişkin* milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” Söz konusu madde üzerinde, uluslararası anlaşmaların Türk Hukuku kapsamındaki yeri konusunda, kanunlar ile uluslararası sözleşmeler arasındaki astlık-üstlük durumu hakkında doktrinde farklı görüşler yer almaktadır. Bir kısım görüşe göre Anayasaya uygunluk denetimine tabi olmayan uluslararası andlaşmalar kanunlardan üstte görülürken; diğer bir görüşe göre ise madde metninde geçen “...kanun hükmündedir.” ifadesi ağırlık kazanarak uluslararası andlaşmalar ve kanunlar aynı seviyede görülmektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı değerlendirme için bkz. Hasan Tunç, “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye İle İlgili Örnek Karar İncelemesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, 1995, ss. 289-309; Rona Aybay, “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, **TBB Dergisi**, Sayı:70, 2007, ss. 187-213.

³⁰⁶ Hikmet Sami Türk, “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 1969, (Oy Hakkı), ss. 106-107.

Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımına göre *seçim hakkı* kavramı, *aktif seçim hakkı* ve *pasif seçim hakkı* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre; *aktif seçim hakkı* *seçme* hakkını, *pasif seçim hakkı* ise *seçilme* hakkını ifade etmektedir³⁰⁷. *Siyasi faaliyette bulunma hakkı*, seçme hakkını bir adım daha ileriye taşımaktadır. Zira *siyasi faaliyette bulunma hakkı* ile bireyin yönetime katılımı (salt) oy kullanmanın da ötesinde, kamu hizmetlerinin görülmesi esnasında düşünce ve görüşünü açıklayabilme boyutuna ulaşabilmektedir³⁰⁸.

67. maddenin devam eden ikinci fıkrası; “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.” hükmüyle, *seçimlere ilişkin demokratik ilkeleri* saymakta, seçimlerin yönetim ve denetim görevini *yargı* erkine bahşetmektedir. Fıkranın ikinci cümlesi ise demokrasinin bir gereği olarak, seçme hakkının fiilen kullanılabilmesi maksadıyla, yurt dışında bulunan vatandaşlara gerekli kolaylığın sağlanmasını emretmektedir. Bir diğer anlatım ile anayasa koyucu, *yüksek katılımlı seçimler* gayesini (amacını) vurgulanmaktadır.

Üçüncü fıkra ile onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçimlerde ve halk oylamalarında oy hakkı tanınmaktadır. Beşinci fıkraya göre ise “Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında ele alındığında, seçim sistemlerinin belirlenmesi iç hukuk meselesi olarak taraf devletlerin takdir alanında yer almaktadır³⁰⁹. Bununla

³⁰⁷ Aktif seçim hakları, pasif seçim haklarına nazaran daha fazla korunmaktadır. European Court Of Human Rights, “Factsheet: Right to Free Elections”, **Press Unit**, 2012, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/695AC17A-3950-4DCF-8626-CCB9AD38E7A0/0/FICHES_Droit_elections_libres_EN.pdf, (03.04.2013); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin söz konusu değerlendirmesini içeren örnek bir karar için bkz. AİHM, **Case of Scoppola-Italy**, Başvuru Numarası: 126/05, Karar Tarihi: 22 Mayıs 2012, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-111044>, (04.04.2013).

³⁰⁸ Bülent Nuri Esen, “Siyasi Faaliyette Bulunma Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 3-4, 1950, (Siyasi Faaliyet), s. 59.

³⁰⁹ *Hafizoğulları*'na göre, “...Anayasa, 38. maddedeki mutlak insanlık kuralına uyarak, niteliği gereği genelde özeli ifade eden 67. maddede, tutuklu vatandaşın, bu statüsünü gözeterek, seçme hakkını kullanmasını sağlamış, hakkın özüne dokunmamış, hakkın kullanımının usul ve esaslarının belirlenmesini Yüksek Seçim Kuruluna bırakmıştır...”. Bkz. Zeki Hafizoğulları, “Sanığın Siyasi Hakları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2012, ss. 647-655. Hükümlülere oy hakkının tanınması doktrinde tartışılabilir (keyfî) bir sınırlama

birlikte taraf devletler söz konusu takdir yetkisini ancak, hakkın kullanımını engellemeyecek ölçüde, *makul sınırlar* çerçevesinde kullanabilmektedirler³¹⁰. Bu doğrultuda taraf devletlerin seçme ve seçilme hakkının kullanımına ilişkin olarak; *hakkın özüne dokunmamak şartıyla*, yaş, ikametgâh, kısıtlılık gibi *makul sayılabilecek* bir takım sınırlamalar³¹¹ getirebilmeleri mümkündür³¹².

67. maddenin beşinci fıkrasına göre; “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.” *Temsilde adalet*, siyasi partilerin aldıkları oy oranı ile orantılı bir biçimde mecliste sandalyeye sahip olmaları şeklinde tanımlanabilmektedir³¹³. *Yönetimde istikrar* ise, hükümetin kurulabilmesi, yasama ve yürütme işlevlerinin tıkanıklığa uğramaksızın verimli bir şekilde çalışabilmesini ifade etmektedir. Yönetimde istikrarın iki unsuru, *düzen* ve *süreklilik* olarak kabul edilmektedir. Siyasal şiddetin ve hükümet darbelerinin yaşanmaması, temel siyasal değerler ile temel anayasal yapı ve ilkelerin değişmemesi hali istikrarın varlığı olarak nitelendirilmektedir³¹⁴. Söz konusu hükme göre 1982 Anayasası, *temsilde adalet* ve *yönetimde istikrar* kavramlarını birlikte ve aynı anda

olmakla eleştirilmektedir. Bkz. Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s. 203; İnsan Hakları Başkanlığı, **İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları**, Matus Basımevi, Ankara, 2006, ss. 89-90.

³¹⁰ Goodwin-Gill, s. 63.

³¹¹ AIHM’ne göre; “...seçimlerde oy vermeye ve aday olmaya bağlı hakların özüne dahi dokunulmaması, etkinliğini yitirmemesi, meşruiyetini koruması ve kullanılan araçların orantısız olmaması gerekir. Özellikle, yasama organlarının seçiminde halkın hür iradesini sekteye uğratacak hiçbir engel yer almamalı-başka bir deyişle, genel oylama halkın isteğini yansıtmalı, etkin olmalı ve bütünlük önünde bir engel oluşturmamalıdır. Yine, halkın hür iradesiyle yaptığı ve demokratik olarak ortaya koyduğu seçim, demokratik düzeni zorlayıcı gerekçelerin mevcut olması haricinde seçim sisteminin düzenlenmesinde hiçbir değişikliğe uğramamalıdır. Kaldı ki AIHM’nin daha önce de ifade ettiği üzere bu hüküm herkese seçimlerde aday olma ve bir kez seçildiğinde temsil hakkını güvence altına almaktadır.” Bkz. AIHM, **İlcak-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 15394/02, Karar Tarihi: 5 Nisan 2007, http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/15394_02.pdf, (04.04.2013); AIHM, **Kavakçı-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 71907/01, Karar Tarihi: 5 Nisan 2007, http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/71907_01.pdf, (04.04.2013).

³¹² A. Feyyaz Gölcüklü ve A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, ss. 438-439.

³¹³ Türkmen Göksel ve Yetkin Çınar, “Seçim Barajını Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye Düşürmek Mümkün mü?”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Politika Notu**, Yayın Numarası: N201121, 2011, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1300699437-2.Secim_Barajini_Yonetimde_Istikrari_Azaltmayan_Bir_Seviyeye_Dusurmek_Mumkun_mu.pdf, (04.04.2013), s. 2.

³¹⁴ Meltem Dikmen Canıklioğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarı Sağlamasındaki Yeri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, 1999, ss. 18-19.

hedeflemektedir³¹⁵. Anayasa belirli bir seçim sistemi belirlemeyip, bunun yerine yasamaya, *temsilde adalet* ve *yönetimde istikrar* ilkelerinin aynı anda karşılandığı bir seçim sistemi oluşturma görevi vermektedir³¹⁶. İlk bakışta birbirlerine karşıt anlamlı görünen bu iki ilkenin³¹⁷, Anayasa Mahkemesi'ne göre aynı anda sağlanabilmesi mümkündür. Anayasa Mahkemesi söz konusu görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

*...Maddenin değişik altıncı fıkrası, seçim yasalarının 'temsilde adalet' ve 'yönetimde istikrar' ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımasıdır. Toplumsal istemlerin ve yeğlemelerin yasama organına tam olarak yansımaları sağlayacak yöntemleri içeren sistemlerin en uygununu, en doyurucusunu, başka bir anlatımla hiçbir yakınmaya yol açmayanını edinmek olanaksız ise de yakınmaya en az neden olanı yeğlemek olanaklıdır. Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte ülke koşulları ve anayasal gerekler karşısında yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek Anayasa'ya en uygununu almak ya da aykırı olanını bırakmak gerekir....*³¹⁸.

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri ile birlikte anılan ve yüksekliğinden dolayı sıklıkla eleştirilen *%10 oranındaki seçim barajı*, dava yoluyla gerek Anayasa Mahkemesi gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmıştır. Anayasa Mahkemesi üst paragrafta da değinilen 1995 tarihli kararında;

...Seçime katılan ve 2839 sayılı Yasa'nın 33. maddesinde öngörülen % 10'luk ülke barajını aşan siyasî partilere verilecek ülke seçim çevresi milletvekilinin hesabında gözetilecek ölçünün yasama organının takdiriyle yürürlüğe konulduğu açıktır. Seçim sistemlerinin anayasal ilkelere ödünsüz uygunluğu yanında kimi zorunlu koşulları içermesi kaçınılmazdır. Sistemin doğasından kaynaklanan ve yüzdelerle konulan barajlar, ülke yönünden, seçme ve seçilme hakkını sınırlayıcı, olağandışı ölçülere varmadıkça uygulanabilir, kabul edilebilir ve aykırılığından söz edilemez belirlemelerdir. Yasama organının anayasal çerçeveye bağlı kalarak takdir ettiği sınırlama ve aşırı sayılmayacak düzeydeki baraja rakam ve oran olarak elatmak, yargısal denetimin amacıyla

³¹⁵ Orhan Şener, "Seçim Bölgesi Barajları ve Bütçe Politikası", **Panorama Khas**, Dosya:12 Haziran Seçimleri, Kadir Has Üniversitesi Yayını, Cilt: Yaz 2011, Sayı: 3, ss. 12-13; <http://issuu.com/kadirhasuniversity/docs/temmuz>, (04.04.2013), s. 2.

³¹⁶ Bülent Acar, "Anayasa Mahkemesi'nin Seçim Hukuku'na İlişkin Bazı Kararlarının Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 2002, Sayı: 3, 2002, s. 37.

³¹⁷ Seyfettin Gürsel, "Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa'nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, 1999, s. 47.

³¹⁸ Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 1995 tarih ve E. 1995/54, K.1 995/59 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 21 Kasım 1995, Sayı: 22470, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1242&content=temsilde%20adalet, (04.04.2013).

*bağdaşmaz. Kaldı ki % 10'luk baraj yönetiminde istikrar ilkesine uygundur ve temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmaktadır...*³¹⁹.

İfadeleriyle, %10'luk seçim barajının, her iki ilkeye de uygun olduğuna karar vermiştir³²⁰. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de seçim barajı ile ilgili olarak 2008 tarihli, *Yumak ve Sadak-Türkiye* kararında;

*... Türkiye’de %10’luk baraj, hangi seçim bölgesinde bulunduklarına bakılmaksızın tüm siyasi parti adaylarına fark gözetmeksizin uygulanan genel bir kuraldır.... Ayrıca Türk seçim sistemi, birçok üye devletin seçim sistemi gibi, üniter devlet esasına dayanmaktadır. Anayasa’nın 80. maddesine uygun olarak, Milletvekilleri “kendilerini seçen bölgeleri ya da kişileri” değil, “bütün ulusu” temsil etmektedir; bu durum Türk Devleti’nin üniter yapısından kaynaklanmaktadır... Türk seçim sistemi, bu haliyle, esasen bölgesel olarak yapılanmış partilere, ülkenin geri kalan kısmında kazanılan oylardan bağımsız olarak Mecliste temsil imkânı sağlayan bir seçim sistemi benimseme yükümlülüğü getirmeyen 1 No.lu Protokol’ün 3. maddesine aykırı değildir...*³²¹.

Böylelikle mahkeme, % 10 oranındaki seçim barajının sözleşmeye aykırılık teşkil etmediği yönünde hüküm kurmuştur. Her ne kadar, mahkeme dava kapsamında ihlalin yokluğuna karar vermiş olsa da % 10'luk barajın uluslararası boyutta *aşırı yüksek* bir oran olduğuna da vurgu yapmıştır. Zira kararda belirtildiği üzere, üye devletlerde uygulanan barajlar arasındaki en yüksek baraj, Türkiye’nin uygulamakta olduğu % 10'luk seçim barajıdır³²².

³¹⁹ Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 1995 tarih ve E. 1995/54, K.1 995/59 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 21 Kasım 1995, Sayı: 22470, [http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1242&content=temsilde%20adalet,\(04.04.2013\).](http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1242&content=temsilde%20adalet,(04.04.2013).)

³²⁰ Acar, s. 49.

³²¹ AİHM, **Yumak ve Sadak-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 10226/03, Karar Tarihi: 8 Temmuz 2008, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/10226-03.pdf>, (04.04.2013).

³²² Yumak ve Sadak-Türkiye kararı kapsamında, mahkemenin karşılaştırmalı yöntemle gerçekleştirdiği değerlendirme sonucu şöyle ifade edilmektedir: “...Türkiye haricinde yalnızca üç devletin, yüksek seçim barajı kabul ettiğini anlaşılmaktadır. Liechtenstein seçim barajını %8, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ise %7 olarak tespit etmiştir. Devletlerin üçte biri %5’lik, on üçü ise daha düşük bir seçim barajı belirlemiştir. Nisbi seçim sistemine sahip diğer devletler baraj uygulamamaktadır... Sonuç olarak AİHM, genel olarak %10’luk seçim barajının aşırı yüksek olduğu kanısındadır. Bu bağlamda, barajın istisnai derecede yüksek seviyesini vurgulayan ve aşağı çekilmesini öneren Avrupa Konseyi organları ile mutabıktır ve bu oranın indirilmesini tavsiye etmektedir. Bu baraj siyasi partileri, seçim sürecinin şeffaflığına katkıda bulunmayan taktikler izlemeye mecbur bırakmaktadır. Ancak, mevcut davada, AİHM söz konusu seçimlerin kendine özgü siyasi çerçevesi ışığında ve pratikteki etkilerini sınırlayan telafiler ve diğer garantilerle birlikte değerlendirildiğinde, barajın esas olarak başvuranlara 1 No.lu Protokol’ün 3. maddesi bağlamında tanınan hakkın esasına zarar verdiği hususunda ikna olmamıştır.” Bkz. AİHM, **Yumak ve Sadak-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 10226/03, Karar Tarihi: 8 Temmuz 2008, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/10226-03.pdf>, (04.04.2013).

Bazılarına göre ise % 10'luk seçim barajı başta hükümetlerin kurulmasına hizmet ederek *temsilde adalet* ilkesinin sağlanmasına yaramaktadır. Oysaki *temsilde adalet*, siyasi parti enflasyonunun düşürülmesi ve hükümetlerin kolayca kurulabilmesi meselesinden ziyade bürokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan % 10'luk seçim barajının, geniş bir seçmen kitlesinin siyasi görüşünü açıklayabilme ve mecliste temsil edilebilme olanağını ortadan kaldırdığı hususu da aşîkârdır³²³. Gerçekten de söz konusu yüksek seçim barajı nedeniyle; 1987 seçimlerinde %19,5, 1991 seçimlerinde %0,5, 1995 seçimlerinde %14, 1999 seçimlerinde %18,5 ve 2002 seçimlerinde %45 tutarındaki oy değerlendirme dışı bırakılmıştır³²⁴. Bu bağlamda, uygulanmakta olan yüksek seçim barajının, *temsilde adalet* ilkesine olumsuz tesir ettiğini söylemek kanaatimizce hatalı olmayacaktır. Bahsi geçen olumsuzluğun ise barajın % 4 gibi makul bir dereceye çekilmesi yoluyla giderilmesi çözümü, konuya ilişkin gerçekleştirilen rakamsal değerlendirmeler dâhilinde mümkün görünmektedir³²⁵.

(2) Siyasi Parti Özgürlüğü

Günümüzde siyasi partiler yarışmacı demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmektedirler³²⁶. İkinci Dünya Savaşı sonrasında; 1947 İtalyan

³²³ Şener, s. 12.

³²⁴ *Sabuncu*'ya göre: "Mevcut ülke barajının temsilde adalet bağlamında yol açtığı sonuçların her şeyden önce, seçim ve temsil esasına dayalı demokratik sistemin temel varsayımlarına aykırı bir durum yarattığını hemen belirtmek gerekir... Bu, kullanılan her oyun mutlaka yasama organında karşılığını bulması anlamına kuşkusuz gelmez. Ama oyların %45'ini yasal kural gereği önceden değerlendirme dışı tutan bir seçim sisteminin, siyasal katılmanın en önemli kanalı olan seçimlerin demokratik niteliğini zedeleyeceği kesindir." M. Yavuz Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 23, 2006, ss. 191-197, s. 195.

³²⁵ Konuya ilişkin olarak sayısal değerler üzerinden gerçekleştirilen hesaplamalar; barajın % 4 seviyesine çekilmesi yoluyla, yönetimde istikrar ilkesine zarar vermeksizin temsilde adalet oranının artırılabilceği sonucuna işaret etmektedir. Bkz. Göksel ve Çınar, ss. 2-4.

³²⁶ *Lipset*'e göre, siyasi partiler demokratik siyasetin temel kurumlarıdır. *Robertson*'a göre, günümüzde siyasetten konuşmak partilerden konuşmak ile eş anlamlı kabul edilmektedir. *Katz*'a göre: Modern demokrasi parti demokrasisidir; Batı dünyasında demokratik devletin esasını oluşturan demokratik kurum ve uygulamalar ise siyasi partilerin tasarımı olup, onlarsız düşünülemezler. Bkz. Dag Anckar and Carsten Anckar, "Democracies Without Parties", *Comparative Political Studies*, Vol: 33, No: 2, March 2000, s. 247; Kathleen Bawn ve diğerleri, "A Theory of Political Parties: Groups, Policy Demands and Nominations in American Politics", *Perspectives on Politics*, Vol: 10, No: 03, September 2012, pp. 571 – 597, http://www.bsos.umd.edu/gvpt/karol/Karol_Theory_of_Parties.pdf, (05.04.2013), s. 571; Pippa Norris, "Building Political Parties: Reforming Legal Regulations and Internal Rules", *Report for International IDEA*, Stockholm, December 2004, s. 3; Michael Johnston, "Political Finance Policy, Parties, and Democratic Development", *Political Parties and Democracy in Theoretical*

Anayasası, 1949 Alman (Bonn) Anayasası ve 1958 Fransız (Beşinci Cumhuriyet) Anayasası gibi birçok ülke anayasalarında siyasi partilere yer verilmiştir. Siyasi partilerin anayasal boyutta düzenlenmesi ve siyasi partileri denetleyecek olan anayasa yargısı sisteminin evrensel boyutta yaygınlaşması bir bakıma, Almanya ve İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı öncesindeki siyasal düzenlerine bir tepki olarak doğmuştur³²⁷.

Siyasi parti özgürlüğü kapsam olarak; kişilere önceden izin almaksızın siyasi parti kurabilmek, siyasi partiye üye olabilmek ya da siyasi parti üyeliğinden ayrılabilme gibi imkânları sunmaktadır. Diğer taraftan siyasi parti özgürlüğü siyasi partilere, varlıklarını sürdürebilme ve amaçlarına ulaşabilmek için gereken faaliyetlerde bulunabilme imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla *siyasi parti özgürlüğünün öznesi*, hem birey hem de bizzat siyasi partinin kendisidir³²⁸.

1982 Anayasası'nın "Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma" başlığını taşıyan 68. maddesi başlıktan da anlaşıldığı üzere (hak öznesi bakımından), *bireysel boyutta* siyasi parti özgürlüğünü düzenlemektedir³²⁹. Maddenin birinci fıkrasının ilk cümlesi; siyasi parti özgürlüğü kapsamında yer alan *siyasi parti kurabilme*, var olan bir *siyasi partiye üye olabilmek* ya da *üyelikten ayrılabilme*

and Practical Perspectives, (Ed. John Gould), The National Democratic Institute for International Affairs, Washington, 2005, s. 3; Peter Madgwick and Diana Woodhouse, **The Law and Politics of the Constitution of the United Kingdom**, Harvester Wheatsheat, Hertfordshire, 1995, s. 214.

³²⁷ Bülent DAVER, "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 2, 1986, (Anayasa Mahkemesi), ss. 105-106.

³²⁸ Sezer, Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği Ve Gelişim Süreci Üzerine, s. 20.

³²⁹ Türkiye'de siyasi partiler ilk kez 1961 Anayasası'nın 56 ve 57. maddeleri kapsamında düzenlenmiştir. 1980 askeri müdahalesinin akabinde, Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 numaralı Bildirisi ile önce faaliyetleri durdurulan siyasi partiler, 1981 yılında çıkarılan 2533 sayılı *Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun* ile tamamen feshedilmişlerdir. 1982 Anayasası ile siyasi partiler 68 ve 69. maddeler kapsamında yeniden düzenlenmişlerdir. 1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği siyasi partiler açısından köklü bir reform olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu değişiklik ile siyasi parti yasakları sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesine uygun olarak sayılmış ve yasayla söz konusu yasakların genişletilmesi engellenmiştir. Kapatma yaptırımı "odak olma" koşuluna bağlanmıştır. Siyasi partiye üye olma yaşı 21'den 18'e çekilmiş, yükseköğretim elemanları ve öğrencilerine siyasi partilere üye olabilmek hakkı tanınmış ve siyasi partilere yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunabilme hakkı gibi haklar da yine 1995 değişikliği ile anayasaya dâhil edilmiştir. Konu ile ilgili olarak bkz. Daver, *Anayasa Mahkemesi*, ss. 109-121; Yılmaz Aliefendioğlu, "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, 1999, (Siyasal Partiler), ss. 100-102; Fazıl Sağlam, "Anayasa Hukukumuz Açısından Siyasal Parti Kurumunun Güncel Sorunları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 14, 1997, 367-368; Korkut O. Kanadoğlu, "1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasal Partiler Kanununda Yapılan Son Değişikliklere Göre Parti Yasaklama Rejimi", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, Cilt: 17, Sayı: 1-2, 1997-1998, ss. 267-283.

haklarını düzenlenmektedir³³⁰. Fıkranın devam eden cümlesinde ise siyasi partiye üye olabilmek için “on sekiz yaşını doldurmuş olmak” şartı öngörülmektedir³³¹. Maddenin ikinci fıkrasında siyasi partilerin önemi; “Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” ifadesi ile vurgulanmaktadır. Üçüncü fıkra kapsamında, siyasi partilerin önceden izin alınmaksızın kurulabilecekleri hükmü düzenlenmektedir. 68. maddenin dördüncü fıkrasında, *siyasi partilerin uyması gereken ilkeler* sayılmaktadır³³². Söz konusu ilkeler, parti kapatma usulü (davaları) açısından önem arz etmektedir. Devamla 68. maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları; siyasi partilere üye olamayacak istisnai meslek grupları hakkındaki düzenlemeyi içermektedir³³³. Maddenin son fıkrası olan sekizinci fıkra göre ise siyasi partilere *hakça mali yardım yapma* konusunda, Devlete pozitif bir yükümlülük öngörülmektedir ki; bu husus *yarışmacı demokrasi* kapsamında, siyasi partiler arasındaki *fırsat eşitliği* açısından büyük önem arz etmektedir³³⁴.

³³⁰ Siyasi partiye üye olabilmek, özgürlüğün *pozitif* (olumlu) boyutunu; üyelikten ayrılabilme ise özgürlüğün *negatif* (olumsuz) boyutunu ifade etmektedir. Bkz. Fikret Eren, “ Dernek ve Sendikaya Üye Olma, Üye Olmama ve Üyelikten Ayrılma Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1-2, 1974, ss. 245-278, s. 245.

³³¹ 68. maddenin birinci fıkrası şöyledir: “Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir...”

³³² 68. maddenin dördüncü fıkrasına göre: “Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”; Buna göre siyasi partilerin uymakla yükümlü tutulduğu ilkeler: “demokratik devlet”, “laik devlet” ve “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” olarak özetlenebilmektedir. Yusuf Şevki Hakyemez, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Partiler Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 19, 2001, (2001), s. 553.

³³³ 68. maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkralarına göre: “... (68/5)Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasî partilere üye olamazlar. (68/6) Yükseköğretim elemanlarının siyasî partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasî partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler. (68/7)Yükseköğretim öğrencilerinin siyasî partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir....”.

³³⁴ Günümüzde, sürdürülebilir demokrasinin parti demokrasisi olduğu kabul edilmektedir. Partiler arasında geçen iktidar mücadelesinin yarışmacı niteliği ve demokrasi açısından işlevselliği ise partilerin ekonomik kaynakları oranında gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle, demokratik ilkeler kadar siyasi partilerin finansmanı konusu da önemli bir nitelik taşımaktadır. Bkz. Karl-Heinz Nassmacher, “Introduction: Political Parties, Funding and Democracy”, **Funding of Political Parties and Election Campaigns**, The International IDEA Handbook Series, (Ed. Reginald Austin ve Maja Tjernström), International IDEA Publications, Stockholm, Sweden, 2003, ss. 1-16.

1982 Anayasası'nın 69. maddesi "Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar" başlığını taşıyan uzun ve ayrıntılı bir hükümdür. Maddenin birinci fıkrasında, siyasi parti faaliyetlerinin demokrasi ilkelerine uyma yükümlülüklerine vurgu yapılmaktadır. İkinci fıkrada, siyasi partilere yönelik *ticaret yasağı* düzenlemiştir. Üçüncü fıkrada, *siyasi partilerin mali denetimi* konusunu düzenlemektedir³³⁵. Maddenin devam eden bölümü ise siyasi parti özgürlüğünü doğrudan ilgilendiren, siyasi parti kapatma usulünü düzenlemektedir. Buna göre:

...Siyasî partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır.

Bir siyasî partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir.

*Bir siyasî partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. (Ek cümle: 3/10/2001-4709/25 md.) Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince **yoğun** bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça **benimsendiği** yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca **kararlılık** içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.*

(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/25 md.) Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.

Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzelkişilerden maddî yardım alan siyasî partiler temelli olarak kapatılır....

Söz konusu hükme göre öncelikle siyasi parti kapatma davasındaki görevli mahkemenin Anayasa Mahkemesi olduğu belirtilmektedir. Altıncı fıkraya göre; bir

³³⁵ 69. maddenin ilk üç fıkrası şu şekildedir: "Siyasî partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir. Siyasî partiler, ticarî faaliyetlere girişemezler. Siyasî partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasî partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir....".

siyasi partinin kapatılabilmesi için ilgili partinin 68. maddenin dördüncü fıkrasında sayılan ilkelere aykırı davranması ve bu eylemler kapsamında *odak haline gelmesi* gerekmektedir. *Odak haline gelme* tanımı, madde metnine 2001 tarihli Anayasa değişikliği ile girmiştir³³⁶. Böylelikle *odak olma*; 68. maddenin dördüncü fıkrasında sayılan eylemlerin³³⁷ işlenmesi konusunda *yoğunluk*, *kararlılık* ve *benimseme* unsurlarının varlığına bağlı tutulmaktadır³³⁸. Yine 2001 tarihli değişiklikte getirilen bir diğer önemli düzenleme ise maddenin yedinci fıkrasıdır³³⁹. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'ne yeni bir takdir alanı açılarak, *kapatma* yerine *devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma* yönünde karar verebilme imkânı tanınmaktadır³⁴⁰.

Venedik Komisyonu'nun 2009 tarihli raporuna göre³⁴¹, 1982 Anayasası'nın siyasi parti kapatma usulü bazı açılardan eleştirilmektedir. Anılan eleştiriler başlıca şu şekilde özetlenebilmektedir: 1) Venedik Komisyonu'na göre, kapatma davasını açma yetkisinin (tek yetkili olarak) Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'na verilmesi ve sistemin tek bir kişinin takdirine bırakılması doğru bulunmamaktadır. Buna karşın, kapatma davasının Anayasa Mahkemesi tarafından görülmesi Avrupa yaklaşımına uygun bulunmaktadır. 2) 68. maddenin dördüncü fıkrası kapsamında sayılan

³³⁶ "...Siyasi Partiler Kanunu'nda 103. maddede daha önce varolan ve Anayasa Mahkemesi'nce Fazilet Partisi'nin kapatılması hakkındaki dava sırasında iptal edilen (Esas:2000/86, Karar:2000/50, 12.12.2000 tarihli kararı ile) odak olma tanımını içeren hüküm böylece Anayasal hüküm haline gelmiştir..." Bkz. Sevtap Yokuş, "Türk Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Partilere Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 4, 2001, (Siyasi Partiler), s. 108.

³³⁷ Venedik Komisyonu'na göre, odak olma şartı sadece *yasaklanmış olan eylemleri* kapsamakta olup 69. maddenin beşinci fıkrası dâhilinde yer alan *parti tüzük ve programını* kapsamamakla eleştirilmektedir. Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun) 2009 tarihli *Türkiye'de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü* için bkz. Venedik Komisyonu, **13 Mart 2009 tarihli Türkiye'de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü**, Çev. TESEV, <http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/dea71c68-838c-4ae3-a30c-eb49c15e8bea/Venedik%20Komisyonu%20Raporu-Tercume.pdf>, (16.04.2013).

³³⁸ Odak olmanın unsurları özetle şunlardır: *Yoğunluk*, yasaklanan eylemlerin makul sayıda tekrarlanması anlamına gelmektedir. *Kararlılık* ve *benimseme* unsurları ise yasaklanan eylemleri işleyenlerle parti yönetimi arasında, söz konusu ihlaller üzerinde ortak bir anlayış birliğinin varlığını ifade etmektedir. Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Hakyemez, 2001, ss. 556- 563.

³³⁹ Yokuş, (Siyasi Partiler), s. 108

³⁴⁰ Hakyemez, 2001, s. 563.

³⁴¹ Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun) 2009 tarihli *Türkiye'de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü* için bkz. Venedik Komisyonu, **13 Mart 2009 tarihli Türkiye'de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü**, Çev. TESEV, <http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/dea71c68-838c-4ae3-a30c-eb49c15e8bea/Venedik%20Komisyonu%20Raporu-Tercume.pdf>, (16.04.2013).

yasaklar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Venedik Komisyonu tarafından meşru kabul edilenlerin ötesinde, uzun, ayrıntılı ve soyut (içeriği belirsiz) olmakla eleştirilmektedir. 3) Son olarak, siyasi parti kapatma kurallarının istisnai olarak değil, sıklıkla başvurulmuş bir uygulama haline getirilmesi ve bu kuralların olağanüstü bir yöntem olarak algılanmamış olması rapor kapsamında doğru bulunmamaktadır. Özetle Venedik Komisyonu'nun 2009 tarihli raporuna göre, gerçekleştirilen kanun değişiklikleri Avrupa standartlarına göre yetersiz olarak nitelendirilmektedir. Komisyona göre söz konusu eksikliklerin giderilebilmesi amacıyla kapsamlı bir anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmesi tavsiye edilmektedir³⁴².

³⁴² Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), söz konusu raporunda önemli bir kıstas olarak, 1999 tarihli *Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Kapatılması ile Benzeri Tedbirler Hakkında Yol Gösterici İlkeler*'den faydalanmıştır. Söz konusu ilkeler yedi fıkra halinde şunlardır: "Venedik Komisyonu, aşağıda yer alan yol gösterici ilkeleri kabul etmiş bulunmaktadır: 1. Devletler, herkesin siyasi partilere serbestçe üye olma hakkını haiz olduğunu kabul etmelidirler. Bu hak, siyasi görüşe sahip olma ve bir devlet makamının müdahalesi olmaksızın ve sınırları bilgi alma ve verme özgürlüğünü de kapsar. Siyasi partilerin tescil edilmesi şartı, tek başına, bu hakkın ihlali olarak yorumlanmayacaktır. 2. Yukarıda atıfta bulunulan teme insan haklarının siyasi partilerin faaliyetleri vasıtasıyla kullanılmasına ilişkin olarak normal zamanlarda ve olağanüstü hallerde getirilecek sınırlamalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası antlaşmaların ilgili hükümleri ile tutarlıdır. 3. Siyasi partilerin yasaklanması veya zorla sona erdirilmesi, ancak şiddet kullanımının savunuculuğunu yapan veya demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddeti bir politik araç olarak kullanan ve böylece anayasa tarafından güvence altına alınan hakların ve özgürlüklerin altını kazıyan partilere ilişkin olarak mazur görülebilir. Bir partinin, Anayasanın barışçıl bir şekilde değiştirilmesinin savunuculuğunu yapması, bu partinin yasaklanması veya kapatılması için yeterli olmamalıdır. 4. Bir siyasi parti, üyelerinin, siyasi/kamu ve parti faaliyetleri çerçevesi içerisinde parti tarafından izin verilmeyen şahsi davranışlarından sorumlu tutulamaz. 5. Bilhassa geniş kapsamlı bir tedbir olarak siyasi partilerin yasaklanması veya kapatılması, azami sınırlamalar çerçevesinde kullanılmalıdır. Yetkili yargı makamından bir partinin yasaklanması veya kapatılması istenmeden önce, hükümetler ve diğer devlet organları, söz konusu ülkenin durumunu da göz önünde bulundurarak, partinin gerçekten özgür ve demokratik siyasi düzen ya da bireylerin hakları için tehlike teşkil edip etmediğini ve diğer, daha az radikal önlemlerin bu tehlikeyi önleyip önleyemeyeceğini değerlendirmelidirler. 6. Siyasi partilerin yasaklanmasına veya kapatılmasının hukuken icrasına yönelik hukuki tedbirler, anayasa ihlaline ilişkin bir yargı tespitinin bir sonucu olmalıdır ve istisnai nitelikte olduğunun ve orantılılık ilkesine tabi olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu tür tedbirlerin, partinin üyelerinin değil kendisinin, anayasaya aykırı vasıtalar kullanarak veya kullanmaya hazırlanarak politik amaçlar takip ettiğine ilişkin yeterli delile dayanmalıdır. 7. Bir siyasi partinin yasaklanması veya kapatılmasına gereğince işlem yapma, açıklık ve adil yargılama garantileri sunan bir prosedür kapsamında Anayasa mahkemesi ya da diğer bir uygun yargı organı karar vermelidir." Bkz. Venedik Komisyonu, **13 Mart 2009 tarihli Türkiye'de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü**, Çev. TESEV, <http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/dea71c68-838c-4ae3-a30c-eb49c15e8bea/Venedik%20Komisyonu%20Raporu-Tercume.pdf>, (16.04.2013).

(3) Bağlı Hak ve Özgürlüklere İlişkin Hükümler

Daha önce de belirtildiği üzere, bir hak ya da özgürlüğün uygulanabilirliği hususu diğer hak ve özgürlüklerin varlığına bağlı bulunmaktadır. En basit örnekle, yaşam hakkının var olmadığı bir düzende diğer hakların korunmuş olması pek bir anlam taşımayacaktır. Bunun gibi; seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarının geçerliliği de büyük ölçüde diğer hak ve özgürlüklerle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Bu doğrultuda; yukarıda tanımlanan seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi parti özgürlüğüne geçerlilik kazandıran pek çok *bağlı hak ve özgürlük* bulunmaktadır. Söz konusu *bağlı hak ve özgürlükler* üzerine, ayrıntıyla eğilmek, çalışmamız kapsamında mevcut konu sınırları itibariyle mümkün olamayacaktır. Buna rağmen, 1982 Anayasası'nda yer alıp, Seçim Hukuku'na kaynaklık teşkil eden söz konusu *bağlı hak ve özgürlüklere* yüzeysel de olsa değinmek kanaatimizce hatalı olmayacaktır.

Seçim Hukuku'na kaynak olarak sayılabilecek olan bağlı hak ve özgürlükler ile 1982 Anayasası kapsamında düzenlendikleri maddeler başlıca şunlardır: 1) Düşünce özgürlüğü³⁴³ (madde 25 ve 26); 2) Toplanma özgürlüğü³⁴⁴ (madde 34) ve 3)

³⁴³ Teziç'e göre düşünce özgürlüğünün başlıca koşulları: 1) Haber alma hakkı, 2) Kanaat ya da vicdan özgürlüğü, 3) Düşünceyi açığa vurma özgürlüğü, 4) Düşünceyi yayma özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğünün var olabilmesi için devletin ya *hoşgörülü* ya da *tarafsız* nitelik taşıması gerekmektedir. *Hoşgörülü devlet*, devlet belli bir doktrine katılmakla birlikte vatandaşlarına bunu dayatmamakta ve diğer görüşlere saygılı davranmaktadır. Hoşgörülü devlete örnek olarak, resmi bir devlet dinine sahip olan ve fakat diğer dinlere de saygılı yaklaşan İngiltere gösterilebilmektedir. Tarafsız devlet ise, ideolojik bakımdan tarafsız olan devlettir. (Bir devletin mutlak tarafsızlığı mümkün olmamakla birlikte, tarafsızlık mutlak olarak dini açıdan laiklik ilkesi ile mümkün olabilmektedir.) Bununla birlikte yazara göre, 1982 Anayasası kapsamında yer alan ve düşünce özgürlüğünün uzantısı olan başkaca maddeler bulunmaktadır. Bunlar: Haberleşme hürriyet (madde 22), din ve vicdan hürriyeti (madde 24), bilim ve sanat hürriyet (madde 27), basın hürriyet (madde 28), süreli ve süresiz yayın hakkı (madde 29), basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı (madde 31), dernek kurma hürriyeti (madde 33), toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (madde 34) ve savunma hakkıdır (madde 36). Bkz. Erdoğan Teziç, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 7, 1990, (Siyasal Düşünce), ss. 33-34.

³⁴⁴ İnsanoğlunun düşüncelerini ortaya atması ve savunabilmesi büyük ölçüde toplanma özgürlüğüne bağlıdır. Bu bağlamda toplanma özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün bir anlamda devamı niteliğindedir. Bkz. İlhan F. Akın, "Toplanma Özgürlüğü", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 30, Sayı: 3-4, 1964, s. 545; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer aldığı üzere, toplanma hakkından yararlanabilmenin ön şartı, toplantının *barışçı (peaceful)* nitelikli olmasıdır. Gökçen Alpkaya, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 3, 2001, ss. 7-8; Toplanma hakkı; bireylerin düşünce değişiminde bulunmak ya da belirli ortak çıkarları doğrultusunda kamuoyu oluşturmak ve ya siyasi organları etkilemek maksatlarına hizmet etmektedir. Toplama hakkı kapsamında, toplantıyı

Düzeltilme ve cevap hakkı³⁴⁵ (madde 32) olarak sayılabilmektedir. Bunların dışında 1982 Anayasası'nın: *hukuk devleti* ilkesini düzenleyen 2. maddesi³⁴⁶; egemenliğin millete ait olduğunu vurgulayan 6. maddesi³⁴⁷; kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesi³⁴⁸; temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması usulünü

düzenleme, katılım ve serbest ifade unsurlarını barındırmaktadır. Bkz. İbrahim Özden Kaboğlu, "Dernek ve Toplantı Özgürlükleri", **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt: 14, 1992, (Dernek), s. 118; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer aldığı üzere, toplanma hakkından yararlanabilmenin ön şartı, toplantının *barışçı (peaceful)* nitelikli olmasıdır.

³⁴⁵ *Düzeltilme ve cevap hakkı*, bir diğer ifadeyle *tekzip (yalanlama) hakkı*; aleyhinde gerçeğe aykırı yayın yapılan yahut şeref ve haysiyetine (manevi dünyasına) dokunulan kimsenin söz konusu yayına karşı cevap verebilmesi imkânını sunan bir haktır. "Tekzip hakkı kişilere, ihlal basın yoluyla yapılmışsa cevabın basın aracılığıyla; radyo ve televizyon ile yapılmışsa, cevabın radyo veya televizyonla; internet ortamında yapılmışsa, cevabın aynı ortamda verilmesi olanağını vermektedir. Diğer bir deyişle, kişiye aynı silahla savunma imkânı vermektedir.". Bkz. Erol Tatar, "Yasalarımızda Tekzip (Düzeltilme ve Cevap) Hakkı ve Uygulaması", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 97-98.

³⁴⁶ *Hukuk devleti* kavramı İngilizce *Rule of Law* ya da Almanca *Rechtsstaat* olarak ifade edilmektedir. *Hukuk devleti* en kısa ifadesiyle, yönetilenlere hukuk güvencesi sağlayan devlet olarak ifade edilebilir. Yılmaz Alifendoğlu, "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 2001, Sayı: 2, 2001, (Hukuk Devleti), s. 31; Anayasa Mahkemesi'nin bilindik tanımına göre; "...hukuk devleti, bütün işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygunluğunu başlıca geçerlik koşulu bilen, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurmayı amaçlayan ve bunu geliştirerek sürdüren, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, insan hak ve özgürlüklerini koruyup güçlendiren, Anayasa ve hukuk kurallarına bağlılığa özen gösteren, tüm işlem ve eylemlerini bağımsız yargının denetimine açık bulunan ve yasaların üstünde Anayasa ile yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri bulunduğu bilincinde olan devlettir...". Anayasa Mahkemesi, 21 Eylül 1993 tarih ve E. 1993/21, K. 1993/30 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 16 Ağustos 1995, Sayı: 22376, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1073&content=hukuk%20devleti, (08.04.2013); *Rule of law* için ayrıca bkz. Neil Parpworth, **Constitutional & Administrative Law**, 7th Edition, Oxford Universit Press, Oxford, 2002, ss. 34-50.

³⁴⁷ *Özer*'in ifadeleriyle: "...Bu maddenin çok açık olan hükmüne göre anayasamız 'millet egemenliği' ilkesini kabul etmektedir. Yine bu maddeden anlaşıldığına göre 'millete ait olan egemenlik', "anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanılacaktır". Anayasada belirtilen bu organlar, anayasa tarafından egemenliği kullanmaya yetkili olan organlar olarak kabul edilmektedir. Anayasanın 6. maddesinin 2. fıkrasına göre, 'Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz'. Başka bir ifade ile bir kimse, veya organ devlet adına veya devletin egemenlik erki adına bir yetki kullanıyorsa bu yetkinin kesinlikle anayasada mevcut olması yani bu yetkisinin kaynağını kesinlikle anayasadan alması gerekmektedir...". Bkz. Attila Özer, "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 20, 2003, ss. 189-190.

³⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, *kanun önünde eşitlik ilkesini* şu şekilde tanımlamaktadır: "*Yasa önünde eşitlik ilkesi*" hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmüştür. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanımmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kuralları uygulanarak yasa karşısında eşitlik ilkesi ihlal edilmiş olmaz. Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez...". Karar için bkz. Anayasa Mahkemesi, 25 Mayıs 2012 tarih ve E. 2011/81, K. 2012/78 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 13 Ekim 2012, Sayı: 28440,

düzenleyen 13. maddesi³⁴⁹ ve dilekçe ve bilgi edinme hakkını düzenleyen 74. maddesi başta olmak üzere daha birçok maddesinin, Seçim Hukuku'na ilişkin olarak sayılabilmesi mümkündür.

c. İlgili Kanunlar

Türk Seçim Hukuku kapsamında yer alan ve kaynak niteliği taşıyan kanun hükümleri, Yüksek Seçim Kurulu tarafından seçim uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılan ulusal nitelikli kanuni düzenlemelerden ibarettir. Bu kapsamda, Türk Seçim Hukuku'na kaynaklık teşkil eden kanunlar başıca: 1) 1961 tarihli, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun³⁵⁰; 2) 2008 tarihli, 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı

http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=10000272&content=kanun%20%F6n%FCnde%20e%FEitlik, (08.04.2013).

³⁴⁹ Madde, Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında şu şekilde ifade edilmektedir: "...Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği, bu sınırlamanın Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir..." Karar için bkz. Anayasa Mahkemesi, 24 Aralık 2003 tarih ve E. 2002/43, K. 2003/103 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 17 Mart 2004, Sayı: 25405,

http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1832&content=temel%20hak%20ve%20%F6zg%FCrl%FCklerin%20s%FDn%FDrlanmas%FD, (08.04.2013); 13. maddenin 2001 değişikliği ve sonrası hakkında ayrıntılı tahlil için bkz. Kemal Gözler, "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 59, Sayı: 4, 2001, ss. 53-67, (Sınırlama).

³⁵⁰ 298 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre: "Özel kanunlarına göre yapılacak Cumhurbaşkanı, milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği, muhtarlık, ihtiyar meclisi üyeliği, ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde ve Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulmasında bu Kanun hükümleri uygulanır." bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/298.pdf>, (09.04.2013); 2008 tarihli, 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında, 298 sayılı Kanun'da, yurt dışı seçim kurulları ile yurt dışı seçim iş ve işlemlerine dair bir takım değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5749.pdf>, (09.04.2013); Sonrasında 2010 tarihli, 5980 sayılı Kanun kapsamında da yine 298 sayılı Kanunun birçok maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5980.pdf>, (09.04.2013); Son olarak 2012 tarihli, 6304 sayılı Kanun kapsamında, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un (yurt dışı seçim iş ve işlemlerini düzenleyen bazı maddelerinde), 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun, 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun ve 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu'nun bazı hükümlerinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/6304.pdf>, (09.04.2013).

Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun³⁵¹; 3) 2009 tarihli, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu³⁵²; 4) 2010 tarihli, 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun³⁵³; 5) 1983 tarihli, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu³⁵⁴; 6) 2012 tarihli, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu³⁵⁵; 7) 1983 tarihli, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu³⁵⁶; 8) 1984 tarihli, 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun³⁵⁷; 9) 2012 tarihli, 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun

³⁵¹ 2008 tarihli, 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile bazı belediyeler kaldırılmış ve yeni belediyeler kurulmuştur. Bu doğrultuda: 5747 sayılı Kanun öncesinde 3225 olan belediye sayısı kanun sonrasında 2105'e düşürülmüş; 16 büyükşehir belediyesi ile 65 il belediyesi sayıları değişmezken, 850 olan ilçe sayısı 892'ye çıkarılmış ve 2011 olan belde belediyesi sayısı ise 1132'ye düşürülmüştür. Kamil Ufuk Bilgin ve Hasan H. Can, "Yerel Yönetimler Personeline Etkisi Açısından Yerel Yönetimler Reformu", **1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sakarya, 23-24.10.2008, s. 3; 5747 sayılı Kanun için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5747.pdf>, (09.04.2013).

³⁵² 1964 tarihli, 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır. 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu birinci maddesinde amacını; "... Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybına dair iş ve işlemlerin yürütülmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir." şeklinde ifade etmektedir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5901.pdf>, (09.04.2013).

³⁵³ 1982 Anayasası'nda bugüne kadar toplam 17 değişiklik yapılmıştır. 1995 ve 2001 değişiklikleri daha ziyade temel hak ve özgürlüklere ilişkin olmasına rağmen, 2010 yılı değişikliği yargıya ilişkindir. 2010 yılı Anayasa değişikliği olarak anılan 5982 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler; "temel hak ve hürriyetler ve yargı denetimi" ile "yargının teşkilatı ve işleyişi" olmak üzere iki kategori altında toplanabilmektedir. Bkz. Yusuf Şevki Hakyemez, "2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devletleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2010, (2010), ss. 388-389; 5982 sayılı Kanun için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5982.pdf>, (10.04.2013).

³⁵⁴ 1983 tarihli, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, birinci maddesinde belirttiği üzere, siyasi partilerle ilgili esasları düzenlemektedir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/2820.pdf>, (10.04.2013).

³⁵⁵ 2012 tarihli, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu birinci maddesinde, kanunun işlevini açıkça şöyle ifade etmektedir: "Bu Kanunun amacı; Cumhurbaşkanı seçimine, Cumhurbaşkanı adaylarında aranacak niteliklere, seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası yapılması gereken işlemlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir." Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/6271.pdf>, (10.04.2013).

³⁵⁶ 1983 tarihli, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun "Amaç ve Kapsam" başlıklı birinci maddesine göre: "Bu Kanun, milletvekili seçimi sistem ve usulünü, seçim çevreleriyle milletvekili sayısını, seçim dönemi ve zamanını, ara seçimi, seçimin yenilenmesi, seçilebilme ve aday olma esasları ile milletvekili seçimine ilişkin ilkeleri ve uygulamaları düzenler." Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/2839.pdf>, (10.04.2013).

³⁵⁷ 1984 tarihli, 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'un birinci maddesi, kanunun amaç ve kapsamını: "Bu Kanun mahalli idareler organlarının seçimlerine ilişkin esas ve usulleri düzenler. Bu amaçla: a) İl genel meclisi üyelerinin, b) Belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinin, c) Köy ve mahalle muhtarları ile ihtiyar meclisi ve heyeti üyelerinin, Seçim sistemi, usul, dönem ve zamanlarına ait esaslarla seçim çevrelerine, aday olabilme ve seçilme ilkelerine ait hükümleri kapsar." şeklinde ifade etmektedir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/2972.pdf>, (10.04.2013).

Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun³⁵⁸; 10) 1944 tarihli, 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun³⁵⁹; 11) 1987 tarihli, 3376 sayılı Anayasa Değişikliğinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun³⁶⁰; 12) 2004 tarihli, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu³⁶¹; 13) 2005 tarihli, 5352 sayılı Adli Sicil Kanunu³⁶²; 14) 2005 tarihli, 5993 sayılı Belediye Kanunu³⁶³; 15) 2006 tarihli, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu³⁶⁴; 16) 2011 tarihli, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun olarak sayılabilmektedir³⁶⁵.

³⁵⁸ 2012 tarihli, 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile: Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van olmak üzere on üç ilde büyük şehir belediyesi kurulmuş; söz konusu yeni on üç büyükşehir belediyesi ile İstanbul, Kocaeli, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları kapsamında yer alan belde ve köylerin tüzelkişilikleri kaldırılmış ve tüm ilçe belediyeleri büyükşehir ilçe belediyesine dönüştürülmüştür. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/6360.pdf>, (10.04.2013).

³⁵⁹ 1944 tarihli, 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun, mahalle muhtarları ile ihtiyar heyetinin organik yapısını ve işlevini düzenlemektedir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/4541.pdf>, (10.04.2013).

³⁶⁰ Toplamda on maddeden ibaret, 1987 tarihli, 3376 sayılı Anayasa Değişikliğinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun; anayasa gereğince yapılacak olan halk oylamaları usulü ile görevli seçim kurullarının işlemlerini düzenlemektedir. Kanun metni için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/3376.pdf>, (10.04.2013); 2010 tarihli, 5955 sayılı Anayasa Değişikliğinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 3376 sayılı kanunun ikinci ve altıncı maddelerinde yer alan sürelerle ilişkin değişiklik getirmektedir. Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5955.pdf>, (10.04.2013).

³⁶¹ 2004 tarihli, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun amacı; "...büyükşehir belediyesi yönetiminin hukukî statüsünü düzenlemek, hizmetlerin plânlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlamaktır.". Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5216.pdf>, (10.04.2013).

³⁶² 2005 tarihli, 5352 sayılı Adli Sicil Kanunu; "...kesinleşmiş ceza ve güvenlik tedbirlerine mahkûmiyete ilişkin bilgilerin otomatik işleme tâbi bir sistem kullanılarak toplanmasına, sınıflandırılmasına, değerlendirilmesine, muhafaza edilmesine ve gerektiğinde en seri ve sağlıklı biçimde ilgililere bildirilmesine dair usul ve esasları belirler.". Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5352.pdf>, (10.04.2013).

³⁶³ 2005 tarihli, 5993 sayılı Belediye Kanunu'nun amacı; "...belediyenin kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usûl ve esaslarını düzenlemektir.". Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5393.pdf>, (10.04.2013).

³⁶⁴ 2006 tarihli, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun amacı kanunun birinci maddesine göre; "...kişinin doğumundan ölümüne kadar kişisel ve medenî durumuna, uyruklığına ve bunlarda meydana gelebilecek değişikliklere ait doğal ve hukukî olayların belirlenip saptanması, bu amaçla düzenlenmiş kütüklere yazılması, elektronik ortamda ulusal adres veri tabanının oluşturulması, nüfus kayıtları ile adres bilgilerinin ilişkilendirilmesini sağlamaktır.". Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/5490.pdf>, (10.04.2013).

³⁶⁵ 6112 sayılı Kanun özellikle propaganda açısından seçim hukuku için önem arz etmektedir. Kanun metni için bkz. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceb, (24.06.2013).

d. Yüksek Seçim Kurulu Genelgeleri, İlke Kararları ve Kararları

Yukarıda değinilen düzenlemeler dışında, Yüksek Seçim Kurulu tarafından çıkarılan *genelgeler* ile verilmiş olan *ilke kararları* ve *kararlar* da Türk Seçim Hukuku mevzuatı kapsamında yer almaktadır³⁶⁶. Buna göre *genelgeler* kapsamında Yüksek Seçim Kurulu, seçim uyuşmazlıklarının çözümünde faydalanılan kanunların uygulamasına yönelik kurallar oluşturarak, il ve ilçe seçim kurullarına rehberlik etmektedir. *İlke kararları* ise önüne gelen uyuşmazlıklar dâhilinde Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen ve uyuşmazlığa ilişkin kanunların yorumunu içeren kararlardır. Son olarak *Yüksek Seçim Kurulu kararları* ise seçim uyuşmazlıkları kapsamında verilmiş olan Yüksek Seçim Kurulu kararlarının tamamı olarak ifade edilebilmektedir³⁶⁷. Bununla birlikte Yüksek Seçim Kurulu'nun vermiş olduğu kararlar, 1982 Anayasası'nın 79. maddesinin ikinci fıkrası ile 298 sayılı Kanun'un 111. maddesi ve 132. maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında *kesin* nitelik taşımaktadır³⁶⁸.

e. Diğer Kaynaklar

Türk Seçim Hukuku'nun kaynakları kapsamında yukarıda sayılan; uluslararası sözleşmeler, Anayasa, ilgili kanunlar, Yüksek Seçim Kurulu'nun genelge, ilke kararları ve kararları haricinde, *yargı kararları* ile *bilimsel çalışmalar* da yer almaktadır. Bu bağlamda *yargı kararları*, başta Anayasa Mahkemesi'nin seçim hukukuna ilişkin mevzuata yönelik vermiş olduğu kararlar (Anayasa

³⁶⁶ Yüksek Seçim Kurulu tarafından çıkarılan *genelgeler*, verilen *ilke kararları* ve *karar* için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (10.04.2013).

³⁶⁷ Bununla birlikte Yüksek Seçim Kurulu, kanun uygulaması (yorum) niteliği taşıyan bazı kararlarını, üst yazı ile *genelge* olarak adlandırmak suretiyle il ve ilçe seçim kurullarına gönderebilmektedir. Söz konusu uygulamaya örnek bir karar için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 08 Temmuz 2009 tarihli ve 12 sayılı Genelge, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2009Pdf/2009-12.pdf>, (10.04.2013).

³⁶⁸ Yüksek Seçim Kurulu'nun 17 Ocak 1998 tarihli 9 numaralı kararına göre; "...Anayasanın 79. ve 298 sayılı Kanunun 111. ve 132/4. maddelerine göre, Yüksek Seçim Kurulunca verilen kararlar kesindir. Hukuk açısından kesin yargı kararı, o kararın artık ne kararı veren yargı yeri ve ne de bir başka yargı mercii tarafından, her ne sebeple olursa olsun incelenmesi olanaksız olan karardır. Bu durumda, yasalar Yüksek Seçim Kurulu kararlarının şikayet, itiraz, karar düzeltme, tavzih ve yeniden inceleme yoluyla ele alınmasına olanak tanımamıştır...". Karar metni için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 17 Ocak 1998 tarihli ve 9 numaralı Karar, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (10.04.2013).

Mahkemesi kararları) ile Yargıtay'ın Seçim Hukuku kapsamında yer alan içtihatlarını (Yargıtay içtihatlarını) ifade etmektedir³⁶⁹. *Bilimsel çalışmalar* kapsamında ise genel eserler, monografiler ve makaleler sayılabilmektedir³⁷⁰.

II. TÜRKİYE'DE SEÇİM KURULLARI

1982 Anayasası'nın 79. maddesinin birinci fıkrasına göre; Türkiye'de seçimler³⁷¹, *yargı organlarının yönetimi ve denetimi altında* yapılmaktadır. Bu doğrultuda anayasa koyucu; seçim sürecinin hem yönetim, hem de denetim safhasını yargı organlarına emanet etmiştir. Hükmün devam eden ikinci fıkrası ise birinci fıkranın içeriğini belirginleştirmektedir. Söz konusu hükme göre, seçim kapsamındaki tüm yönetim iş ve işlemleri ile uyumsuzluklara dair asıl yetkili organın, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte 79. maddenin

³⁶⁹ Anayasa Mahkemesi kararlarına ulaşmak için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=search&id=24, (10.04.2013); Anayasa Mahkemesi kararlarına ayrıca basılı olarak *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi* ya da internet üzerinden *Resmi Gazete* yoluyla da ulaşabilmek mümkündür. Resmi Gazete için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>, (10.04.2013); Yargıtay hem hukuk davaları hem de ceza davaları kapsamında seçim hukukuna ilişkin kararlar verebilmektedir. Yargıtay kararlarına basılı olarak *Yargıtay Kararlar Dergisi*'nden ya da internet yoluyla resmi internet sitesinden ulaşabilmek mümkündür. Yargıtay kararları için bkz. <http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/>, (10.04.2013).

³⁷⁰ *Genel eserler*, Seçim Hukukunu sistematik olarak tümüyle ele alan bilimsel çalışmalardır. *Monografiler* ise Seçim Hukuku kapsamındaki bir meseleyi ayrıntıyla irdeleyen bilimsel çalışmalardır. *Makaleler* de monografiler gibi Seçim Hukuku kapsamında belirli bir konuyu ele almakla birlikte monografilere oranla daha kısa çalışmalardır. Bununla birlikte henüz Seçim Hukuku konusunda yazılmış olan pek fazla Türkçe eser bulunmamaktadır. Ancak özellikle Amerikan öğretisinde, Seçim Hukuku'na ilişkin bilimsel kaynaklar bulabilmek mümkündür. Bunun dışında, seçimler ile ilgilenen uluslararası IDEA (The International Institute for Democracy and Electoral Assistance) ve IPU (The Inter-Parliamentary Union) gibi kuruluşların yayınladıkları bilimsel eserler de konu itibarıyla önem arz etmektedir. IDEA'nın yayınlamış olduğu bilimsel kaynaklara ulaşabilmek için bkz. <http://www.idea.int/resources/> (10.04.2013); IPU'nın yayınlamış olduğu bilimsel kaynaklara ulaşabilmek için bkz. <http://www.ipu.org/english/pblctns.htm>, (10.04.2013).

³⁷¹ Türkiye'de Osmanlı Dönemi'nden itibaren seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin farklı kurullar oluşturulmuştur. Söz konusu kurullar geçmişten günümüze başlıca: 1) 1908 tarihli İntihab-i Mebusan Kanun-i Muvakkati (Mebus Seçimi Geçici Kanunu) döneminde, *Heyet-i Teftişîye* (Denetim Kurulu) ile *Heyet-i İntihabiye* (Seçim Kurulu); 2) 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu döneminde, *Teftiş Heyeti* (Denetim Kurulu) ile *Seçim Kurulları*; 3) 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu döneminde, *Seçim Kurulları* ile *Seçim Komisyonları*; 4) 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu döneminde, *Seçim Kurulları* ve 5) Halen devam eden süreçte ise (1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun kapsamında), *Seçim Kurulları* şeklinde özetlenebilmektedir. Yüksek Seçim Kurulu, "Seçimlerin Yönetimi ve Denetimiyle Görevli Kurullar", **Yüksek Seçim Kurulu Tarihçesi ve Geçmişten Günümüze Seçimlerin Yönetim ve Denetimi**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (11.04.2013), (Görevli Kurullar).

üçüncü fıkrası; “...Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir...” lafzıyla, Yüksek Seçim Kurulu haricinde, başkaca seçim kurullarının da mevcut bulunduğunu ifade etmektedir³⁷².

Çalışmanın bu bölümünde; 79. maddenin üçüncü fıkrası kapsamında adı geçen seçim kurulları, organik ve işlevsel açıdan (genel olarak) ele alınmaya çalışılacaktır. Böylelikle, ampirik (deneysel) bir yaklaşım izlemek yoluyla, Türk Seçim Hukuku’nun uygulama boyutuyla değerlendirilmesi planlanmaktadır. Özetle ifade edilen plan dâhilinde; öncelikle Yüksek Seçim Kurulu, sonrasında ise sözü geçen diğer seçim kurulları ana hatlarıyla tahlil edilecektir.

A. Yüksek Seçim Kurulu

1. Genel Olarak Ortaya Çıkış Süreci

Türkiye’de çok partili siyasi yaşama geçilmesinin ardından gerçekleştirilen ilk genel seçim, 21 Temmuz 1946 tarihli seçimdir. Söz konusu genel seçim; 6 Haziran 1946 tarihli, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu³⁷³ kapsamında, *açık oy ve gizli tasnif* ilkesine göre gerçekleştirilmiştir³⁷⁴. Seçim sonuçlarının açıklanmasının akabinde Demokrat Parti (DP) (toplamda 465 milletvekilinden) sadece 61 milletvekili çıkarabilmiş ve çeşitli iddialarla seçimin usulsüzlüğüne dair tartışmalar başlamıştır³⁷⁵. 1946-1950 yılları arasındaki dönemde *seçimlerin güvenliği* yani *dürüst ve serbest seçimler* meselesi yoğun bir biçimde tartışılır hale gelmiştir.

³⁷² 1982 Anayasası’nın 79. maddesinin ilk üç fıkrası şöyledir: “(1)Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. (2)(Değişik: 21/10/2007-5678/2 md.) Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz. (3)Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir...”.

³⁷³ 6 Haziran 1946 tarihli, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc028/kanuntbmmc028/kanuntbmmc02804918.pdf, (11.04.2013).

³⁷⁴ Haluk Ülman, “Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 4, 1957, s. 47, ss. 44-75.

³⁷⁵ Osman Akandere, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 76, Mart 2010, ss. 1-26.

Bu dönemde, başta Demokrat Parti ve sonrasında ondan kopan milletvekilleriince oluşturulan Millet Partisi, sıklıkla seçim güvenliği konusunu gündeme getirmiştir. Söz konusu eleştiriler karşısında hükümet, 4918 sayılı Kanun'un değiştirilmesini kabul etmek durumunda kalmıştır³⁷⁶.

Hükümetçe başlatılan kanun değişikliği çalışmaları kapsamında, Adalet ve İçişleri Bakanlığı temsilcilerinden oluşan *Teknik Komisyon* tarafından bir ön tasarı hazırlanmış; bunun yanında, söz konusu ön tasarinın değerlendirilmesiyle görevli, üniversite öğretim üyeleri, Yargıtay ve Danıştay üyeleri ile avukatlardan oluşturulan bir *İlim Heyeti* kurulmuştur. Her ne kadar görevi ön tasarıyı değerlendirmek olsa da *İlim Heyeti*, mevcut tasarı üzerinde oynama yapmaktansa yeni bir tasarı hazırlamayı tercih etmiş ve hazırladığı tasarıyı³⁷⁷ hükümetin değerlendirmesine sunmuştur. Hükümet, İlim Heyeti tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne sunmuş ve tasarı 16 Şubat 1950 tarihli, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu adıyla kabul edilmiştir³⁷⁸.

5545 sayılı Kanun'a göre; seçim işlerinin (yargı nezaretinde) seçim kurullarınca yürütülmesi esası kabul edilmiş ve bu maksatla, Ankara'da Yüksek Seçim Kurulu ile birlikte il ve ilçe düzeyinde il, ilçe ve sandık seçim kurullarının oluşturulması sağlanmıştır³⁷⁹. Tasarı temel ilkeler bakımından demokratik olmasına

³⁷⁶ "...Demokrat Parti, o sırada yürürlükte bulunan Seçim Kanununun güvenliği sağlamaktan uzak bulunduğunu ileri sürerek, 17 Ekim 1948 tarihli ara seçimlerini boykot etmiştir...." Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, ss. 109-110.

³⁷⁷ *Karamustafaoğlu*'na göre: "...Bilim Kurulunca hazırlanan seçim kanunu tasarısının dayandığı temel ilkeler şu şekilde özetlenebilir: 1) Seçim, bir hükümet işi değil, bir halk ve siyasi parti işidir. Bu bakımdan seçim kurullarında halka ve parti temsilcilerine geniş yer verilmiştir. Öteden beri şikâyetlere yol açan idare âmir ve memurları seçim mekanizması dışında bırakılmışlardır. 2) Seçim düzeninin gözetim ve denetimi ve seçim anlaşmazlıklarının çabuk ve etkili bir şekilde çözülmesi görevi, adalet yargıçlarına bırakılmıştır. 3) Seçmen kütük ve listelerinin halkın ve yargıçların, bunları en pratik ve en kolay usullerle denetleyebilecekleri şekilde düzenlenmelerine dikkat edilmiştir. 4) Seçim işlerinde açıklık ve halka en kolay şekilde şikâyet ve itiraz imkânları sağlanmıştır. 5) Seçim işlerinde halka külfet yüklemekten kaçınılmıştır. Seçim işlemlerinin, seçmenlerin en kolay şekilde kontrol edebilecekleri yerde ve usulde yapılmasına özen gösterilmiştir 6) Nihayet, seçim işlerindeki kötü eylemler ve kanuna aykırı davranışlar birer suç sayılmıştır. Bu suçlarla ilgili kovuşturmaların çabuk ve kolay yargı usullerine bağlanmasına önem verilmiştir...." Bkz. Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 110; İlim Heyeti tarafından hazırlanan tasarı metnine ulaşmak için bkz. İlim Heyeti, "İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 15, Sayı: 4, 1949, ss. 1342-1400.

³⁷⁸ Fuat Erdoğan, **Türk Seçim Mevzuatı ve Tatbikatı**, Ege Matbaası, Ankara, 1960, (Türk Seçim Mevzuatı ve Tatbikatı), ss. 125-136; Yılmaz, s. 86.

³⁷⁹ Konuya ilişkin, 16 Şubat 1950 tarihli, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 57 ve 58. maddeleri şu şekilde düzenlenmiştir: "(Madde 57) Seçim işleri, seçim kurullarınca yürütülür. (Madde 58) Ankara'da bir Yüksek Seçim Kurulu, her seçim çevresinde bir il seçim kurulu, her

karşın, Yüksek Seçim Kurulu'nun yetkileri sınırlı tutularak, seçim uyuşmazlıklarını inceleme ve kesin karara bağlama yetkisi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bırakılmıştır³⁸⁰. Bu durum ise 1954 yılına kadar devam etmiştir.

17.02.1954 tarihli, 6272 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun; 5545 sayılı Kanunda önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Söz konusu değişiklikler kapsamında, konumuz itibarıyla gerçekleştirilen en önemli değişiklik ise Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetkilerine ilişkin yeni düzenlemedir. Buna göre, 5545 sayılı Kanunun 123. maddesi kapsamında yapılan değişikle, seçim uyuşmazlıklarını inceleme ve kesin³⁸¹ karara bağlama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden alınarak Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir³⁸². Böylelikle, Türkiye'de seçim

ilçede bir ilçe seçim kurulu ve seçim bölgelerinde yerleştirilecek her sandık başında bir sandık kurulu bulunur. Kendisine doğrudan doğruya bağlı bucak veya köy veya mahalle bulunan il merkezlerinde, bu yerler için ayrıca bir ilçe seçim kurulu bulunur. (Madde 59) Bu kurullar, tekml işlerinin görülmesinde yargıç nezaret ve murakabesine tabidirler.” Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7438.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7438.pdf>, (11.04.2013); Ayrıca bkz. Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-2002**, 2. Bası, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayınları, No: 24, Ankara, 2003, s. 203.

5545 sayılı Kanun'un 123. maddesi Yüksek Seçim Kurulu'nun görevlerini saymaktadır. Bu kapsamda Yüksek Seçim Kurulu; il seçim kurullarının teşekkülüne, iş ve işlemlerine dair itirazlar ile adaylığa ilişkin seçim öncesi itirazlar kapsamında kesin karar vermekle yetkili tutulmuştur. Seçim sonrası itirazlarda ise YSK, Meclise sunulmak üzere rapor düzenlemekle görevlendirilmiştir. Söz konusu 123. madde hükmü şöyledir: “Yüksek Seçim Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır: 1) Oy verme gününden önce il seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılacak itirazları inceleyip kesin karara bağlamak; 2) Adaylığa ait itirazlar hakkında 38 inci madde gereğince kesin karar vermek; 3) İl seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılmış olup da, kesin karara bağlanmamış olan itirazlar hakkında neticeye müessir olup olmadıklarına dair bir rapor hazırlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmak; 4) Milletvekilliğine seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin milletvekili seçilmemesini, tahakkuku halinde, intaç edecek olan oy farkı husule getiren vakıalara müstenit itirazlar hakkında varacağı neticeyi bir raporla Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmak; 5) Milletvekilliğine seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin seçilme yeterliğini haiz olmadığına dair itirazlar hakkında varacağı neticeyi bir raporla Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmak.”. Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7438.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7438.pdf>, (11.04.2013).

³⁸¹ 6272 sayılı Kanun'un 125. maddesinin son fıkrasına göre; “...Kurulun kararları kati ve nihaidir.”. Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8641.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8641.pdf>, (11.04.2013).

³⁸² 6272 sayılı Kanunla getirilmiş olan 123. maddeye göre Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetkileri şunlardır: “1) Oy verme gününden önce il seçim kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itirazları, 2) 38 inci maddeye göre adaylık için yapılan müracaat veya itirazlar hakkında il seçim kurullarınca ittihaz olunan kararlara vâki itirazları, 3) İl seçim kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılmış olup da zamanında kesin karara bağlanmamış olan itirazların neticeye müessir olup olmadıklarını, 4) Milletvekilliğine seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin, seçilmemesini mucip olacak vakıalar hakkındaki

uyuşmazlıklarının çözümü konusunda ilk kez (siyasal denetimden) *yargısal denetim* sistemine geçilmiştir. Takip eden süreçte ise Yüksek Seçim Kurulu öncelikle 1961 Anayasası'nın 75. maddesi, sonrasında 1982 Anayasası'nın 79. maddesi kapsamında düzenlenmiş ve anayasal bir kurum niteliği kazanmıştır³⁸³.

2. Organik Yapısı ve Görevleri

Yüksek Seçim Kurulu'nun organik yapısı konusundaki en eski tarihli düzenleme, 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 120. maddesidir. 17 Şubat 1954 tarihli 6272 sayılı Kanun ile 120. madde değişikliğe uğramış, Yüksek Seçim Kurulu'nun üye sayısı yediden on bire yükseltilmiş ve Yargıtay Başkanı'nın aynı zamanda Yüksek Seçim Kurulu'nun da Başkanı olduğu

İtirazları, 5) Milletvekili seçildiğine dair tutanak verilen bir kimsenin seçilme yeterliğini haiz olmadığına dair yapılan itirazları, tetkik ederek karara bağlamak.”. Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8641.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8641.pdf>, (11.04.2013).

³⁸³ 1961 Anayasası'nın 75. maddesine göre: “Madde 75- Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl ve dört yedek üyeden kuruludur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir Başkan ve bir Başkanvekili seçerler. Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.”. 1961 Anayasası için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (11.04.2013); 1982 Anayasası'nın 79. maddesine göre: “Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. (Değişik: 21/10/2007-5678/2 md.) Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz. Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler. Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler. (Değişik: 21/10/2007-5678/2 md.) Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.”. 1982 Anayasası için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (11.04.2013); Söz konusu düzenlemeler; 1982 Anayasası'na 2007 yılında eklenen Cumhurbaşkanı seçimi ve referanduma ilişkin ifadeler haricinde büyük ölçüde aynıdır.

kabul edilmiştir. Bu hususlar dışında 1954 tarihli değişiklik kapsamında, Yüksek Seçim Kurulu'nun yapısına dair başkaca farklılık yer almamaktadır³⁸⁴.

Hem 1961 Anayasası'nın 75. maddesi, hem de 1982 Anayasası'nın 79. maddesi kapsamında Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl, dört yedek üye olmak üzere toplamda on bir üyeden meydana gelmektedir. Yine, her iki Anayasa düzenlemesine göre: "...Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurulları'nca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir Başkan ve bir Başkanvekili seçerler...". Böylelikle 1961 Anayasası'nın 75. maddesi ile 1982 Anayasası'nın 79. maddeleri; Yüksek Seçim Kurulu'nun organik yapılanmasını, 5545 sayılı Kanun'un (17 Şubat 1954 tarihli) değişiklikten önceki 120. maddesine paralel bir şekilde düzenlemektedir³⁸⁵.

26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun (özel düzenleme olarak) 11 ve 12. maddelerinde, Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşumuna ilişkin hükümler içermektedir. Sözü geçen 11. maddeye göre üye sayısı ve üyelerin mahkemelere göre dağılımı; altısı Yargıtay, beşi Danıştay'dan olmak üzere, (yedi asıl ve dört yedek) toplamda on bir üye şeklinde, 1961 ve 1982 Anayasası ile bire bir paralellik arz etmektedir. Maddenin devam eden bölümünde, üyelerin görev süresinin altı yıl olduğu ve süresi dolan üyelerin tekrardan seçilebilmelerinin mümkün bulunduğu gibi kurulun iç yapılanmasına ilişkin sair hususlar düzenlenmektedir. 12. maddeye göre ise görev süresi biten

³⁸⁴ Değişiklik öncesi 5545 sayılı Kanun'un 121. maddesine göre: "Yüksek Seçim Kurulu bir başkan ve altı üyeden meydana gelir. Altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarının kendi üyeleri arasından gizli oyla on bir kişi seçilir. Bunlar gizli oy ve salt çoklukla aralarından bir başkan ve bir başkan vekili seçerler. Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından kura ile ikişer üye yedek üyeliğe ayrılır. Başkan ve başkanvekilleri kuraya girmezler.". 6272 sayılı Kanunla birlikte değişen 120. maddenin yeni ifadesi ise: "Yüksek Seçim Kurulu bir başkan ve on üyeden teşekkül eder. Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) Birinci Reisi (Başkanı) Kurulun Başkanıdır. Kendisinin bulunmadığı hallerde, kurulda mevcut daire reislerinden (başkanlarından), yoksa üyelerden en kıdemlisi başkana vekâlet eder. Kurul üyeleri Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) ve Devlet Şurası (Danıştay) Reis (Başkan) ve azaları (üyeleri) arasından kendi umumi heyetlerince (Genel Kurullarınca) beşer asıl ve üçer yedek olmak üzere kur'a ile tespit olunurlar." şeklindedir. Bkz. Yüksek Seçim Kurulu, "Yüksek Seçim Kurulunun Kuruluş Biçimi", **Yüksek Seçim Kurulu Tarihçesi ve Geçmişten Günümüze Seçimlerin Yönetim ve Denetimi**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (11.04.2013), (Kuruluş Biçimi).

³⁸⁵ Yüksek Seçim Kurulu, Kuruluş Biçimi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (11.04.2013).

üyelerin yerine yenilerinin seçilmesi maksadıyla, *her üç yılda bir, ocak ayının ikinci yarısında* üye seçimi yapılacağı öngörülmektedir³⁸⁶.

Yüksek Seçim Kurulu'nun görevleri ise 1982 Anayasası, 298 sayılı Kanun, 2839 sayılı Kanun ve 2820 sayılı kanun kapsamında belirtilmektedir. Bu doğrultuda Anayasa'nın 79. maddesine göre:

...Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur....

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 14. maddesi Yüksek Seçim Kurulu'nun görevlerini açık bir biçimde şu şekilde saymaktadır:

Yüksek Seçim Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır:

1) Seçimlerde, içine oy pusulası konulacak olan zarfların, icabında her seçim için başka başka renk ve ölçüde olmak ve gerek piyasada, gerek Devlet

³⁸⁶ 298 sayılı Kanun'un 11 ve 12. maddeleri şöyledir: "Madde 11- (1) (Değişik: 19/2/1987 - 3330/1 md.) Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler. (2) Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin görev süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. (3) Yeni üyelerin tamamının seçilmelerine kadar eski üyeler görevlerine devam ederler. (4) Başkanvekili, başkanlık görevlerinin yapılmasında başkana yardım ve bulunmadığı zaman ona vekillik eder. Başkanvekilinin de engeli halinde, asıl üyelerin en yaşlısı başkanlık görevini yerine getirir. (5) Her yenileme seçiminden sonra, Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Başkan ve başkanvekili ad çekmeye girmezler. (6) Başkan veya başkanvekilinin bu görevi bırakması halinde, boşalan yer için Yüksek Seçim Kurulunca yeniden seçim yapılır; başkan veya başkanvekilliğinden ayrılan üye, bu göreve yeni seçilen üyenin yerini alır. (7) (Ek: 5/6/1997 - 4265/1 md.) Yüksek Seçim Kurulu Başkanı, Başkanlık görevi süresince kurumundan izinli sayılır. Ancak kurumundaki aylık, ödenek ve her türlü zam ve tazminatlar ile diğer özlük haklarından aynen yararlanmaya devam eder. (8) (Ek fıkralar: 11/9/1987- KHK 290/1 md.; aynen kabul: 26/8/1999 - 4448/1 md.) Yüksek Seçim Kurulunun sekreterlik ile idari, mali ve diğer yardımcı hizmetlerini yürütmek üzere, kurul bünyesinde "İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı" kurulmuştur. (9) Daire Başkanı ile şube müdürleri, Yüksek Seçim Kurulu Başkanının teklifi üzerine, Yüksek Seçim Kurulu kararı ile, diğer personel ise Yüksek Seçim Kurulu Başkanı tarafından atanır. Bu Kanunun 30 uncu maddesinin ikinci fıkrası ile üçüncü fıkrasının personelin başka kurumlara nakli ile ilgili hükümleri Daire ve personeli hakkında da uygulanır. Madde 12- (1) (Değişik: 19/2/1987 - 3330/2 md.) Yüksek Seçim Kurulunun görev süresi biten üyeleri yerine yenilerinin belirlenmesi için üç yılda bir ocak ayının ikinci yarısında seçim yapılır. (2) Bu süre içinde üye sayısında azalma olursa, eksiklik yukarıdaki madde gereğince tamamlanır. Bu yoldan seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar. Seçim, başkan veya başkanvekilinin kuruldan ayrılmış olması nedeniyle yapılmış ise, yeni üyenin de katılmasıyla başkan veya başkanvekili seçimi yapıldıktan sonra, bu seçimin sonucuna ve 11 inci maddenin son fıkrasında belirtilen esasa göre yeni üyenin yeri belirlenir." Bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kanunlar/Pdf/298.pdf>, (11.04.2013).

Malzeme Ofisince imal edilen veya ettirilen veya depolarında bulunan zarfların renklerinden ve ölçülerinden farklı ve kağıdında "Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu" filigranı bulunmak üzere, yeteri kadar özel zarf imal ettirmek ve bu imalatı, kağıt hamurundan başlayarak zarfın, imaline ve teslim alınmasına kadar olan safhalarını; yapılacak işin hacmi, süresi ve niteliği dikkate alınarak belirleyeceği kendi üye veya üyelerinin veya imal ve teslim yerinde yetki vereceği ilçe seçim kurulu başkanının, il seçim kurulu başkanı ya da üyesi hakim veya hakimlerinin devamlı gözetim ve denetimi altında yaptırmak ve bu zarfları il seçim kurullarına, her ilin ihtiyacına yetecek sayıda, alındı belgeleri karşılığında göndermek, 2) Özel zarfların imali için gerekli "Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu" filigran kalıpları ile zarf ölçü kalıplarını yaptırap gerekli miktarda kağıt ve zarf imalinden sonra saklamak, Katlanıp bir kenarı yapıştırıldıktan sonra zarf haline gelebilen "Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu" filigranını taşıyan birleşik oy pusulalarını, her (400)'ü ve her (400)'lük paketi, aynı numarayı taşımak üzere bastırmak ve her sandık için bir paket, ilçe seçim kurullarına zamanında ulaştırmak, 3) Bu Kanunda söz konusu edilen bütün işlemlerin gerektirdiği form, evrak, liste gibi her türlü basılı kağıdın tasarım ve baskısını yaptırmak, il ve ilçe seçim kurullarına zamanında ve ihtiyacı kadar ulaşımını sağlamak, 4) Tüzüklerine göre ilk genel kongresini yapmış olup, illerin en az yarısında ve en az altı ay evvel il ve ilçe teşkilatını kurmuş bulunan siyasi partilerin adlarını, ilçe seçim kurullarının yeniden kurulması için öngörülen ayların ikinci haftasında tespit ve ilan etmek, 5) İl ve İlçe seçim kurullarının teşekkülünü sağlamak, İl seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılacak itirazları, oy verme gününden önce ve itiraz konusunun gerektirdiği süratle, kesin karara bağlamak, 6) Adaylığa ait itirazlar hakkında bu Kanun ve özel kanunları gereğince kesin karar vermek, 7) İl seçim kurullarınca, oy verme günü işlemleri hakkında verilmiş olan kararlara karşı yapılan itirazları derhal inceleyip kesin karara bağlamak, 8) İl seçim kurullarınca düzenlenen tutanaklara karşı yapılan itirazları inceleyip kesin karara bağlamak, 9) Seçimlerden sonra, kendisine süresi içinde yapılan, seçimin sonucuna müessir olacak ve o çevre seçiminin veya seçilenlerden bir veya birkaçının tutanağının iptalini gerektirecek mahiyette itirazları, altkurullara yapılan itirazların silsilesine ve sürelerine uygunluğunu araştırmaksızın inceleyip kesin karara bağlamak, 10) İl seçim kurulları başkanlıklarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak ve seçimin bütün yurtda düzenle yapılmasını sağlayacak tedbirleri almak ve bu hususta gereken genelgeleri zamanında yapmak, 11) Siyasi partilerin milletvekili genel ve ara seçimlerine ve belediye başkanlığı ile belediye meclisi, il genel meclisi üyelikleri genel ve ara seçimlerine katılabilmeleri için illerin en az yarısında, oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmaları veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde gruplarının bulunması şarttır. Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dahil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir. Bu esaslar dairesinde seçime katılabilecek siyasi partiler tespit ve seçimin başlangıç tarihinden on gün, seçimin yenilenmesi halinde yenileme kararının ilanından sonraki beş gün içinde ilan etmek. 12) Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü kuruluş ve işleyişi ve diğer çalışma konuları ile ilgili ilkeleri belirlemek, yönetmelikleri yayınlamak, programlarını yapmak ve denetlemek. 13) Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulunun oluşturulmasını ve yurt dışında bulunan vatandaşların oy kullanmalarını sağlamak üzere gerekli düzenlemeleri yapmak. 14) Yurt dışı seçim iş ve işlemlerinde seçim takvimi süresince Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulunun verdiği görevleri yapmak üzere, ihtiyaç görülmesi halinde, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınarak bu Bakanlık mensupları arasından en az

daire başkanı seviyesinde görevlendirme yapmak. 15) Kanunla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

Bunların dışında özellikle 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kapsamında, Yüksek Seçim Kurulu'na çok sayıda idari görev yüklenmiştir. Söz konusu görevler genel olarak şunlardır: 1) Seçim çevreleri ve çıkaracakları milletvekili sayılarının tespiti ile ilanı (5. madde); 2) Eksik aday gösterilmesi halinde ilgili siyasi partiye eksikliğin giderilmesi konusunda bildirimde bulunma (13. ve 14. maddeler); 3) Aday listelerinin teslim alınarak il seçim kurullarına iletilmesi ve geçici liste olarak ilan edilmesi (20. madde); 4) Bağımsız adaylıkların il seçim kurullarına bildirilmesi ve geçici liste olarak ilan edilmesi (21. madde); 5) İl seçim kurulunun adaylara yönelik itirazlar hakkında verdiği kararlara karşı yapılan itirazların nihai olarak çözülmesi (22. madde); 6) Adaylıkların kesinleşmesinin ardından adayların ilan edilmesi (24. madde); 7) Oy pusulalarının bastırılması ve seçim çevrelerine gönderilmesi (26. ve 27. maddeler); 8) Barajı geçen siyasi partilerin tespit ve ilan edilmesi (33. madde); 9) Seçim sonuçlarının yayımlanması (37. madde); 10) Milletvekili tutanaklarına itiraz üzerine seçildiği anlaşılanlara tutanaklarının verilmesi ve bir seçim çevresinde seçimin iptaline karar verildiğinde ilgili duyuruların yapılması (39. madde); 11) Milletvekili seçimlerinin sağlıklı ve düzenli bir biçimde yürütülebilmesi için gerekli olan ilke kararların alınması (42. madde); 12) Oy verme gününün tespit ve ilan edilmesidir (Geçici madde 1).

3. Niteliği

Yüksek Seçim Kurulu, yukarıda belirtildiği üzere hâkimlerden oluşmaktadır ve işlevi, seçim uyumsuzluklarını kesin olarak karara bağlamaktır. Bu unsurlarından dolayı, Yüksek Seçim Kurulu'nun mahkeme niteliği taşıyıp taşımadığı konusu tarihi süreç içerisinde tartışma konusu olmuştur. Tartışmanın sağlıklı olarak çözümlenebilmesi için ise konunun üç farklı açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir: 1) Anayasa'da düzenlendiği bölüm ya da *mantıki yorum*, 2) Anayasa Mahkemesi'nin değerlendirmesi ve 3) Yüksek Seçim Kurulu'nun kendi kararlarındaki tutumu.

Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa'daki durumuna bakıldığında: Yüksek Seçim Kurulu, 1961 ve 1982 Anayasası'nda *yargı* bölümünde değil, *yasama*

bölümünde düzenlenmekte ve Yüksek Mahkemeler arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte, hem 1961 Anayasası'nın 75. maddesine hem de 1982 Anayasası'nın 79. maddesinin ilk cümlesine göre; "Seçimler *yargı* organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır...." ve devamla her iki maddeye göre, seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda yegâne yetkili kurul Yüksek Seçim Kurulu olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 1982 Anayasasının 79. maddesinin ikinci fıkrasının son cümlesine göre; Yüksek Seçim Kurulu'nun verdiği kararlar *kesin* nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa'daki durumu, meselenin kesin çözümü için tek başına yeterli olamamaktadır.

Bilindiği üzere, Anayasa maddelerini yorumlama işlevi Anayasa Mahkemesi'ne aittir. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi'nin kararları Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa kapsamında nasıl nitelendirilmesi gerektiğine ışık tutmaktadır. Yüksek Seçim Kurulu'nun *mahkeme* niteliğine sahip olup olmadığı konusunda Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar, zamana göre değişkenlik arz etmektedir. Anayasa Mahkemesi 1970 tarihli bir kararında Yüksek Seçim Kurulu'nun *yüksek bir yargı organı* niteliği taşıdığını şöyle ifade etmektedir:

...Anayasa'nın açık ifadesi karşısında, hükmün bulunduğu bölüme dayanan yorum da, esasında kandırıcı değildir. Gerçekten Anayasa'mızın düzenlenmesinde, benzer kurum ve müesseselerin aynı bölümlerde toplanması için çaba harcandığı, ancak çeşitli sebeplerle bunun eksiksiz olarak yerine getirilemediği görülmektedir. Bu bakımdan bir kurum ve kuruluşun Anayasa'daki yerinin, onun bünyesini gösteren kesin bir ölçü olarak alınması doğru değildir. Anayasa'da bunun en açık örneği Yüksek Seçim Kurulu ile Yüksek Hâkimler Kuruludur. Yüksek Seçim Kuruluna, yüksek bir yargı organı olduğu ve kararları da kesin nitelikte bulunduğu ve Danıştay'ca da böyle kabul edildiği halde, Anayasa'nın yargı bölümünde değil, görevinin konusu bakımından olan ilgisine göre yasama bölümünde (Madde 75), ... yer verilmiştir.... bir kuruluşun tasarruflarının niteliğinin, o kuruluşun Anayasa'daki yerine göre değil, Anayasa hükümlerine göre değerlendirmesi gerektiği açık olarak ortadadır....Anayasa'nın yasama bölümünde bulunan 75. maddesinde Yüksek Seçim Kurulunun görevine ilişkin olarak (şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama) hükmü yer almaktadır....³⁸⁷.

³⁸⁷ Anayasa Mahkemesi, 14, 15, 16 Ocak 1969 tarih ve E. 1967/13, K. 1969/5 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 14 Nisan 1970, Sayı: 13471, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=261&content=, (12.04.2013).

Anayasa Mahkemesi 1992 yılında verdiği bir kararında ise yukarıda değinilen görüşünün tam aksine, Yüksek Seçim Kurulu'nun mahkeme (yargı organı) olarak kabul edilemeyeceğini açıkça şu şekilde belirtmektedir:

...Bir kuruluşun mahkeme sayılabilmesi için, karar organlarının hâkimlerden teşekkül etmesi, yargılama tekniklerini uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıktan ve anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli olması ve Anayasa'da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması gereklidir. Anayasa'nın 79. maddesinde seçimlerin, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılması öngörülmüş ve seçimlerin başlamasından bitimine kadar seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kuruluna verilmiştir. Ayrıca Anayasa'ya göre Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarına karşı başka bir mercie başvurulamaz. Başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere seçim kurulları Anayasa'nın yargı bölümünde yer almadıkları gibi yargı organlarının sahip olması gerekli olan ve yukarıda sayılan anayasal niteliklerin tümüne de sahip değildirler. Anayasa ve seçimle ilgili yasalara göre, seçim kurulları genelde seçimin yönetim, denetim ve gözetimi ile görevli olan ve istisnai olarak da seçimle ilgili uyuşmazlıkları çözümleyen kuruluşlardır. Seçimle ilgili uyuşmazlıkları kesin nitelikte olarak çözümlemiş olmaları, Yüksek Seçim Kurulu'nun tümünün yüksek yargıçlardan kurulu bulunması, il ve ilçe seçim kurulu başkanların yargıç olmaları bu kurulların mahkeme olarak nitelendirilmeleri için yeterli değildir. Aynı şekilde ilçe seçim kurulu başkanının bazı cezai yaptırımlar uygulamaya yetkili olması da, bu kurul başkanlığının mahkeme sayılmasını gerektirmez....³⁸⁸

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde *yüksek bir mahkeme* olarak nitelendirdiği Yüksek Seçim Kurulu'nu, günümüzde geçerli olan 1982 Anayasası döneminde ise *mahkeme* kavramının dışında tutmaktadır. Bu durum, seçim kanunlarının somut norm denetiminin dışında kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, Yüksek Seçim Kurulu *mahkeme* niteliği taşımadığı için mahkemeler için öngörülen *anayasal güvenceler/ilkeler* (Anayasa'nın 138. maddesinde düzenlenen ilkeler gibi) Yüksek Seçim Kurulu açısından geçerlilik arz etmemektedir. Bu durum ise *özgür ve adil seçimler* bakımından bir risk olarak nitelendirilebilmektedir³⁸⁹.

³⁸⁸ Anayasa Mahkemesi, 18 Şubat 1992 tarih ve E. 1992/12, K. 1992/7 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 13 Mayıs 1992, Sayı: 21227, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=995&content=, (12.04.2013).

³⁸⁹ Levent Gönenç, “Yüksek Seçim Kurulu'nun ‘Mahkeme’ Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mümtaz Soysal'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, (YSK), s. 286.

Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin kararlarındaki farklılık, Yüksek Seçim Kurulu'nun kendi kararlarında da gözlemlenmektedir. Yüksek Seçim Kurulu 1961 Anayasası dönemindeki bir kararında kendisini yargı erkinin içerisinde (bir mahkeme olarak) gördüğünü şu şekilde ifade etmektedir:

...Yüksek Seçim Kurulunun, Anayasanın 75 inci maddesiyle 26/4/1961 gün ve 298 sayılı yasanın 14 üncü maddesi ile belli edilen görev yetkileri incelendikte, bunların bir bölümünün yönetme görev ve yetkileri, o bir bölümünün de, yargı görevi ve yetkileri niteliğinde oldukları açıkça anlaşılır. Kurulumuz, yönetici nitelikteki görev ve yetkilerini ilgilendiren işlerde, uyguladığı yasa hükümlerinin birisinin Anayasaya aykırılığı ileri sürüldüğünde veya kendisi gerekli gördüğünde, bu hükmün Anayasaya aykırılığından ötürü iptalini, Anayasanın 149 uncu maddesiyle kendisine de bu hakkın tanınmamış olması sebebiyle, Anayasa Mahkemesinden isteyemez. Buna karşılık, yargı görev ve yetkilerini ilgilendiren işlerinde ise, uygulanacak bir yasanın hükümlerini veya bir hükmünü Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birisinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasanın 151 inci maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar işin sonuçlandırılmasını, belli edilen süre kadar, geri bırakır; çünkü, Kurulumuz yargı görevlerini yaparken veya yargı yetkilerini kullanırken, diğer yargı yerleri ile eşit durumdadır....³⁹⁰.

1982 Anayasası döneminde ise Yüksek Seçim Kurulu görüş değiştirerek kendisinin mahkeme niteliğine sahip olmadığı yönünde kararlar vermiştir. Buna göre bir kararında Yüksek Seçim Kurulu mahkeme niteliği taşımadığını şu şekilde vurgulamaktadır:

...Anayasanın 152 nci maddesinde mahkemenin görülmekte olan bir davada uygulanacak maddenin Anayasaya aykırılığı sonucuna varması veya tarafların bu yolda öne sürdükleri iddiayı ciddi görmesi halinde itirazın Anayasa Mahkemesine başvuruyla öngörülmüş ise de Yüksek Seçim Kurulu sözü edilen maddede geçen "mahkeme" kavramına dâhil değildir. Hal böyle olunca bu ikinci nedenle de Yüksek Seçim Kurulunun itiraza konu edilen meseleyi Anayasa Mahkemesine götüremeyeceği görüşüne varılmıştır....³⁹¹.

³⁹⁰ Yüksek Seçim Kurulu, 3 Aralık 1963 tarih ve 1963/18 sayılı Karar, **Resmî Gazete**, 18 Aralık 1963, Sayı: 11584, ss. 4-5-, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11584.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11584.pdf>, (13.04.2013).

³⁹¹ Yüksek Seçim Kurulu, 6 Şubat 1999 tarih ve 1999/96 sayılı Karar, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/IlkeKararlari/1999/Kararlar/1999-96-karar.htm>, (13.04.2013); Aynı yönde başka bir karar için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 19 Haziran 1999 tarih ve 1999/1875 sayılı Karar, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/IlkeKararlari/1999/Kararlar/1999-1875-karar.htm>, (13.04.2013).

Dolayısıyla Yüksek Seçim Kurulu'nun niteliğine ilişkin Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Seçim Kurulu kararları paralellik arz etmektedir. 1961 Anayasası döneminde *mahkeme* niteliği yüklenen Yüksek Seçim Kurulu, 1982 Anayasası döneminde ise gerek Anayasa Mahkemesi gerekse kendince mahkeme niteliğine sahip olmayan bir seçim kurulu olarak nitelendirilmektedir.

Öğretiye bakıldığında; farklı görüşlerin varlığıyla birlikte ağırlıklı olarak, bizim de doğru bulduğumuz, Yüksek Seçim Kurulu'nun bir mahkeme niteliği taşıdığı yönündeki görüş kabul edilmektedir³⁹². Öyle ki, her şeyden önce Anayasanın 79. maddesi kapsamında; seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetimi altında gerçekleştirileceği, söz konusu yönetim ve denetim konusunda ise başta Yüksek Seçim Kurulu'nun yetkili kılınması, Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa'da bir *yargı organı* olarak nitelendirildiğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte; Yüksek Seçim Kurulu'nun işlevsel olarak ele alınması halinde, hem *idari* hem de *yargısal* nitelikli işlev gördüğü aşikârdır. Diğer taraftan, konunun öğretilerdeki durumundan ziyade uygulama boyutu daha da mühimdir. Zira öğretilerdeki yoğunlaşmış görüşü benimsemeyen Anayasa Mahkemesi'nin bu tutumu, Yüksek Seçim Kurulu'na uyuşmazlıkların çözümünde uygulanan kanunların somut norm denetiminden muaf kalmalarına sebep olmaktadır. Kanaatimizce, Yüksek Seçim Kurulu'nun mahkeme niteliğinin (fazlaca büyük bir değişikliğe gerek olmaksızın) Anayasa'nın 79. maddesi kapsamında açıkça belirtilmesi konuyu çözümleyebilecektir³⁹³.

³⁹² Özyörük, *Yayla, Başlar ve Gönenç* gibi yazarlar Yüksek Seçim Kurulu'nun mahkeme niteliğine sahip olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bkz. Gönenç, YSK, ss. 288-289; Mukbil Özyörük, **İdare Hukuku Dersleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972-1973, s. 44, <http://auhf.ankara.edu.tr/auhf-yayinlari-arsivi/mukbil-ozyoruk/idare-hukuku-dersleri/idare-hukuku-dersleri-kitabin-tamami.pdf>, (13.04.2013) ; Yıldızhan Yayla, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 140; Kemal Başlar, **Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı**, Roma Yayınları, Ankara, 2005, s. 44; *Gözler*'e göre ise Yüksek Seçim Kurulu bir yargı organı değil *idari* bir kuruldur. Bkz. *Gözler*, Anayasa, s. 253; Diğer taraftan bir başka ifade ile Yüksek Seçim Kurulu seçim uyuşmazlıklarını çözümleme konusundaki *nihai yetkili anayasal kurum* olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 221.

³⁹³ *Bireysel başvuru* usulü öncelikle, 2010 Anayasa değişikliğiyle Anayasa'nın 147. maddesine ek olarak getirilmiştir. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 45 ile 51. maddeleri arasında bireysel başvuru usulü açıkça düzenlenmektedir. Bununla birlikte, Anayasa'nın 79/2. hükmü gereği *kesin* olarak nitelendirilen Yüksek Seçim Kurulu kararları aleyhine bireysel başvuru yolunun işletilebilmesi mümkün değildir. Bireysel başvuru usulü için ayrıca bkz. Anayasa Mahkemesi, **Bireysel Başvuru Formu Kılavuzu**, http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/basvuru_kilavuzu.pdf, (13.04.2013); Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:2, 2011, ss. 121-170.

4. Kararlarının Niteliği

Yüksek Seçim Kurulu kararlarının *kesin* nitelik taşıdığı, ilgili hukuki düzenlemelerde yer almaktadır. Buna göre: Anayasa'nın 79. maddesinin ikinci fıkrasının son cümlesi³⁹⁴ ile 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 14. maddesinin 5, 6, 7, 8, 9. bentleri³⁹⁵, 111. maddesinin ikinci fıkrası³⁹⁶, 131. maddenin ikinci fıkrası³⁹⁷ ve 132. maddesinin dördüncü fıkrası³⁹⁸ kapsamında, Yüksek Seçim Kurulu'na verilen kararlar *kesin* olup söz konusu kararlar aleyhine başkaca bir mercie başvuru imkânı bulunmamaktadır. Yüksek Seçim Kurulu ise bir kararında, *kesinlik* niteliğini şu şekilde tanımlamaktadır:

*...Anayasanın 79. ve 298 sayılı Kanunun 111. ve 132/4. maddelerine göre, Yüksek Seçim Kurulunca verilen kararlar kesindir. Hukuk açısından kesin yargı kararı, o kararın artık ne kararı veren yargı yeri ve ne de bir başka yargı mercii tarafından, her ne sebeple olursa olsun incelenmesi olanaksız olan karardır. Bu durumda, yasalar Yüksek Seçim Kurulu kararlarının şikâyet, itiraz, karar düzeltme, tavzih ve yeniden inceleme yoluyla ele alınmasına olanak tanımamıştır....*³⁹⁹

Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarının kesin olmasının tek istisnası ise karar kapsamında *maddi hata/yanılgı* bulunması hali olarak kabul edilmektedir. Nitekim

³⁹⁴ Anayasa'nın 79. maddesinin ikinci fıkrasının son cümlesine göre: "...Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz."

³⁹⁵ 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 14. maddesinin 5, 6, 7, 8, 9. bentlerine göre: "... (5) İl ve İlçe seçim kurullarının teşekkülünü sağlamak, İl seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılacak itirazları, oy verme gününden önce ve itiraz konusunun gerektirdiği süratle, *kesin* karara bağlamak, (6) Adaylığa ait itirazlar hakkında bu Kanun ve özel kanunları gereğince *kesin* karar vermek, (7) İl seçim kurullarınca, oy verme günü işlemleri hakkında verilmiş olan kararlara karşı yapılan itirazları derhal inceleyip *kesin* karara bağlamak, (8) İl seçim kurullarınca düzenlenen tutanaklara karşı yapılan itirazları inceleyip *kesin* karara bağlamak, (9) Seçimlerden sonra, kendisine süresi içinde yapılan, seçimin sonucuna müessir olacak ve o çevre seçiminin veya seçilenlerden bir veya birkaçının tutanağının iptalini gerektirecek mahiyette itirazları, altkurullara yapılan itirazların silsilesine ve sürelerine uygunluğunu araştırmaksızın inceleyip *kesin* karara bağlamak,..."

³⁹⁶ 298 sayılı Kanun'un 111. maddesinin ikinci fıkrasına göre: "...Yüksek Seçim Kurulunun re'sen veya itiraz üzerine vereceği kararlar kesindir."

³⁹⁷ 298 sayılı Kanun'un 131. maddenin ikinci fıkrasına göre: "...Bu şikâyetler üzerine, Yüksek Seçim Kurulunca derhal ve kesin olarak karar verilir."

³⁹⁸ 298 sayılı Kanun'un 132. maddenin dördüncü fıkrasına göre: "...Kurulun kararı kesindir. Aleyhine hiçbir mercie ve kanun yoluna başvurulamaz..."

³⁹⁹ Yüksek Seçim Kurulu, 17 Ocak 1998 tarih ve 1998/9 sayılı Karar, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (14.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu 1999/2363 sayılı ilke kararında bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

...Yüksek Seçim Kurulunun kararları kesin ise de, olayda önceki karara dayanak yapılan ilamın kesinleşmediği anlaşıldığına göre, verilen kararda maddi hata bulunduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle, kararda maddi yanlış söz konusu olduğundan işin yeniden incelenebilir olduğu Kurulca kabul edilmiştir.... O halde, 15.09.1999 gün ve 2190-1541 sayılı tutanak iptaline ilişkin Yüksek Seçim Kurulu kararının kaldırılmasına ve ilgili hakkında itirazın reddine karar verilmesi gerekmiştir....⁴⁰⁰.

B. Diğer Seçim Kurulları

1982 Anayasası'nın 79. maddesinin üçüncü fıkrası, seçim işlerinin yürütülmesi konusunda *diğer seçim kurulları* ifadesini kullanmaktadır. Söz konusu diğer seçim kurullarının neler olduğu ise 298 sayılı Kanun'un 10. maddesi kapsamında açıkça belirtilmektedir. Buna göre, Yüksek Seçim Kurulu dışındaki diğer seçim kurulları; *il seçim kurulu, ilçe seçim kurulu, sandık kurulu ve yurt dışı ilçe seçim kurulu* olarak sayılmaktadır. Söz konusu seçim kurullarına özetle değinmek gerekirse:

1. İl Seçim Kurulu

298 sayılı Kanun'un 10. maddesine göre her *seçim çevresinde*⁴⁰¹ bir il seçim kurulu bulunmaktadır. 298 sayılı Kanun'un 15. maddesi kurulun oluşumunu düzenlemektedir. Buna göre: İl seçim kurulu iki yıl görev yapmakta; bir başkan, iki üye ve iki yedek üyeden oluşmakta; il merkezinde görev yapan en kıdemli hâkim kurulun başkanı, il merkezinde görevli ve merkez ilçe seçim kurulu başkanlarından sonra gelen en kıdemli iki hâkim ise kurul üyeleri olarak atanmaktadır⁴⁰².

⁴⁰⁰ Yüksek Seçim Kurulu, 13 Kasım 1999 tarih ve 1999/2363 sayılı Karar, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (14.04.2013).

⁴⁰¹ 298 sayılı Kanun'un 3. maddesine göre istisnalar hariç her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir.

⁴⁰² 298 sayılı Kanun'un 15. maddesine göre: "İl seçim kurulu, iki yılda bir ocak ayının son haftasında, il merkezinde görev yapan en kıdemli hâkimin başkanlığında merkez ilçe seçim kurulu başkanlarından sonra gelen en kıdemli iki üyeden oluşur. Kurulun, hâkimlerden iki de yedek üyesi vardır. Bu suretle kurulan il seçim kurulu iki yıl süre ile görev yapar....".

İl seçim kurulunun başlıca görevleri ise esasen 298 sayılı Kanun'un 16. maddesinde şu şekilde sayılmaktadır⁴⁰³:

İl seçim kurulunun başlıca görev ve yetkileri şunlardır:

1. İl seçim çevresi içinde seçimin düzenle yürütülmesini sağlamak için gereken bütün tedbirleri almak ve seçim işlerini denetlemek, 2. İlçe seçim kurullarına oy sandıklarını ve bu kanunda yazılı diğer seçim araç ve gereçlerini göndermek, 3. İlçe seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itirazları inceleyerek derhal karara bağlamak, 4. İlçe seçim kurulları başkanlıklarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak, 5. Aday beyanname veya listelerini almak ve ilan etmek, bunlar hakkında yapılacak itirazları incelemek ve bu beyanname veya listelerden kanuna göre muteber olmayanlar hakkında karar vermek, geçici ve kesin aday listelerini yerlerine göndermek ve ilan etmek, 6. İle bağlı ilçe seçim kurullarından gelen tutanakları birleştirerek il seçim çevresi için bir tutanak düzenlemek, 7. Kanunla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

Bunun dışında 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kapsamında il seçim kuruluna verilen başlıca görevler şunlardır: 1) Bağımsız adaylık başvurularının kabulü ve Yüksek Seçim Kurulu'na bildirilmesi (21. madde); 2) Geçici aday listelerine ilişkin itirazların en geç iki gün içinde karara bağlanması (22. madde); 3) Seçilenlerin tespit ve ilan edilmesi, seçilenlere tutanakların verilmesi ve Yüksek Seçim Kuruluna bildirilmesi (35. ve 36. madde); 4) Seçim evraklarının iki yıl süreyle saklanmasıdır (Madde 40)⁴⁰⁴.

2. İlçe Seçim Kurulu

298 sayılı Kanun'un 10. maddesine göre her ilçede bir ilçe seçim kurulu oluşturulur. İlçe seçim kurulunun oluşumu kanunun 18. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre ilçe seçim kurulu; bir başkan, altı asıl ve altı yedek

⁴⁰³ 298 sayılı Kanun dışında, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu kapsamında da yine il seçim kurulunun görevlerinin bulunduğu bazı hükümler mevcuttur.

⁴⁰⁴ 298 sayılı Kanun ve 2839 sayılı Kanun haricinde, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 49. maddesi kapsamında il seçim kurullarına ön seçim evraklarının belirli süre ile saklanması görevi yüklenmektedir. Buna göre: "Hesaba katılan, katılmayan ve itiraza uğramış olan oy pusulaları; sayım ve döküm cetvelleri ve adaylığa seçilme tutanaklarıyla diğer her türlü evrak, milletvekili seçimlerinin kesin sonuçlarının ilanı tarihinden itibaren üç ay süreyle ilçelerde ilçe seçim kurulu başkanı ve illerde il seçim kurulu başkanı tarafından saklanır. Bu evrak, Yüksek Seçim Kurulu'nun istemi olmaksızın hiçbir yere gönderilmez."; Yüksek Seçim Kurulu ilgili seçime özel genelge çıkarmak suretiyle, kanunlarda sayılan görevlerin ayrıntılı tanımını yapmaktadır. Örnek için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek:139 sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek139.pdf>, (15.04.2013).

üyeden oluşmakta ve il seçim kurulu gibi iki yıl süre ile görev yapmaktadır. Kurulun başkanı olarak ilçede görev yapmakta olan en kıdemli hâkim atanmaktadır. Bununla birlikte il merkezlerinde kurulan *merkez ilçe seçim kurulu* başkanı ise ilde görev yapmakta olup, il seçim kurulu başkanından sonra en yüksek kıdeme sahip olan hâkimdir⁴⁰⁵. Başkan haricindeki altı asıl, altı yedek üyenin ise dört asıl ve dört yedeği siyasi partilerden, kalan iki asıl ve iki yedek üye ise ilçede görev yapan ve belirli niteliklere sahip devlet memurları arasından belirlenmektedir⁴⁰⁶.

⁴⁰⁵ 298 sayılı Kanun'un 18. maddesinin üçüncü fıkrası geçici ilçe seçim kurullarından bahsetmektedir. Buna göre: "...Seçmen sayısı 25 000'i aşan ilçelerde seçim evrakının dağıtım ve toplanması sandık kurul başkanları ve en az bir üyenin eğitimi ile sandık kurullarından sonuçların alınması ve birleştirilerek bağlı olduğu ilçe seçim kuruluna teslim görevini niyabeten yerine getirmek amacıyla geçici ilçe seçim kurulları oluşturulabilir. Bu kurullar bir başkanla altı üyeden oluşur. İl ve ilçe seçim kurullarında görev almış hâkimlerden sonra gelen en kıdemli hâkimler bu kurullara başkanlık eder. Kurulun iki üyesi kurul başkanınca kamu görevlileri arasından belirlenir. Dört üye ise dört yedeği ile birlikte 19 uncu madde esaslarına göre siyasî partilerden alınır. Bu kurulların çalışma usûl ve esasları, kurulacağı ilçeler ile sayısı ve görev süresi Yüksek Seçim Kurulu tarafından kararlaştırılır..."

⁴⁰⁶ 298 sayılı Kanun'un 19. maddesine göre: "1. İlçe seçim kurulunun dört asıl ve dört yedek üyesi siyasi partilerden alınır. Bu üyeler aşağıda yazılı olduğu gibi belli edilir: İlçe seçim kurulu başkanı, bu kurulun yeniden kurulması için yukarıdaki maddede öngörülen sürenin başında, ilçede teşkilatı bulunan ve son milletvekili genel seçiminde o ilçede en çok oy almış olan dört siyasi partiye birer asıl ve birer yedek üye adını iki gün içinde bildirmelerini tebliğ eder. Bu işlemle belirlenen veya süresi içinde ad bildiren siyasi parti sayısı dörtten az olduğu takdirde, eksik kalan üyelikler, aynı şartları taşıyan diğer siyasi partilerden, o ilçede aldıkları oyların büyüklük sırasına göre, aynı usulle tamamlanır. Oylarda eşitlik halinde ad çekilir. Yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına rağmen dört asıl ve dört yedek üyenin tümü belirlenemediği takdirde, 14 üncü maddenin dördüncü bendi gereğince Yüksek Seçim Kurulunun ilan ettiği siyasi partilerden o ilçede teşkilatı bulunanlar tespit edilerek bunlar arasında ad çekilir. Ad çekmedeki sıraya göre, adı çıkan, eksik üyelik sayısı kadar siyasi partinin, yukarıda yazılan usulle bildireceği kimseler ilçe seçim kurulu üyesi olur. İlçe seçim kurulunun bu bentte gösterilen üyeliklerinden eksik kalanlar, ikinci bent hükümleri gereğince tamamlanır. 2. Diğer iki asıl ve yedek üyelikle yukarıdaki bentte yazılan işlemler sonucunda eksik kalan asıl ve yedek üyelikler, ilçe merkezinde görev yapan ve toplam memuriyet süresi on yıldan fazla olan, yasama meclisleri veya yerel idare seçimlerinden birine siyasi parti adayı veya aday adayı olarak katılmamış ve evvelce hiç bir siyasi partiye kaydolmamış Devlet memurlarını gösteren, o ilçedeki görev süreleri esas alınarak düzenlenecek listenin ilk sekiz sırasında yer alanlar arasından ad çekme ile belli edilir. Ad çekme, birinci bent hükümleri gereğince tespit edilen asıl üyeler huzurunda ilçe seçim kurulu başkanı tarafından yapılır. Ad çekme sırasında, adları önce çıkanlar asıl, sonrakiler sıra ile yedek üye olur. Bu yoldan her asıl üyenin yedeği belirlenir. Ancak, aynı bakanlığa mensup memurlardan birden fazla asıl üye olamaz; zorunlu durumlar saklıdır. 3. İlçe seçim kurulu başkanı, siyasi partiler arasında yapılan ad çekmenin gün ve saatini, ad çekmeye katılan siyasi partilere tebliğ eder. Görev süresi içinde asıl üyeliklerde vukubulacak boşalmalar, eksilen asıl üyenin yerine kendi yedeği getirilmek suretiyle doldurulur. Yedek üyeliklerdeki eksilmeler, eksilen üyenin niteliğine göre, seçilmesinde uygulanan hükümler gereğince tamamlanır. 14 üncü maddenin onbirinci bendi gereğince yapılan tespit ve ilandan seçime katılamayacağı anlaşılan veya o seçim çevresinde seçime katılmayan partinin ilçe seçim kurulundaki üyelerinin görevi sona erer. Bu yoldan boşalan üyelikler, o seçim çevresinde seçime katılan ve ilçe seçim kurulunda üyesi bulunmayan partiler hakkında birinci bentte yazılan hükümlerin uygulanmasıyla belirlenir. İlçe seçim kurulunda boşalan göreve getirilen kimse, yerine geldiği üyenin süresini tamamlar."

İlçe seçim kurulunun temel görevleri, 298 sayılı Kanun'un 20. maddesine göre şunlardır:

1) İlçe çevresinde seçimin düzenle yürütülmesini sağlamak için gereken bütün tedbirleri almak ve seçim işlerini denetlemek, 2) Sandık kurullarını kurmak, 3) İlçedeki sandık kurullarına, oy sandıklarını ve bu kanunda yazılı diğer seçim araç ve gereçlerini göndermek, 4) Sandık kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itirazları inceleyerek karara bağlamak, 5) Sandık kurulları başkanlıklarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak, 6) İlçe çevresindeki sandık kurullarından gelen tutanakları birleştirerek, ilçe seçim tutanağını düzenlemek ve bu tutanağı seçim işlerine ait diğer evrak ile birlikte il seçim kuruluna derhal teslim etmek, 7) Kanunla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

Bunların yanında 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddeleri de ilçe seçim kuruluna görev yüklemektedir. Söz konusu maddeleri genel olarak belirtmek gerekirse: 1) Hangi numaralı oy pusulası paketlerinin hangi sandık kuruluna gönderildiğini gösterir tutanak hazırlamak (27. madde); 2) Seçim sonuçlarının tutanakla birleştirilmesi (3. madde); 3) Seçim evraklarının iki yıl süreyle saklanması (40. madde) ve 4) Seçimlere meşru bir mazereti olmaksızın katılmayanlara para cezası verilmesidir (63. madde)⁴⁰⁷.

3. Sandık Kurulu

298 sayılı Kanun'un dördüncü maddesine göre: "Seçimlerde, her muhtarlık bir seçim bölgesidir.". Seçim bölgelerine konulacak olan her sandık için bir başkan, altı asıl ve altı yedek üyeden meydana gelen ayrı bir sandık kurulu oluşturulur (298 sayılı Kanun madde 10). Sandık kurulu başkanı, ilçe seçim kurulu üyelerince gösterilen adaylar arasından ad çekmek suretiyle belirlenir⁴⁰⁸. Altı yedek ve altı asıl

⁴⁰⁷ Tüm bu görevlerin yanında, Yüksek Seçim Kurulu ilgili seçime özel genelge çıkarmak suretiyle, kanunlarda sayılan bu görevlerin ayrıntılı tanımını yapmaktadır. Örnek için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek:139 sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek139.pdf>, (15.04.2013).

⁴⁰⁸ 298 sayılı Kanun'un 22. maddesine göre: "İlçe seçim kurulu başkanı, ilçe seçim kuruluna siyasi partiler dışından getirilen asıl üyelerle görüşerek sandığın kurulacağı seçim bölgesi içindeki veya dışındaki seçmenler arasından iyi ün sahibi olmakla tanınmış, okur - yazar kimselerden, kurula bağlı seçim bölgelerindeki sandıklardan her biri için birer kişi olmak üzere bir liste düzenler. Kurulun, siyasi partilerden seçilmiş asıl üyelerinden her biri de, ilçe seçim kurulu başkanınca belirlenecek süre içinde, yukarıdaki fıkrada gösterilen nitelikte birer liste düzenleyerek başkanlığa verir. Belirlenen süre içinde liste vermeyen parti temsilcisi, bu haktan vazgeçmiş sayılır. Yukarıdaki fıkralar gereğince düzenlenen listelerde her sandık için adı önerilen başkan adayları

üyenin beş asıl, beş yedek üyesi, ilçede son genel seçimde en çok oy almış beş siyasi parti tarafından; kalan bir asıl, bir yedek üye ise sandığın bulunduğu muhtarlık ihtiyar heyeti üyeleri arasından ad çekme suretiyle belirlenir⁴⁰⁹. Seçime katılan her siyasi parti ya da bağımsız aday, sandık başı işlemlerinin takibi (kontrolü) amacıyla bir kişiyi sandık başında görevlendirebilme hakkına sahiptir (298 sayılı Kanun madde 25). Sandık kurulunun görev süresi ise Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenmektedir⁴¹⁰.

298 sayılı Kanun'un 71. maddesi, sandık kurulunun başlıca görevlerini şu şekilde saymaktadır:

...1) Sandık alanı içinde seçimin düzenle geçmesi için gereken tedbirleri almak ve oy verme işlerini yürütmek ve denetlemek, 2) Sandık alanında, sandığın konulacağı yeri tayin etmek ve sokak başlarına bu yeri göze çarpacek surette gösterir işaretleri koymak veya alışılmış araçlar ile duyurmak, 3) Oy verme işleri hakkında ileri sürülecek itirazları incelemek ve bir karara, bağlamak ve kararlarını tutanak defterine geçirerek altını imzalamak, 4) Bu kararlardan itiraza uğrayanları derhal ilçe seçim kuruluna göndermek, 5) Bu kanundaki esaslara göre sandığa atılmış olan oy pusulalarını saymak, dökümlerini ve sonuçlarını tutanağa geçirmek ve bunları seçim işlerine ait diğer evrak ile

arasında ad çekilerek sandık kurulu başkanları belirlenir. Şu kadar ki, 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununa göre partilere üye olamayacak kimseler ile köy muhtarları, görev yaptıkları köylerde sandık kurulu başkanı olamazlar. Sandık kurulu başkanının görevi başına gelmemesi halinde, yerine kurul üyelerinden en yaşlısı başkanlık eder.”.

⁴⁰⁹ 298 sayılı Kanun'un 23. maddesine göre: “Sandık kurulu üyelikleri aşağıdaki şekilde belli edilir: İlçe seçim kurulu başkanı, o seçim çevresinde seçime katılan ve ilçede teşkilatı bulunan siyasi partilerden, son milletvekili genel seçiminde o ilçede en çok oy almış olan beş partiye, her sandık için birer asıl ve birer yedek üye adını beş gün içinde bildirmelerini tebliğ eder. Bu yoldan tespit edilen sandık kurulu üye sayısı beşten az olduğu takdirde, eksik kalan üyelikler, aynı şartları taşıyan diğer siyasi partilerden, aldıkları oyların büyüklük sırasına göre, aynı usulle tamamlanır. Oylarda eşitlik halinde ad çekilir. Yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına rağmen beş asıl ve beş yedek üyenin tümü belirlenemediği takdirde, o ilçede seçime katılan ve teşkilatı bulunan diğer siyasi partiler arasında ad çekilir. Ad çekmedeki sıraya göre, adı çıkan, eksik üyelik sayısı kadar siyasi partinin yukarıda yazılan usulle bildireceği kimseler, sandık kurulu üyesi olur. Bundan başka, sandığın bulunduğu köy ve mahalle ihtiyar heyeti ve ihtiyar meclisi asıl ve yedek üyelerinden keza ad çekme ile iki kişi seçilir. Bu ad çekme sırasına göre ilki asıl, diğeri yedek üyedir. Şu kadar ki; bu fıkra gereğince görevlendirilecek sandık kurulu asıl ve yedek üyeliklerine yetecek kadar ihtiyar heyeti ve ihtiyar meclisi asıl ve yedek üyesi bulunmayan köy ve mahallelerde noksan üyelikler, yukarıdaki fıkralarda yazılan hükümlerin sandık kurullarına üye vermemiş partiler hakkında uygulanmasıyla tamamlanır. Yukarıdaki fıkralar gereğince belirlenen sandık kurulu asıl üyelerinden göreve gelmeyenine yerine, öncelikle, gelmeyen üyenin yedeği alınır. Sandık kurulu başkan ve üyelikleri için ad çekme işlemleri, ilçe seçim kurulu huzurunda, bu kurulun başkanı tarafından yapılır. Üyeliklerin bu şekilde doldurulması mümkün olmazsa, eksikler, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından, o çevrede bulunan ve sandık kurulunda görev verilmesinde sakınca olmayan kimselerden doldurulur.”.

⁴¹⁰ Her seçim için ayrı bir genelge ile hem sandık kurulunun görevleri ayrıntılı olarak, hem de kurulun görev süreleri Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenmektedir. Örnek için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek: 135 sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek135.pdf>, (15.04.2013).

birlikte, derhal ilçe seçim kuruluna teslim etmek, 6) Kendisine kanunla verilen başkaca görevleri yapmak.

4. Yurtdışı İlçe Seçim Kurulu

298 sayılı Kanun'un 10. maddesine 2008 yılındaki değişiklik ile eklenen hükme göre⁴¹¹; yurtdışında bulunan vatandaşların seçim işlemleri ile ilgili olarak Ankara İl Seçim Kurulu'na bağlı bir (ya da ihtiyaç varsa birden fazla) *yurtdışı ilçe seçim kurulu* oluşturulması öngörülmektedir. Yurtdışı ilçe seçim kurulunun görevleri ise kanuna 2012 yılında eklenen 20/A maddesinde açıkça sayılmaktadır⁴¹². Buna göre yurtdışı ilçe seçim kurulunun başlıca görevleri şunlardır:

1) Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı vatandaşların oy kullanmalarıyla ilgili seçim iş ve işlemlerinin düzenle yürütülmesini sağlamak ve gereken bütün tedbirleri almak. 2) Yurt dışı sandık kurullarını kurmak. 3) Oy pusulaları ile arkası kendi mührüyle mühürlenmiş oy zarflarını ve diğer seçim araç ve gereçlerini oy verme işleminin başlayacağı günden en geç yedi gün önce Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla ilgili yurt dışı temsilciliklerinde hazır bulunacak şekilde göndermek veya gerekli görülmesi halinde oy sandığı, oy verme kabinleri gibi araçların mahallinden teminini Dışişleri Bakanlığından istemek. 4) Yurt dışı sandık kurullarının işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itiraz ve şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak. 5) Yurt dışı sandık kurulu başkanlıklarınca seçim iş ve işlemleri hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak. 6) Yurt dışı seçmen kütüğüne, askı süresinde doğrudan ya da konsolosluklar aracılığıyla yapılacak itirazları sonuçlandırmak, verilecek kararları Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek ve bu kararlara uygun gerekli kayıt ve düzeltme işlemlerini yaptırmak. 7) Yerleşim yeri adresi yurt dışında olup da, yurt dışı seçmen kütüğünün askı süresi içinde herhangi bir nedenle yurt içerisinde bulunan seçmenlerin, yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlarının yapılması için doğrudan ya da ilçe seçim kurulları aracılığıyla iletilen adres beyan formlarını onaylayarak Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek. 8) Askerlikten terhis olanlardan yurt dışı seçmen kütüğünde kaydı bulunmayanlar ile kısıtlılık hali sona erenlerin, doğrudan ya da ilçe seçim kurulları aracılığıyla iletilen başvurularını kabul etmek ve yurt dışı seçmen kütüğüne kaydını sağlamak. 9) Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı olmakla beraber, (izinli olsalar bile) silah altında bulunan erler, erbaşlar ve askeri öğrenciler ile kesinleşmiş mahkeme kararı ile kısıtlanan seçmenlerin yurt dışı seçmen kütüğündeki kayıtlarının dondurulmasına karar vermek. 10) Yurt dışı seçmen kütüğüne yazılması için askı süresi içinde yapılan başvuruların kütüğe kaydedilmesine karar verildiği

⁴¹¹ 13 Mart 2008 tarihli, 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un birinci maddesi kapsamında eklenmiştir. Kanun metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5749.html>, (15.04.2013).

⁴¹² 20/A maddesi 298 sayılı Kanuna; 9 Mayıs 2012 tarihli, 6304 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un ikinci maddesi kapsamında eklenmiştir. Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-3..htm>, (15.04.2013).

hâlde, kesinleşen yurt dışı seçmen kütüğünde ismi yer almayan seçmenlerin, yurt dışı seçmen kütüğünün kesinleşmesine bakılmaksızın kütüğe ilave edilmelerine karar vermek ve Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğüne göndermek. 11) Yurt dışından ağzı mühürlü olarak gelen oy torbalarını genel esaslara uygun bir şekilde yurt içerisinde oy verme süresi bittikten sonra; bir başkan, bir kamu görevlisi üye ve son milletvekili genel seçiminde Türkiye genelinde en çok oy alan üç siyasi partinin bildirdiği bir asil bir yedek üyeden oluşan yeteri kadar sandık kurulu kurmak suretiyle denetimi altında açtırarak sayım ve dökümünü yaptırmak, tutanak tutturmak ve birleştirme işlemlerini yapmak, ayrıca geçici gümrük kapısı seçim kurullarından gelen sonuçları birleştirmek ve Ankara İl Seçim Kuruluna iletmek. 12) Kanunlarla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

Bunun dışında; diğer seçim kurullarında olduğu gibi, her seçim dönemi öncesinde Yüksek Seçim Kurulu tarafından çıkarılan bir genelge kapsamında, yurtdışı ilçe seçim kurulunun görevleri ayrıca belirtilmektedir⁴¹³.

C. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde Türk Seçim Hukuku kapsamında kabul edilmiş olan seçim kurulları ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda vurgulanması gereken tespitlerimize özetle değinmek gerekirse:

Öncelikle mevcut sistemin; en üstte Yüksek Seçim Kurulu, devamında ise aşağıya doğru sırasıyla il seçim kurulu, ilçe seçim kurulu (yurtdışı ilçe seçim kurulu) ve sandık kurulu şeklinde yapılandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu sistemin

⁴¹³ 2011 seçimleri için, 20/A maddesi henüz 298 sayılı Kanun'a eklenmeden önce, Yüksek Seçim Kurulu 139 sayılı Genelge kapsamında yurtdışı ilçe seçim kurulunun görevlerini şu şekilde saymıştır: “1) Yurt dışında bulunan vatandaşların oy kullanmaları ile ilgili seçim işlerini düzenlemek ve yönetmek, 2) Yerleşim yeri yurt dışında olup da, askı süresi içinde herhangi bir nedenle yurt içerisinde bulunan seçmenlerin yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlarının yapılması için ibraz ettikleri belgelerle birlikte adres beyan formunu onaylayarak Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek, 3) Askerlikten terhis olanlardan yurt dışı seçmen kütüğünde kaydı bulunmayanlar ile kesinleşmiş mahkeme kararıyla kısıtlı olup da, kısıtlılık hali sona eren Türk vatandaşlarının başvurularını kabul etmek ve yurt dışı seçmen kütüğüne kaydını sağlamak, 4) Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı olmakla beraber, silah altında bulunan erler, erbaşlar ve askeri öğrenciler (izinli olsalar bile) ile kesinleşmiş mahkeme kararı ile kısıtlanan seçmenlerin yurt dışı seçmen kütüğündeki kayıtlarının dondurulmasına karar vermek, 5) Yurt dışı seçmen kütüğüne askı süresinde yapılacak itirazları sonuçlandırmak, verilecek kararları Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek ve bu kararlara uygun gerekli kayıt ve düzeltme işlemlerini yaptırmak, 6) Yurt dışı seçmen kütüğüne yazılması için ilan süresi içinde yapılan başvuruların kütüğe kaydedilmesine karar verildiği halde, kesinleşen yurt dışı seçmen kütüğünde ismi yer almayan seçmenlerin, yurt dışı seçmen kütüğünün kesinleşmesine bakılmaksızın kütüğe ilave edilmelerine karar vermek ve Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğüne göndermek.” Bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek: 139 sayılı Genelge, Yüksek Seçim Kurulu, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek139.pdf>, (15.04.2013).

hukuki alt yapısını ise tek bir hukuki düzenleme (kaynak) değil; birden fazla kaynak oluşturmaktadır. Buna göre: Türk Seçim Hukuku'nun başlıca kaynaklarını; başta Anayasa olmak üzere, taraf olunan uluslararası sözleşmeler, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile Yüksek Seçim Kurulu'nun Genelgeleri ve İlke Kararları olarak sıralamak mümkündür. Tüm bu mevzuat kapsamında; Türk Seçim Hukuku sistemi, 1954 yılından itibaren, seçim uyuşmazlıkları konusunda *yargısal denetim* modelini benimsemiş bulunmaktadır.

İdari ve *yargısal* fonksiyonlara sahip bulunan Yüksek Seçim Kurulu ise hem seçimlerin genel yönetiminde hem de yargısal denetiminde nihai karar verme yetkisiyle donatılmıştır. Dolayısıyla, Yüksek Seçim Kurulu bu niteliği ile bir *seçim yönetim ve denetim kurulu* olarak tanımlanabilmektedir⁴¹⁴. Öyle ki Yüksek Seçim Kurulu, seçim yönetim işleri kapsamında bir *seçim (yönetim) kurulu (electoral management body)*; seçim uyuşmazlıklarının çözümü kapsamında ise bir *seçim denetim kurulu (electoral disputes resolution body)* niteliğine sahiptir. Yüksek Seçim Kurulu'nun özerk ve bağımsız niteliği ve diğer seçim kurullarının da Yüksek Seçim Kurulu'na bağlı olması ise Türkiye'de benimsenen seçim yönetimi ve denetimi sisteminin *bağımsız model* sınıflandırması kapsamına girdiğini göstermektedir. Bunun dışında bir başka sınıflandırmaya göre, Yüksek Seçim Kurulu'nun diğer seçim kurulları üzerindeki geniş yetkisi, Yüksek Seçim Kurulu'nun *merkezi bir seçim kurulu* niteliği kazanmasına sebep olmaktadır. Sürekli olup olmamasına göre yapılacak bir diğer sınıflandırmaya göre ise Yüksek Seçim Kurulu; sadece seçim dönemlerinde değil de sürekli olarak mevcut olduğu için *daimi bir seçim kurulu* niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Yüksek Seçim Kurulu özetle; *bağımsız, merkezi ve daimi bir seçim yönetim ve denetim kurulu* olarak tanımlanabilmektedir.

⁴¹⁴ Yüksek Seçim Kurulu, seçim yönetim işleri kapsamında bir *seçim (yönetim) kurulu (electoral management body)*; seçim uyuşmazlıklarının çözümü kapsamında ise bir *seçim denetim kurulu (electoral disputes resolution body)* niteliğine sahiptir.

III. TÜRKİYE’DE UYGULANAN SEÇİMLERİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ SİSTEMİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

A. Türkiye’de Uygulanan Sistemin Ana Hatları

Türkiye’de seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda uygulanan sistemin başlıca göze çarpan noktaları altı madde halinde özetle şunlardır: 1) 1954 yılından bu yana *yargısal model* uygulanmaktadır. 2) Seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda nihai yetkili organ Yüksek Seçim Kurulu’dur. 3) Yüksek Seçim Kurulu nitelik itibarıyla; *bağımsız, merkezi ve daimi bir seçim yönetim ve denetim kuruludur*. 4) Yüksek Seçim Kurulu yüksek yargı hâkimlerinden oluşmaktadır. 5) Yüksek Seçim Kurulu kararları kesin nitelik taşımaktadır. 6) Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu’nun mahkeme niteliğine sahip bulunmadığını kabul etmektedir.

B. Değerlendirmenin Boyutu

Değerlendirmenin boyutu, *demokratik devlet ilkesi* olarak özetlenebilmektedir. Söz konusu ilkenin seçimlerin yönetimi ve denetimi bakımından görünümü ise çalışmanın birinci bölümünde ortaya konan, *seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin ilkeler* şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre bağımsız ve adil bir seçim için gerekli olan başlıca nitelikler daha önce de belirtildiği üzere şunlardır: 1) Seçimlerin yönetimi; *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* seçim kurulları tarafından gerçekleştirilmelidir. 2) Seçimlerin *yargısal* denetimi sistemi benimsenmelidir. 3) Hak kullanımı açısından tüm ilgilileri ve konu açısından tüm seçim işlemlerini kapsayan (*kapsamlı*), *ulaşılabilir* ve *etkili* bir denetim sistemi oluşturulmalıdır. 4) *Tarafsız ve bağımsız* bir mercii tarafından gerçekleştirilen denetim, *etkili ve ulaşılabilir* bir nitelik taşımalıdır. Değerlendirmemiz temel olarak bu dört unsur esas alınarak gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte değerlendirmemiz kapsamında, karşılaştırmalı yöntem ile uluslararası kuruluşların Türkiye’deki sistem hakkındaki görüşlerinden de faydalanılmaya çalışılacaktır.

C. Değerlendirme

Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemini değerlendirirken yukarıda dört madde halinde özetlenmiş bulunan nitelikler ayrı ayrı ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak, söz konusu dört maddeye geçmeden önce, uluslararası kuruluşların Türkiye’deki sistem hakkındaki görüşlerine kısaca değinmek kanaatimizce faydalı olacaktır. Buna göre:

1. Uluslararası Kuruluşlar Açısından

Kısaca *IDEA* olarak anılan *The International Institute for Democracy and Electoral Assistance* yakın zamanlı görüşlerinde; Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci kapsamında gerçekleştirmiş bulunduğu anayasa değişikliklerini ve siyasi reformunu azımsanamayacak kadar önemli bir gelişme olarak nitelendirmektedir⁴¹⁵. *IDEA* bünyesinde yapılan çalışmalar kapsamında, Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi, *bağımsız model* olarak ele alınmaktadır ki bu durum demokrasi açısından olumlu bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, *daimi* nitelikteki Yüksek Seçim Kurulu’nun *dış mali denetimi* (*external audit*) konusunda yasama meclisine karşı sorumlu bulunan Sayıştay⁴¹⁶, in yetkili tutulması hususu da yine olumlu bir durum olarak belirtilmektedir⁴¹⁷. Bununla birlikte *IDEA*, seçim sistemi kapsamında Türkiye’de uygulanmakta olan %10 barajını yüksek bulmaktadır⁴¹⁸. Dolayısıyla, *IDEA* kapsamında yapılan çalışmalarda Türkiye’de uygulanan seçim yönetimi ve denetimi sistemi değil; seçim sistemi ve özellikle de %10 seçim barajı eleştirilmektedir.

⁴¹⁵ IDEA, **Constitution Building After Conflict: External Support to A Sovereign Process**, IDEA Policy Paper, Bulls Graphics, Sweden 2011, s. 9, <http://www.idea.int/publications/constitution-building-after-conflict/upload/CB-after-conflict.pdf>, (16.04.2013); Carlos Santiso ve diğerleri, “Chapter 5: Sustaining the Democratic Settlement”, **Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators**, (Ed. Peter Harris and Ben Reilly), International IDEA, Korotan Ljubljana d.o.o., Ljubljana 1998, s. 371.

⁴¹⁶ YSK, 6085 sayılı Sayıştay Kanunu kapsamında (mali açıdan) Sayıştay tarafından denetlenmektedir.

⁴¹⁷ Wall ve diğerleri, ss. 227, 322.

⁴¹⁸ 2002 seçimlerinde %10 barajı yüzünde %46 oranında oyun ziyan olduğu belirtilmektedir. Andrew Reynolds ve diğerleri, **Electoral System Design: The New International IDEA Handbook**, IDEA, Trydells Tryckeri AB, Sweden, 2008, s. 28.

Bir diğ er uluslararası kuruluş olan *Venedik Komisyonu* ise yukarıda değ inildiğ i üzere, daha ziyade Türkiye’deki parti kapatma davaları (siyasi parti yasakları) konusunda, geçmiş yıllardaki uygulamalar hakkında eleştiriler yöneltmektedir. Son olarak 2011 yılında *Venedik Komisyonu*, Adalet Bakanlığı’nın talebi üzerine, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun konusunda görüş bildirmiştir⁴¹⁹. Bunun dışında, Türkiye’de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemine ilişkin olarak Venedik Komisyonu tarafından yöneltilmiş açık bir eleştiri mevcut bulunmamaktadır.

Kısaca *OSCE* olarak anılan *Office for Democratic Institutions and Human Rights* 2011 tarihli Türkiye Cumhuriyeti parlamento seçimlerine dair raporunda, seçimlerin yönetimi ve denetimi konusu kısaca ele alınmaktadır. Buna göre, Yüksek Seçim Kurulu’nun *etkili ve profesyonel* bir nitelik taşıdığı kabul edilmekle birlikte, kararlarının yargısal denetime açılması gerekliliğ i vurgulanmaktadır. Söz konusu raporda ayrıca; raporun hazırlanması sırasında henüz yürürlüğe girmemiş olan Anayasa Mahkemesi’ne *bireysel başvuru* usulünün, bu eleştiriye bir çözüm olacağı da kabul edilmiştir⁴²⁰.

Böylelikle, buraya kadar yapılan değ erlendirmeler ışığında; Türkiye’de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi hakkında, uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiş olan, ciddi boyutta bir eleştirinin mevcut bulunmadığını söylemek kanaatimizce hatalı olmayacaktır. Değ erlendirmeye, *seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin ilkeler* bakımından devam etmek gerekirse:

⁴¹⁹ Venedik Komisyonu 2011 tarihli raporunda, 6216 sayılı Kanun’u genel olarak Avrupa standartlarına uygun bulmuş, bununla birlikte kanunun daha da güçlendirilmesi amacıyla bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Venedik Komisyonu’nun Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun Üzerine Görüşlerine Dair Rapor’un İngilizce metni için bkz. Venice Commission, **18 October 2011 Opinion on the Law on the Establishment and Rules of Procedure of the Constitutional Court of Turkey**, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)040-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)040-e), (17.04.2013); *IPU* yani *Parlamentolararası Birlik* kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, Türkiye hakkındaki görüşlerin Venedik Komisyonu’nda oldu gibi siyasi parti yasakları hakkında olduğu, seçimlerin yönetimi ve denetimi ile ilgili değ erlendirmenin yapılmadığı görülmektedir. Bkz. Goodwin-Gill, ss. 53, 54, 59, 60, 62.

⁴²⁰ OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Republic of Turkey Parliamentary Elections OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report**, Warsaw, 13 April 2011, <http://www.osce.org/odihr/elections/76837>, (17.04.2013); Her ne kadar OSCE raporunda bireysel başvuru yolunun yargısal denetim problemine çözüm olacağını belirtmiş olsa da 6216 sayılı kanun kapsamında YSK kararlarına karşı bireysel başvuru yolu kapalı tutulmuştur.

2. Seçimlerin Yönetimi ve Denetimine İlişkin İlkeler Açısından

Seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin çalışma kapsamında belirlenmiş olan birinci ilkeye göre: “Seçimlerin yönetimi; *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* seçim kurulları tarafından gerçekleştirilmelidir.”. Söz konusu ilke, seçim kurullarının taşıması gereken niteliklerin bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Bu doğrultuda seçim kurulunun *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* olması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Aranan nitelikleri kısaca Yüksek Seçim Kurulu açısından irdelemek gerekirse, öncelikle *bağımsızlık* unsurunun Yüksek Seçim Kurulu’nda var olup olmadığı konusu ele alınmalıdır. Bağımsızlık unsuru iki boyutludur. Buna göre: organik açıdan, seçim kurulunun siyasi niteliğe sahip kuruluşlardan bağımsız oluşunu; fonksiyonel açıdan ise seçim kurulunun dış müdahaleye maruz kalmaksızın karar alabilmesini ifade etmektedir. Hiçbir bakanlık ya da başkaca siyasi kurum çatısı altında yer almayan Yüksek Seçim Kurulu’nun organik açıdan bağımsızlığı açıktır. Bununla birlikte; *üyelerinin belirlenmesi usulü*, anayasal boyutta tanınması ve *mali özerkliğe sahip olması* sebepleriyle, Yüksek Seçim Kurulu’nun fonksiyonel açıdan da bağımsız olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla, Yüksek Seçim Kurulu’nun (her iki açıdan da) bağımsız niteliğe sahip bulunduğunu söylemek kanaatimizce hatalı olmayacaktır.

Tarafsızlık ilkesi, seçim kurulunun kararlarında tarafsız olmasını, hiçbir kişi ya da gruba ayrıcalık tanımamasını ifade etmektedir. Bir seçim kurulunun tarafsızlığının sağlanması ise başta kurulun oluşum aşamasına bağlıdır. Bu bağlamda, tüm siyasi görüşlere eşit uzaklıkta bulunan kimselerden oluşturulan bir seçim kurulunun tarafsızlık niteliği taşıdığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, tarafsızlık unsurunun mevcut olup olmadığı konusunu en doğru şekilde, ilgili seçim kurulunun vermiş olduğu kararların meşruluğu konusunda kamuoyunun tavrıyla anlaşılabilmektedir. Yüksek Seçim Kurulu, yüksek yargı hâkimlerinden oluştuğu için tarafsız olduğu kabul edilmelidir⁴²¹.

⁴²¹ İlk bakışta bağımsız modeli tercih eden sistemlerin seçim kurullarının tarafsız olması gerektiği düşünülebilmektedir. Zira bağımsız model kapsamında seçim kurulunun dış baskıdan uzak kaldığı farz edilmektedir. Fakat ampirik çalışmalar, tarafsızlık ilkesi ile benimsenen seçim yönetimi

Dürüstlük ilkesi, seçimlerin adil bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak ile görevli olan seçim kurulunun, bu işlevini gerçekleştirirken dürüst hareket etmesi olarak tanımlanabilmektedir. Seçim sürecinde görevli olan tüm seçim kurullarının dürüstlüğü, sorunsuzca işleyen bir denetim mekanizması sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu itibarla, sağlıklı (dürüst) bir seçim için öncelikle; seçimlerin yönetimi ve denetimi ile görevlendirilmiş olan esas seçim kurulunun, seçim süreci kapsamında, geniş bir denetim yetkisine sahip olması gerekmektedir⁴²². Bu doğrultuda; Yüksek Seçim Kurulu'nun diğer seçim kurulları üzerinde sahip olduğu denetim yetkisi sayesinde, söz konusu gerekliliklere cevap veren bir niteliğe sahip olduğunu kabul etmek hatalı olmayacaktır. Keza, 1982 Anayasası'nın 79. maddesi kapsamında, Yüksek Seçim Kurulu'na seçimlerin dürüstlüğüne sağlamak için gerekli olan tüm işlemleri yapma konusunda yetki tanınmaktadır⁴²³.

Şeffaflık ilkesi, seçim kurulunun işlemleri hakkında kamuoyunun bilgi sahibi olabilmesi ve hesap sorulabilirlik bakımından kurulun sorgulanabilirliğini ifade etmektedir. Şeffaflık ilkesine sahip olmayan bir seçim kurulu tarafından düzenlenen seçimlerin güvenilirliği büyük oranda hasar görmektedir. Seçim kurulunun, seçim işlemleri kapsamında ve kararları konusunda kamuoyu ile bilgi paylaşımında bulunması, şeffaflık ilkesini beraberinde getirmektedir⁴²⁴. Bu kapsamda, Yüksek Seçim Kurulu'nun karar ve işlemleri konusunda şeffaf olduğu hususu gerek hukuki düzenlemeler gerekse işlemleri kapsamında anlaşılmaktadır⁴²⁵.

modeli arasında kesin bir bağlantı bulunmadığını göstermektedir. Öyle ki, karma modeli uygulayan İspanya, devletçi modeli benimseyen Yeni Zelanda ve İsveç'in seçim kurullarının tarafsızlığı kabul edilmektedir. Bkz. Wall ve diğerleri, ss. 23-24.

⁴²² Wall ve diğerleri, s. 24.

⁴²³ Diğer taraftan hukuki düzenlemenin uygulama boyutunda yani kamuoyunda, Yüksek Seçim Kurulu'nun dürüstlüğü ile ilgili mevcut bir şüphe de bulunmamaktadır.

⁴²⁴ Wall ve diğerleri, s. 24.

⁴²⁵ 298 sayılı Kanun'un 17. ve 25. maddeleri uyarınca, seçim kurulları kapsamında siyasi parti temsilcilerinin bulunması seçim sürecinin açıklığı ve dolayısıyla da şeffaflık ilkesini büyük oranda desteklemektedir. Söz konusu düzenlemeler şu şekildedir: (Madde 17) "Son Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu genel ve ara seçimlerinde kendi listesinden yasama meclislerinden birine seçilmiş en az bir üyeye sahip olan veya 14 üncü maddenin dördüncü bendi gereğince Yüksek Seçim Kurulunca tespit ve ilan edilen siyasi partilerden o il ve ilçede teşkilatı bulunanlar, il ve ilçe seçim kurullarında birer temsilci bulundurulur. (Ek ikinci cümle: 8/4/2010-5980/1 md.) Ayrıca seçime katılan siyasi partilerden, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde en çok oy almış dört siyasi parti ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partiler, o siyasi parti genel başkanları tarafından yazılı olarak yetki verilmiş olması şartıyla Yüksek Seçim Kurulunda da bir asıl bir yedek temsilci bulundurulabilir..." (Madde 25) "Sandık başı işlemlerini takibetmek üzere, siyasi partiler ve bağımsız adaylar, birer müşahit gönderebilirler."; Bunların yanında 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu genel olarak tüm kamu kurumları

Etkinlik ilkesi, seçim kurulunun kaynaklarını etkin bir biçimde faydalı kullanması anlamına gelir. Söz konusu ilke doğrultusunda seçim kurulu kaynaklarını özgür ve dürüst seçimler için kullanmalıdır. Yüksek Seçim Kurulu bu anlamda, seçim sürecinin sorunsuzca tamamlanabilmesi için genelgeler yayınlamak suretiyle ayrıntılı bilgilendirme ve planlamada bulunmakla birlikte; bilgilendirme kursları düzenlenmesini de sağlamaktadır. Bu itibarla Yüksek Seçim Kurulu'nun *etkin* bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür⁴²⁶.

Profesyonellik ilkesi, seçim kurulunun görevin gereğini yerine getirebilecek niteliklere sahip vasıflı kişilerden oluşturulması ile gerçekleştirilebilmektedir. Profesyonellik ilkesi seçim kurulunun kamuoyundaki güvenilirliği ile yakından alakalıdır. Profesyonel bir seçim kurulunun ve dolayısıyla da gerçekleştirdiği seçimlerin kamuoyundaki güvenilirliği daha yüksek olmaktadır⁴²⁷. Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin yüksek yargı hâkimleri arasından seçilmesi, profesyonelliği beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, Yüksek Seçim Kurulu'nun *daimi* niteliğe sahip olması, seçim iş ve işlemleri konusunda sürekli bir yetkinlik sahibi olmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda, Yüksek Seçim Kurulu'nun profesyonel bir niteliğe sahip bulunduğunu kabul etmek hatalı olmayacaktır.

Hizmet bilinci ilkesi, seçim kurulunun görevlerini belirli standartlara göre yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Hizmet bilinci ilkesinin varlığı hukuki düzenlemelerde belirlenen kesin süreler ya da ayrıntılı bir takım genelgeler yoluyla sağlanabilmektedir. Yüksek Seçim Kurulu seçim öncesinde, seçim işlemlerinin içeriğini ayrıntıyla açıklayan genelgeler çıkarmaktadır⁴²⁸. Bununla birlikte, 298 sayılı Kanun kapsamında seçim kurullarına başta uyuşmazlıkları *süratle* çözüme bağlama görevi yüklenmektedir. Yine 298 sayılı Kanun kapsamında seçim kurullarına yönelik

açısından şeffaf yönetim ilkesini kuvvetlendirmiştir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4982.html>, (17.04.2013).

⁴²⁶ Seçim kapsamında gerekli olan eşyaların temini ve görevlilere yönelik talimatlar içeren ayrıntılı bir genelge örneği için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 10 Mart 2011 tarihli, 3 numaralı Seçime Hazırlık Genelgesi, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-3.pdf>, (17.04.2013); Seçim görevlilerine yönelik bilgilendirme kursu düzenlenmesini öngören bir genelge örneği için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarihli, Örnek No:139 Sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek139.pdf>, (17.04.2013).

⁴²⁷ Wall ve diğerleri, s. 25.

⁴²⁸ Genelge örneği için bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 10 Mart 2011 tarihli, 3 numaralı Seçime Hazırlık Genelgesi, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-3.pdf>, (17.04.2013).

öngörölmüş olan bir takım *kesin süreler*⁴²⁹ de mevcut bulunmaktadır. Bu nedenlerle, Yüksek Seçim Kurulu'nun *hizmet bilincine sahip bir seçim kurulu* olduğunu kabul etmek gerekir.

Böylelikle gerçekleştirilen değerlendirme neticesinde: Yüksek Seçim Kurulu'nun *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* bir seçim kurulu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İkinci unsur; seçimlerin *yargısal denetimi* esasının benimsenmiş olması unsurdur ki bu zaten Türkiye'de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sisteminde mevcuttur. Bu konu ile ilgili olarak en belirgin gösterge ise 1982 Anayasası'nın 79. maddesinin ilk cümlesi olan "Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır." ifadesidir. Dolayısıyla, Türkiye'de uygulanan sistem bir ve iki numaralı ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Üçüncü ilke; hak kullanımı açısından *kapsamlı, ulaşılabilir ve etkili* bir seçim denetimi sisteminin varlığıdır. Türkiye'de seçim uyuşmazlıkları konusunda il ve ilçe seçim kurulları ile sandık kurullarının da yetkisi bulunmakla birlikte, seçimlerin denetimi konusunda kesin karar verme yetkisi Yüksek Seçim Kurulu'na aittir. Bir kanun yolunun *kapsamlı, ulaşılabilir ve etkili* olup olmadığı hususu ise ancak ilgili düzenlemenin incelenmesi ile anlaşılabilir. Bu doğrultuda, Türk Seçim Hukuku mevzuatı kapsamında, 298 sayılı Kanun'a göre itiraz ve şikâyet hakkı kapsamı son derece geniş ve kapsamlı tutulmaktadır⁴³⁰. Aynı doğrultuda, itiraz ve şikâyet usulü konusundaki kanuni düzenlemeler; *basit, anlaşılabilir ve sonuçları*

⁴²⁹ Örnek olarak 298 sayılı Kanun'un 68. maddesine göre: "...İl seçim kurulu başkanları, oy verme gününden en az on gün önce ilçe seçim kurulları başkanlıklarına, ilçe seçim kurulu başkanları da oy verme gününden en az kırk sekiz saat önce, aşağıda yazılı eşyadan o seçim için gerekli olanlarını sandık kurulları başkanlarına teslimini sağlarlar....".

⁴³⁰ Türk Seçim Hukuku'nda denetim ile ilgili olarak *itiraz* ve *şikâyet* yolu olmak üzere iki farklı müracaat şekli benimsenmiştir. 298 sayılı Kanun'un itiraz hakkını düzenleyen 110. maddesine göre: "Bu kanunda gösterilen kurulların veya kurul başkanlarının kesin olmayan kararlarına karşı seçme yeterliğine sahip yurttaşlar, siyasi partiler veya bunların tüzüklerine göre kuruluş kademelerinin başkanları veya vekilleri, müşahitler, adaylar ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri ile milletvekilleri itiraz edebilirler."; 298 sayılı Kanun'un şikâyet hakkını düzenleyen 116. maddesine göre: "Şikâyet, kütüklerin düzenlenmesi ile görevli ilçe seçim kurulu başkanlarıyla, kütüklerin düzenlenmesine memur edilen sair kimselerin ve il, ilçe seçim kurullarıyla sandık kurullarının veya kurullar başkanlarının bu kanunun verdiği yetkilere dayanarak yaptıkları işlemlere ve aldıkları tedbirlere ve bunlara benzer sair muamelelerine veya herhangi bir kimsenin bu kanunun koyduğu yasak hükümlerine aykırı hareketlerine karşı bu işlemlerin, tedbirlerin sair muamelelerin düzeltilmesi veyahut kanunun koyduğu yasaklara uymayanların, bu hareketlerinin önlenmesi maksadıyla yapılan müracaatlardır. Şikâyet bu kurullara veya başkanlarına veya sair görevlilere sözlü veya yazı ile 110 uncu maddede gösterilenler tarafından yapılır.".

açısından *etkin* olmaları sebebiyle, söz konusu başvuru yollarını *ulaşılabilir* ve *etkili* bir niteliğe büründürmektedir⁴³¹.

Dördüncü ve son ilkeye göre: *Tarafsız* ve *bağımsız* bir mercii tarafından gerçekleştirilen denetim, *etkili* ve *ulaşılabilir* bir nitelik taşımalıdır. Söz konusu ilke, birinci olarak değerlendirilen ilkeyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Zira birinci ilke seçimlerin yönetimi konusunu nitelendirirken, incelemekte olduğumuz dördüncü ilke ise seçimlerin denetimi hususunu düzenlemektedir. Türkiye’de benimsenen sisteme göre seçim kurulları hem yönetim hem de denetim görev ve yetkisine sahiptir. Bu nedenle, birinci ilke kapsamında öne sürülen Yüksek Seçim Kurulu’nun bağımsız ve tarafsız niteliklerine ilişkin tüm açıklamalar dördüncü ilke kapsamında da geçerli bulunmaktadır. Böylelikle, Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sisteminin birinci ilkeyi karşıladığı ölçüde dördüncü ilkeyi de karşıladığını kabul etmek gerekmektedir.

3. Teknolojik Açıdan: Elektronik Oylama

Seçimlerin yönetimi kapsamında neredeyse son yirmi yıldır, seçmenlerin kaydı ve bir takım coğrafi hesaplamalar gibi işlemlerde, veri tabanı teknolojilerinden faydalanılmaktadır. *Elektronik oylama* ise veri tabanı teknolojilerinden farklı, henüz yeni ve üzerinde güncel olarak tartışılan bir sistemdir⁴³². *Elektronik oylama* (*electronic voting/e-voting*); siyasi seçimler ve referandumlar kapsamında oyların kayıt altına alınması, kullanılması ya da sayılması işlemlerinde bilgi ve iletişim

⁴³¹ 298 sayılı Kanun’un 112. maddesine göre itiraz usulü şöyledir: “İtiraz yazı ile veya sözle yapılır. Sözle yapılacak itirazlar gerekçesiyle birlikte tutanağa yazılır. İtiraz edenin adı, soyadı, açık adresi yazılarak imza ettirilir. İmza bilmeyenlere parmak bastırılır. Kimliğini ispat edemeyenlerin, delil ve gerekçe gösteremeyenlerin itirazları incelenmez, bu sebeple incelenmediği tutanağa yazılır. Yazılı itirazlarda da yukarıdaki şartlar aranır ve deliller itiraz dilekçesine eklenir. Gerekçesi ve delili olmayan yazılı itirazlar da incelenmez. Her iki halde de itirazın alındığına ve hangi tarihte yapıldığına dair, itiraz yapana alındı belgesi verilir. İtirazlar seçim kurulu başkanına yapılır. Seçim kurulu başkanı bulunamazsa, yazılı itiraz nöbetçi savcıya alındı belgesi ile yapılır. Savcı yapılan itirazın kaydını işleyerek hemen seçim kurulu başkanına gönderir....”. Kanunun 116. maddesine göre: “Şikâyet bu kurullara veya başkanlarına veya sair görevlilere sözlü veya yazı ile 110 uncu maddede gösterilenler tarafından yapılır.”.

⁴³² Sean Dunne, “Case Study: Information Technology, Elections and Technology”, **Electoral Management Design: The International IDEA Handbook**, International IDEA, Bulls Graphics AB, Sweden, 2006, s. 240.

teknolojisinden faydalanılmasını ifade etmektedir⁴³³. Elektronik oylama sistemi farklı türlerde ve kapsamlarda dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. Söz konusu uygulamaların bir kısmı başarılı olurken bir kısmı ise başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Yirmi yıldır elektronik oylama (e-oylama) sistemini kullanan *Hollanda*'da, 2008 yılında sistemin dürüstlüğü ciddi manada sorgulanmış ve kamuoyunda sistem aleyhinde büyük ölçekli eleştiriler yükselmiştir. Eleştiriler e-oylamanın gizli oy ilkesini ihlal ettiği konusunda yoğunlaşmıştır. Söz konusu uzun tartışmalara rağmen *Hollanda*'da sisteme olan güven halen varlığını korumakta ve sistem uygulanmaya devam etmektedir⁴³⁴.

Estonya, 2005 yılında e-oylama sistemini klasik yöntemle bir alternatif olarak başlatmıştır. *Estonya*'da kamuoyunun seçim kurullarına yönelik güveni son derece yüksek bir orandadır. Öyle ki 2007 yılı seçimleri öncesinde, devletin elektronik altyapısına yönelik internet yoluyla gerçekleştirilen saldırılar dahi halkın kurullara olan güvenini baltalayamamıştır. 2011 yılındaki seçimlerde ise kullanılan oyların neredeyse %24'lük kesimi elektronik olarak kullanılmıştır⁴³⁵.

Brezilya, 1986 yılından itibaren sürdürdüğü araştırmalar neticesinde kademeli bir geçiş süreci izlemiş ve elektronik sisteme tam anlamıyla 2002 yılında geçebilmiştir. Uzun bir araştırma ve deneme süreci ardından *Brezilya*'da ortaya konan sistem sağlam bir uygulama olarak yüksek oranda güven kazanmıştır. Nitekim 2009 yılında, sistem güvenliğinin denenmesi amacıyla, devlet tarafından elektronik oylama sistemine yönelik bir saldırı yarışması düzenlenmiştir. 2002 yılından bu yana sistem halen sağlıklı bir şekilde uygulanmaktadır⁴³⁶.

Buraya kadar verilen uygulama örnekleri iyi neticeler vermişse de her zaman aynı sonuçla karşılaşmamaktadır. Nitekim *Venezuela*'da seçim kurullarına olan toplumsal güvenin son derece düşük olduğu 2004 yılında e-oylamaya geçiş denemesinde bulunulmuşsa da deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aynı şekilde *Bahreyn*, 2006 yılında e-oylama sistemine geçme girişiminde bulunmuş ve fakat

⁴³³ IDEA, **Introducing Electronic Voting: Essential Considerations (IDEA Policy Paper)**, International IDEA Publications Office, Sweden, December 2011, (Introducing Electronic Voting), s. 6.

⁴³⁴ IDEA, *Introducing Electronic Voting*, s. 21.

⁴³⁵ IDEA, *Introducing Electronic Voting*, s. 18.

⁴³⁶ IDEA, *Introducing Electronic Voting*, s. 20.

yüksek sesli muhalefetin oylama konusunda yolsuzluk yapılacağı yönündeki suçlamalarından dolayı son anda eski usule geri dönmüştür⁴³⁷.

İngiltere de e-oylama sistemini masaya yatırmış ve değerlendirmiştir. Uzun süreli değerlendirmelerin ve pilot uygulamaların ardından; sistemin katılıma bir katkı sağlamadığı, denetim açısından zayıf ve maliyetinin ise yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle 2005 yılında, *İngiltere*'de klasik yöntemin daha sağlıklı olduğuna karar verilerek elektronik sisteme geçilmemiştir⁴³⁸.

Almanya'da ise 2009 yılında, e-oylama anayasaya aykırı bulunmuştur. *Alman Anayasa Mahkemesi*'ne göre, ilke olarak tüm seçimler halka açık yapılmalıdır. Söz konusu ilke kapsamında ise seçimin en önemli iki ayağı olan oy kullanma ve oyların sayımı evreleri, hiçbir uzmanlık gerektirmeksizin, halkın denetimine açık olmak zorundadır. Bununla birlikte kararda, seçim işlerinde bilgisayar hatalarının kontrolü ve tespiti için bağımsız bir yöntem geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır⁴³⁹.

Türkiye'de ise halen klasik yöntemle, zarf vasıtasıyla oy kullanılmaktadır. Bununla birlikte, seçmen kayıtları konusunda bazı teknolojik imkânlardan faydalanılmaktadır. Nitekim 298 sayılı Kanun 33. maddesine göre, seçmen kütüklerinin oluşturulmasında *Adres Kayıt Sistemi* esas alınmaktadır. Maddenin ikinci fıkrasına göre, seçmen kütüklerinin oluşturulmasına yönelik ayrıntılı usul ve esasların Yüksek Seçim Kurulu tarafından bir genelge ile belirleneceği öngörülmektedir⁴⁴⁰. 2007 yılı genel seçimlerinden itibaren Yüksek Seçim Kurulu,

⁴³⁷ IDEA, Introducing Electronic Voting, s. 18-19.

⁴³⁸ IDEA, Introducing Electronic Voting, s. 27; İngiltere'de e-oylama sistemine ilişkin araştırma yapılması, 1999 tarihli *Local Elections (Disclosure and Expenditure) Act* Bölüm 25 kapsamında getirilmiştir. Noel Whelan, **Politics, Elections and The Law**, Blackhall Publishing, Dublin, 2000, s. 20; *Local Elections (Disclosure and Expenditure) Act, 1999* için bkz. *Local Elections (Disclosure and Expenditure) Act, 1999*, <http://www.irishstatutebook.ie/1999/en/act/pub/0007/index.html>, (01.05.2013).

⁴³⁹ IDEA, Introducing Electronic Voting, s. 26; Karar için bkz. BVerfG, 2 BvC 3/07 vom 3.3.2009, Absatz-Nr. (1 - 166), http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20090303_2bvc000307en.html, (22.04.2013).

⁴⁴⁰ 298 sayılı Kanun 33. maddesine göre “(1) Seçmen kütüğü; adres kayıt sistemindeki bilgiler esas alınarak Yüksek Seçim Kurulunca belirlenecek usul ve esaslara göre her yıl yeniden düzenlenir, sürekli bilgi toplama ile her seçim döneminde güncelleştirilir. (2) Düzenleme, sürekli güncelleştirme ve genel denetleme kural, yöntem ve teknikleriyle Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğünün bilgi işlem; ilke, kural ve yöntemleri Yüksek Seçim Kurulunca düzenlenecek genelge ile belirlenir....”; Bu doğrultuda, Yüksek Seçim Kurulu 24.11.2008 gün ve 2008/299 sayılı kararı ile kabul edilen *Seçmen Kütüğünün Güncelleştirilmesi Usul ve Esaslarını Gösterir* (Örnek: 140/I) sayılı Genelge yayınlanmıştır. Genelge kapsamında; Yüksek Seçim Kurulu'nun Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü Bilgisayar Destekli Merkezi Seçmen Kütüğü (SEÇSİS)'ne, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün adres kayıt sisteminden, seçmen niteliğini taşıyan kişilere ait kayıtların aktarılması yoluyla gerçekleştirilecek olan güncelleştirme

Bilgisayar Destekli Merkezi Seçmen Kütüğü Sistemi yani kısaca *SEÇSİS* olarak anılan teknolojik sistemden faydalanmaktadır. Yüksek Seçim Kurulu'na göre:

...SEÇSİS Projesinin temel amacı; yasalara uygun olarak seçmen vatandaşın eksiksiz belirlenmesi, mükerrer yazımın önlenmesi, listelerin hazırlanması, seçmenin kolay, hızlı oy vermesi, seçimin çabuk sonuçlanması, itirazların en aza indirilmesi, vatandaşlarımızın görev ve sorumluluk bilinci ile siyasal haklarını yüksek oranda kullanmasını sağlayacak düzenlemeler için gerekli bilginin; toplanması, bilgisayar ortamında doğru, güncel ve tutarlı bir bütün olarak saklanması, seçimlerde bu bilgilerin ve teknolojik olanakların kullanılarak seçim sonuçlarının ilçelerden güvenli ve hızlı bir şekilde merkeze aktaracak, internet üzerinden kolayca izlenebilecek yapının gerçekleştirilmesidir. Bu uygulama aynı zamanda elektronik seçime geçişin temelini oluşturmaktadır....⁴⁴¹.

Yüksek Seçim Kurulu söz konusu açıklamasında, *SEÇSİS Projesi*'nin *katılım artışı, maliyet, zaman ve kolaylık* gibi faydalar sağlayacağını vurgulamakla birlikte, tümüyle elektronik seçime geçişten de bahsetmektedir. Mevcut haliyle sadece seçmen kütüklerinin oluşumunda kullanılan *SEÇSİS Projesi*, tam anlamıyla bir e-oylama (e-voting) sistemi olarak nitelendirilememektedir. Zira Türkiye'de oy kullanımı halen klasik yöntemle yani kâğıt yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Oyların sayımı konusunda da halen beşeri faktör mevcut bulunmakta ve sandık kurullarının somut tutanakları varlığını sürdürmektedir. Bir başka ifade ile *SEÇSİS Projesi* kapsamında, seçmen kütüklerinin oluşturulması ve klasik yöntemle tutanağa bağlanan sayım verilerinin açıklanması aşamalarında, sadece bilgi transferi amacıyla yararlanılmaktadır. Buna rağmen uygulama eleştirilere maruz kalmaktadır. Söz konusu eleştirilerin yoğunlaşması sebebiyle, cevap vermek gereği hisseden Yüksek Seçim Kurulu, 3 Eylül 2010 tarihinde bir basın açıklaması gerçekleştirmek ve *SEÇSİS* uygulamasını savunmak zorunda kalmıştır. Yüksek Seçim Kurulu açıklamasında özetle; iddiaların aksine sisteme dışarıdan bir müdahalenin olamayacağını, somut tutanaklar ile sistem üzerinden aktarılan bilgilerin karşılaştırılabildiğini, sistemin hem internet hem de kurum içi olmak üzere iki farklı ağ üzerinden veri alışverişinde bulunduğunu ve yüksek güvenlik seviyesine sahip

işlemlerinin sağlıklı olarak yapılmasına yönelik kurallar belirtilmektedir. Bkz. Yüksek Seçim Kurulu, 24 Kasım 2008 tarihli, Örnek: 140/I sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2008Pdf/2008-14.pdf>, (18.04.2013).

⁴⁴¹ Yüksek Seçim Kurulu'nun açıklaması için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/SecsisProjesi/secsiseTR5.htm>, (18.04.2013).

olduğunu belirtmekte, böylelikle 2010 tarihli halkoylaması hakkındaki iddialara cevap vermektedir⁴⁴².

İlerleyen zaman ile birlikte, birçok şey gibi *seçim* kurumu da teknolojiden etkilanmektedir. Bu durum yukarıda değinilen farklı devlet örneklerinde olduğu gibi Türkiye için de geçerlidir. Bu doğrultuda *SEÇSİS Projesi*'nin faydalı olup olmadığı hususunun *maliyet* hesabına göre değerlendirilmesi gerekmektedir ki bu boyut apayrı bir çalışma konusudur. Diğer taraftan projenin *teknik* özellikleri bakımından yeterli olup olmadığı konusu da yine çalışma konusunun dışında yer alan önemli bir diğer açıdır. Çalışma kapsamında ise mesele, *demokratik devlet ilkesi* boyutunda ele alındığında başlıca üç risk faktörünün varlığı kabul edilebilmektedir: 1) Türkiye’de seçim işlerinde kısmen uygulanmakta olan *SEÇSİS* sistemi, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün *Adres Kayıt Sistemi* verileri ile seçmen kütüğü oluşturmaktadır⁴⁴³. Buna göre seçmen kütüklerinin oluşturulmasında İçişleri Bakanlığı verilerinden faydalanılması, Yüksek Seçim Kurulu’nun *bağımsız* niteliğine yönelik bir risk olarak görülebilmektedir. 2) Aynı şekilde, Adalet Bakanlığı kontrolünde yer alan *Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)* sistemi üzerinden veri aktarımı yapılması da yine seçimlerin güvenilirliği bakımından bir diğer risk faktörü olarak kabul edilebilmektedir. 3) Diğer taraftan, tamamen elektronik oylama sistemine geçme planı da aynı şekilde çok iyi değerlendirilmesi gereken ayrı bir risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu üç faktör değerlendirildiğinde kanaatimizce şu sonuçlar elde edilmektedir:

Öncelikle belirtmek gerekir ki seçim tutanaklarının klasik usulde halen mevcut bulunması ve bu nedenle de elektronik kayıtların kontrolünün mümkün olması şeffaflık açısından olumlu bir durumdur. Birinci risk faktörü ele alındığında; *Adres Kayıt Sistemi* kapsamında seçmen kütüklerinin oluşturulması kanaatimizce, gerek yasal yolla kontrolünün mümkün bulunması gerekse adres naklinin eski usulden daha zor şartlar altında yapılabilmesi sebeplerinden ötürü elenebilmektedir. İkinci risk faktörü ise UYAP ağının Yüksek Seçim Kurulu tarafından sadece taşra teşkilatı ile iletişim kurmak için kullanılması ve söz konusu ağ üzerinden asıl önemli

⁴⁴² Yüksek Seçim Kurulu’nun 3 Eylül 2010 tarihi basın açıklaması için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KamuoyuDuyurusu.pdf>, (18.04.2013).

⁴⁴³ Yüksek Seçim Kurulu’nun açıklaması için bkz. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/SecsisProjesi/secsisTR5.htm>, (18.04.2013).

bilgilere erişimin mümkün olmaması sebepleriyle elenebilmektedir. Buna rağmen, her iki uygulamanın da Yüksek Seçim Kurulu'nun bağımsızlık niteliğine olumsuz tesir ettiği gerçeği ise göz ardı edilmemelidir. Kanaatimizce Türkiye açısından asıl önemli konu; üç numaralı risk faktörü olan, tümüyle e-oylama sistemine geçiş aşamasıdır. Öyle ki bu konuda gerçekleştirilecek olan bir denemenin başarısızlıkla sonuçlanması halinde; başta seçimlere olan güven olmak üzere, ciddi, ağır ve telafisi güç sonuçlarla karşılaşılması muhtemeldir. Bu nedenle de muhtemel bir deneme kapsamında; sistem değişikliğinin artı ve eksi yönleri (maliyet, seçimlere katılım, güvenilirlik, gizlilik gibi) her açıdan çok iyi bir şekilde değerlendirilmeli ve özellikle de kamuoyunun görüşü dikkate alınmalıdır. Zira kamuoyunun tutumu, değinilen örnek uygulamalarda görüldüğü üzere; Yüksek Seçim Kurulu'nun ve dolayısıyla da seçimlerin güvenilirlik oranını belirleyen yegâne etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Demokrasinin yüksek nüfuslu ulus devletlerde uygulanabilmesi sorunu, *temsil* olgusunun beraberinde getirmiştir. *Temsil*, günümüz demokrasi anlayışının vazgeçilmez bir uzvu niteliğine bürünerek *seçim* kavramının ortaya çıkışına sebep olmuştur. Böylelik günümüzde *seçim*, demokrasinin işlevselliği açısından olmazsa olmaz bir niteliğe bürünmüştür. *Seçim* ile *demokrasi* kavramları arasındaki bu hayati ilişki ise karşılıklı bir hal almıştır. Öyle ki günümüzde artık, seçimsiz bir demokrasinin varlığından söz etmek gibi; demokratik olmayan bir seçimden söz etmek de anlamsız kalmaktadır. Bu doğrultuda, demokratik devlet ilkesi kapsamında seçim ancak belirli unsurları taşıdığı ölçüde demokrasiye hizmet edebilmektedir. Söz konusu unsurlar ise çalışma kapsamında, *demokratik seçimlerin temel unsurları/demokratik seçim ölçütleri* olarak adlandırılmaktadır.

Seçimlerin demokratik bir niteliğe sahip olması için taşıması gereken *demokratik seçim ölçütleri* özetle: 1) Oy hakkına ilişkin demokratik ilkelerin benimsenmesi ve söz konusu ilkelerin fiilen işlevsel kılınması, 2) Seçme hakkına doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi olan, hak ve özgürlüklerin hukuken tanınması, korunması ve uygulanır kılınması ve 3) Düzenli ve makul aralıklarla yapılacak olan seçimlerin özgür ve adil olarak gerçekleştirilebilmesine yönelik, gerekli tüm hukuki düzenlemelerin varlığının (uygulanırlığının) devlet tarafından sağlanması şeklinde ifade edilebilmektedir. Çalışma konusu ise bu kapsamda, özgür ve adil seçimleri sağlayacak olan *seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi* üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Seçimlerin yönetimi ve denetimi iki farklı süreci kapsamında barındırmaktadır. Buna göre: *seçimlerin yönetimi (electoral management)*, seçimlerin gerçekleşmesi için gereken organizasyon işlerini ifade ederken; *seçimlerin denetimi (electoral disputes resolution)*, tüm seçim işlerinin denetimi anlamına gelmektedir. Türkiye uygulamasında ise iki kavram bir arada, *seçimlerin yönetimi ve denetimi* şeklinde kullanılmaktadır.

Dünya üzerinde, sosyolojik ve kültürel ihtiyaçlara bağlı olarak toplumdan topluma farklılık gösteren, çeşitli seçim yönetimi ve denetimi modelleri uygulanmaktadır. Bu uygulamalar ise farklı açılardan; bağımsız, devletçi, karma, daimi, geçici, merkezi gibi birçok sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Söz konusu

sınıflandırmalara yeri geldiğince çalışma kapsamında değinilmişse de asıl önemli nokta; bir uygulamanın başarılı olup olmadığı hususunun söz konusu sınıflandırmalardan bağımsız bulunduğu olgusudur. Aynı seçim yönetimi ve denetimi modeli uygulaması bir toplumda son derece başarılı olurken; bir diğer toplumda başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir.

Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi; *bağımsız, daimi, merkezi ve yargısal* niteliklere sahiptir. Buna göre *Yüksek Seçim Kurulu*, hem seçimlerin yönetimi hem de seçimlerin denetimi kapsamında nihai yetkili organdır. Diğer seçim kurullarının işleyişi de yine *Yüksek Seçim Kurulu* denetim ve gözetiminde gerçekleştirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin *üniter* yapısı, Yüksek Seçim Kurulu’nun *merkezi* niteliğinin belirlenmesine şüphesiz ki etki etmiştir. *Bağımsız, merkezi ve daimi* nitelikleri ise *Yüksek Seçim Kurulu*’nun *tarafsız ve adil* olması yanında, alanında *uzmanlaşmış* bir kurul olarak anılmasına da yol açmaktadır. *Yüksek Seçim Kurulu*’nun, (tartışmalı olmakla beraber) doktrinde ağırlıklı kabul edilen görüşe göre, *yargısal* niteliğe sahip bulunması ise seçimlerin denetimi açısından toplumsal güvene katkı sağlamaktadır. Bu genel değerlendirmenin dışında, çalışma kapsamında Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sisteminin *demokratik devlet ilkesi* bakımından tahlili de gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu değerlendirme üç boyutlu olarak ele alınmıştır. Buna göre: ilk olarak sistemin uluslararası kuruluşlar gözündeki durumuna bakılmış; sonrasında (ikinci olarak) sistemin, seçimlerin yönetimi ve denetimine ilişkin demokratik ilkeleri ne ölçüde karşılayabildiği hususu irdelenmiş ve son olarak sistemin son yıllarda eleştirilere maruz kaldığı teknolojik uygulamalara genel olarak değinilmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen değerlendirme neticesinde elde edilen tespitler ise başlıca şunlardır:

Aslına bakılırsa, uluslararası kuruluşların çalışmalarında Türkiye’de uygulanan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi pek fazla irdelenmemiştir. Bununla birlikte *IDEA*, *Venedik Komisyonu* ve *OSCE* çalışmalarında kısıtlı da olsa sunulmuş olan bazı görüşlere rastlamak mümkündür. Buna göre:

IDEA, Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında gerçekleştirilen anayasa ve kanun değişikliklerini siyasi bir reform olarak nitelendirmekte ve iyi bir gelişme şeklinde değerlendirmektedir. Ayrıca *IDEA*, halen uygulanmakta olan %10 seçim barajının yüksekliği konusunda Türk Seçim Sistemi'ne eleştiriler yöneltmektedir. Çalışmanın asıl konusu olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi hususunda ise kurum; bağımsız, daimi ve dış denetim konusunda Sayıştay denetimine tabi bulunan Yüksek Seçim Kurulu'nu etkin bulmaktadır.

Venedik Komisyonu, seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda açık bir eleştiri yöneltmemektedir. Komisyon çalışmalarında, Türk Seçim Sistemi'ni %10 oranındaki yüksek seçim barajı nedeniyle eleştirmektedir. Ayrıca *Venedik Komisyonu* raporlarında, Türk Seçim Hukuku kapsamında özellikle geçmiş yıllarda uygulanan siyasi parti kapatma davaları ile siyasi parti yasakları konuları eleştirilmektedir.

OSCE, Yüksek Seçim Kurulu'nu etkili ve profesyonel olarak karşılamaktadır. Bununla birlikte Yüksek Seçim Kurulu kararlarının kesin niteliği ve yargı denetimine kapalı olması konusu *OSCE* tarafından eleştirilmektedir. Konuya ilişkin olarak *OSCE* raporunda, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru usulünün söz konusu soruna büyük ölçüde çözüm oluşturabileceği hususu belirtilmişse de 6216 sayılı Kanun ile YSK kararlarına karşı bireysel başvuru yolu kapalı tutulmuştur.

Böylelikle anlaşıldığı üzere; Türkiye'de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi uluslararası kuruluşlar tarafından pek fazla irdelenmemekle birlikte Türkiye ile ilgili uluslararası değerlendirmeler daha çok seçim sistemi ve siyasi parti özgürlüğü konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, kısıtlı da olsa var olan mevcut çalışmalar kapsamında, Türkiye'de seçimlerin yönetimi ve denetimi konusu ile Yüksek Seçim Kurulu, uluslararası kuruluşlarca genel olarak olumlu bir biçimde değerlendirilmektedir.

Türkiye'de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sistemi ikinci boyut olarak demokratik ilkeler açısından ele alınmıştır. Bu kapsamda yapılan değerlendirmemiz neticesinde: Yüksek Seçim Kurulu'nu *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* bir kurul olarak nitelendirilmek; bununla birlikte, Yüksek Seçim Kurulu gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilen seçimler ve halk oylamalarının kamuoyunda yüksek oranda güvenilirlik sahibi

olduğunu kabul etmek, hatalı olmayacaktır. Nitekim varılan bu sonuç, uluslararası kuruluşların görüşleri ile de paralellik arz etmektedir.

Teknolojik boyutlu değerlendirme kapsamında; elektronik oylama (*electronic voting/e-voting*) konusuna özetle değinilmiş ve geniş anlamıyla bu kapsamda sayılabilecek olan Yüksek Seçim Kurulu'nun *SEÇSİS Projesi* ele alınmıştır. *SEÇSİS Projesi* hakkında basın yoluyla yöneltilen suçlamalar ve uygulamanın seçimlerin dürüstlüğüne aykırı bir nitelik taşıdığı iddiaları üzerine Yüksek Seçim Kurulu tarafından gerçekleştirilen açıklama, kanaatimizce büyük ölçüde tatmin edicidir. Zira açıklamada belirtildiği gibi proje kapsamında elektronik olarak aktarılan rakamlar klasik yöntemle elde edilen ve tutanaklarla sabit olan bilgilerden ya da sayılardan ibarettir. Bu nedenle de söz konusu veriler; seçim sandıklarından Yüksek Seçim Kurulu'na kadar, başta siyasi parti temsilcilerince gözetim altında bulunmaktadır. Herhangi bir aykırılık durumunda ise konunun denetlenmesi ve söz konusu maddi tutanaklar sayesinde uyuşmazlığın kesin olarak karara bağlanabilmesi de mümkündür. Bununla birlikte Yüksek Seçim Kurulu'nun *SEÇSİS Projesi* kapsamında, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı gibi siyasi niteliğe sahip iki kurumla çalışıyor olması kanaatimizce bağımsızlık niteliği ile fazlaca bağdaşmamaktadır. Zira bağımsızlık niteliği Yüksek Seçim Kurulu'nun organik ve fonksiyonel açıdan devletten/hükümetten yani siyasi kurum ve kuruluşlardan bağımsız olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle *SEÇSİS Projesi*'nin altyapı olarak, tamamen Yüksek Seçim Kurulu denetim ve kontrolüne tabi olan, dış müdahalelere kapalı ayrı bir altyapı üzerinden sürdürülmesi kanaatimizce bağımsızlık niteliğine daha uygun düşecektir. Bununla birlikte, söz konusu bağımsız altyapının oluşturulması şüphesiz ki maliyetli, zahmetli ve uzun bir süreç sonucunda mümkün olabilecektir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından bahse konu teknolojik uygulamanın tümüyle e-oylama sistemine geçiş basamağı olarak görülüyor olması da yine bir diğer önemli noktadır. Öyle ki çalışma kapsamında değinildiği üzere, e-oylama sistemi bazen başarılı bazen de başarısız olarak dünya çapında farklı sonuçlar vermiştir. E-oylama sistemini istikrarlı ve başarılı bir şekilde uygulanabilen *Brezilya* örneğinde olduğu gibi, geçiş süreci uzun vadeli ve kademeli bir süreç olarak algılanmalıdır. Teknolojik alt yapının oluşturulmasının yanında, toplumun söz konusu sistem değişikliğine yönelik düşüncesi de bu süreç kapsamında büyük öneme

sahiptir. Öyle ki sistemin sorunsuz işlemlerinden de öte toplum nazarındaki güvenilirliği hususu uygulamaya meşruluk kazandırmaktadır. Bu durum ise Türkiye açısından, Yüksek Seçim Kurulu'na ve seçimlere olan güvene karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda, *SEÇSİS Projesi* teknolojik gelişmelere uyum sağlamak adına olumlu bir başlangıç olarak görülse de; sistemin öncelikle *bağımsız* bir niteliğe büründürülmesi zaruridir. Uygulamanın tamamen e-oylama sistemine dönüştürülmesi konusu ise tüm yönleriyle tahlil edilmelidir. Bu kapsamda öncelikle mevcut sistemdeki *maliyet, seçimlere katılım oranı ve süre* gibi unsurların, geçilecek olan e-oylama sistemindekilerle karşılaştırılması suretiyle ayrıntılı maliyet hesabının yapılması gerekmektedir. Şayet bu hesap neticesinde, yeni uygulamaya geçmek mantıklı bulunursa; kamuoyunun konu hakkındaki düşüncesi alınmalı, geçiş konusu halka izah edilmeli ve geçiş projesine meşru bir zemin oluşturulmalıdır. Nitekim *Estonya* uygulaması toplum görüşünün başarıya olan katkısını açıkça göstermektedir.

Böylelikle üç boyutta ele alınan değerlendirme ışığında kanaatimizce; Türkiye'de uygulanmakta olan seçimlerin yönetimi ve denetimi sisteminin *bağımsız, tarafsız, dürüst, şeffaf, etkin, profesyonel ve hizmet bilincine sahip* Yüksek Seçim Kurulu eliyle yürütüldüğü ve bu nitelikleriyle söz konusu sistemin *demokratik* bir nitelik taşıdığını kabul etmek gerekmektedir. Bu özellikleri ile Yüksek Seçim Kurulu'nun sahip olduğu toplumsal güven oranı yüksek olmakla birlikte, söz konusu güvenilirliğin sürekliliğinin sağlanması devamlı bir çabayı gerektirmektedir. Son yıllarda özellikle 2010 yılında yükselen *SEÇSİS'e* yönelik eleştiriler, anılan durumun değişkenliğini ve hassasiyetini bir kez daha hatırlatmış ve güvenilirlik meselesini gündeme taşımıştır. (Benzer bir durum uzun yıllar boyunca e-oylama sisteminin kullanmakta olan Hollanda'da 2008 yılında yaşanmış ve sisteme olan güven nispeten korunarak uygulamaya devam edilmiştir.) Yüksek Seçim Kurulu yaptığı açıklamalar kapsamında eleştirilerin birçoğunu karşılamış olsa da bundan sonraki aşamada güvenilirliğini koruyabilmesi; özellikle teknolojik geçiş planının uygulanıp uygulanmamasına, şayet uygulanacaksa söz konusu uygulamanın başarılı bir sonuç verip vermeyeceği neticelerine bağlı bulunmaktadır.

Son olarak; e-oylama neticesinde elde edilen veri kontrolünün, seçmen kimliklerinin gizli tutulması suretiyle gerçekleştirilmesi de yine teknik açıdan karmaşık bir yöntemi zorunlu kılmaktadır. Katılım oranını olumsuz etkilemesi

muhtemel olan bu karmaşık özellikler ile riske edilen noktanın *güvenilirlik* ya da *meşruluk* olduğu göz önüne alındığında; İngiltere’de 2005 yılından alınan karara benzer bir şekilde, klasik yöntemin Türkiye için daha mantıklı bir tercih olacağı sonucuna ulaşılabilmesi kanaatimizce mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, Bülent. “Anayasa Mahkemesi’nin Seçim Hukuku’na İlişkin Bazı Kararlarının Değerlendirilmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 2002, Sayı: 3, 2002, ss. 37-69.

AİHM, **Case of Scoppola-Italy**, Başvuru Numarası: 126/05, Karar Tarihi: 22 Mayıs 2012, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-111044>, (04.04.2013).

AİHM, **Ilıcak-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 15394/02, Karar Tarihi: 5 Nisan 2007, http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/15394_02.pdf, (04.04.2013).

AİHM, **Kavakçı-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 71907/01, Karar Tarihi: 5 Nisan 2007, http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/71907_01.pdf, (04.04.2013).

AİHM, **Yumak ve Sadak-Türkiye Davası**, Başvuru Numarası: 10226/03, Karar Tarihi: 8 Temmuz 2008, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/10226-03.pdf>, (04.04.2013).

Akandere, Osman. “1946 Genel Seçimleri Ve Sonuçları Üzerinde İktidar Ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 76, Mart 2010, ss. 1-26.

Akın, İlhan F. “Toplanma Özgürlüğü”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 30, Sayı: 3-4, 1964, ss. 545-567.

Aktan, Coşkun Can. “Demokrasi Despotizm Değil midir?”, **Türkiye Günlüğü**, Eylül-Ekim 1998, ss. 65-68, (Demokrasi).

Aktan, Coşkun Can. “Siyasal Yönetim Biçimleri ve Demokrasi”, **Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, (Siyasal).

Alder, John. **Constitutional and Administrative Law**, Sixth Edition, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York, 2007.

Aldıkaçtı, Orhan. **Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İÜHF Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.

Alifendioğlu, Yılmaz. “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 2001, Sayı: 2, 2001, ss. 29-68, (Hukuk Devleti).

Aliefendioğlu, Yılmaz. “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, 1999, ss. 95-115, (Siyasal Partiler).

Aliefendioğlu, Yılmaz. “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 60, 2005, ss. 71-96, s. 90, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2005-60-171.pdf, (25.01.2013), (Temsili Demokrasi).

Alpkaya, Gökçen. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 3, 2001, ss. 1-18.

Altıparmak, Kerem. “Due Process Of Law Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 1-4, 1996, ss. 219-250.

Anayasa Mahkemesi, **Bireysel Başvuru Formu Kılavuzu**, http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/basvuru_kilavuzu.pdf, (13.04.2013).

Anayasa Mahkemesi, 14, 15, 16 Ocak 1969 tarih ve E. 1967/13, K. 1969/5 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 14 Nisan 1970, Sayı: 13471,

http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=261&content=, (12.04.2013).

Anayasa Mahkemesi, 21 Eylül 1993 tarih ve E. 1993/21, K. 1993/30 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 16 Ağustos 1995, Sayı: 22376, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1073&content=hukuk%20devleti, (08.04.2013).

Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 1995 tarih ve E. 1995/54, K. 1 995/59 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 21 Kasım 1995, Sayı: 22470, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1242&content=temsilde%20adalet, (04.04.2013).

Anayasa Mahkemesi, 29 Mayıs 2008 tarih ve E. 2008/33, K. 2008/113 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 5 Temmuz 2008, Sayı: 26927, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2596&content=, (10.06.2013).

Anckar, Dag and Carsten Anckar. “Democracies Without Parties”, **Comparative Political Studies**, Vol: 33, No: 2, March 2000, ss. 225-247.

Aybay, Rona. “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, **TBB Dergisi**, Sayı:70, 2007, ss. 187-213.

“Aristoteles”, **Vikipedi**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aristoteles>, (09.09.2012).

Aydın, Öykü Didem. “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, ss. 121-170.

Barber, Bernard. “A Preface to Democratic Theory, by Robert A. Dahl, Review by: Bernard Barber”, **Political Science Quarterly**, Vol: 72, No: 3, (September, 1957), pp. 474-475, <http://www.jstor.org/stable/2145349>, (16.09.2012).

Başgil, Ali Fuad. **Demokrasi Yolunda**, 3. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2009.

Başlar, Kemal. **Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı**, Roma Yayınları, Ankara, 2005.

Bawn, Kathleen, Martin Cohen, David Karol, Seth Masket, Hans Noel and John Zaller. “A Theory of Political Parties: Groups, Policy Demands and Nominations in American Politics”, **Perspectives on Politics**, Vol: 10, No: 03, September 2012, pp. 571 – 597, http://www.bsos.umd.edu/gvpt/karol/Karol_Theory_of_Parties.pdf, (05.04.2013).

Beyme, Klaus Von. **Transition To Democracy In Eastern Europe**, Advances In Political Sciences, MacMillan, Basingstoke, London and New York, 1996.

Bilgin, Kamil Ufuk ve Hasan H. Can. “Yerel Yönetimler Personeline Etkisi Açısından Yerel Yönetimler Reformu”, **1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sakarya, 23-24.10.2008.

Bodin, Jean. **Six Books Of Commonwealth**, Abridged and Translated By M. J. Tooley, Alden Press, Oxford, (Tarihsiz), http://www.arts.yorku.ca/politics/comninel/courses/3020pdf/six_books.pdf, (01.10.2012).

Bruce, Seteve and Steven Yearley. **The Sage Dictionary of Sociology**, Sage Publications, London, California, New Delhi, 2006.

Bryce, Viscount James. **Modern Democracies**, Vol: 1, New York: Macmillan, 1921.

BVerfG, 2 BvC 3/07 vom 3.3.2009, Absatz-Nr. (1 - 166), http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20090303_2bvc000307en.html, (22.04.2013).

Caniklioğlu, Meltem Dikmen. “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarı Sağlamasındaki Yeri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, ss. 17-44.

Carothers, Thomas. “The End of the Transition Paradigm”, **Journal of Democracy**, Vol: 13, No: 1, 2002, <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Carothers-13-1.pdf>, (10.09.2012).

Carver, Richard. “Kenya Since The Elections”, **WRITENET**, 01.01.1994, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6a6c2c.html>, (20.01.2013).

Cengil, Reşat. “Cenaze Nutku-Perikles”, **Tarih Felsefesi**, 07.01.2011, <http://www.tarikhfelsefesi.com/haber/416-tarihi-hitabeler-cenaze-nutku-perikles.html>, (09.09.2012).

Centel, Nur. **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2002.

Crick, Bernard. **Demokrasi**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

Çalışır, Mehmet. “Mektup ve Elektronik Yollarla Seçimlere Katılım”, **Adalet Dergisi**, Sayı: 37, 2010, ss. 35-49.

Dahl, Robert A. **A Preface To Democratic Theory**, The University Of Chicago Press, Chicago, 1956, (A Preface).

Dahl, Robert A. **Demokrasi Üzerine**, Çev. Betül Kadioğlu, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, (Demokrasi Üzerine).

Dahl, Robert A. **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, (Demokrasi ve Eleştirileri).

Dahl, Robert A. **Poliarchy: Participation and Opposition**, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1956, (Poliarchy).

Dahl, Robert. Polyarchal Democracy, **The Democracy Sourcebook**, (Ed. Robert Alan Dahl ve diğerleri), MIT Press, Cambridge, MA, USA, 2003, (The Democracy Sourcebook) ss. 48-53, <http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/docDetail.action?docID=10229585>, (17.09.2012).

Daver, Bülent. "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 2, 1986, ss. 93-140, (Anayasa Mahkemesi).

Daver, Bülent. "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 5, 1998, ss. 131-147, (Seçim Sistemi).

Davis, Howard. **Political Freedom: Associations, Political Purposes and The Law**, Continuum, London, 2000.

Dinçkol, Bihterin. "Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2, ss.101-117.

"Dominyon", **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Cilt: 6, <http://www.bizimsahife.org/Kutuphane/RehberAnsiklopedisi/index-70.htm>, (10.09.2012).

Dunne, Sean. "Case Study: Information Technology, Elections and Technology", **Electoral Management Design:The International IDEA Handbook**, International IDEA, Bulls Graphics AB, Sweden, 2006, ss. 240-246.

Elklit, J. ve A. Reynolds. “The Impact of Election Administration on the Legitimacy of Emerging Democracies: A New Comparative Politics Research Agenda”, **Commonwealth & Comparative Politics**, Cilt 2, Sayı 40, 2002, <http://dx.doi.org/10.1080/713999584>, (20.01.2013).

Emerson, Rupert. “The Erosion Of Democracy”, **The Journal of Asian Studies**, Vol: 20, No: 01, November 1960, pp.1-8.

Erdoğan, Fuat. **Türk Seçim Mevzuatı ve Tatbikatı**, Ege Matbaası, Ankara, 1960, (Türk Seçim Mevzuatı ve Tatbikatı).

Erdoğan, Mustafa. **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Erdoğan, Mustafa. **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, (Anayasal).

Eren, Fikret. “ Dernek ve Sendikaya Üye Olma, Üye Olmama ve Üyelikten Ayrılma Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1-2, 1974, ss. 245-278.

Eroğul, Cem. **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

Erşen, Umut Belek. **Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Ertürk, Şükran ve Demet Özdamar. “Kadınlara Karşı Şiddet ve Ayrımcılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Özel S:2009, İzmir, 2010, ss.1169-1218.

Esen, Bülent Nuri. **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, (Anayasa Hukuku).

Esen, Bülent Nuri. “Demokrasi’ Üzerine”, **H. C. Oğuzoğlu’na Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 303, Ankara, 1972, ss. 597-606, (Demokrasi).

Esen, Bülent Nuri. “Siyasi Faaliyette Bulunma Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 3-4, 1950, ss. 58-62, (Siyasi Faaliyet).

“Etimolojik”, **Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.504f2b5d2da1f1.74735993, (11.09.2012).

European Court Of Human Rights, “Factsheet: Right to Free Elections”, **Press Unit**, 2012, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/695AC17A-3950-4DCF-8626-CCB9AD38E7A0/0/FICHES_Droit_elections_libres_EN.pdf, (03.04.2013).

Eulau, Heinz, Roger Gibbins and Paul David Webb. “Election”, **Britannica Academic Edition**, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/182308/election>, (18.09.2012).

Evans, Malcolm ve Rachel Murray (Ed.). **The African Charter on Human and Peoples’ Right: The System in Practice, 1986-2006**, Cambridge University Press, 2008.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **Anayasal Derinlik**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, (Anayasal).

Fendoğlu, Hasan Tahsin. “Demokrasi, Demokratikleşme Dalgaları ve Çıkış Garantileri”, **Seyfullah Edis’e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, ss. 79-93, (Demokrasi).

Feyzioğlu, Metin. “Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı Kanun’un Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, 2002, ss. 13-36.

Gemalmaz, Mehmet Semih. “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Üzerine Düşünceler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1987, ss. 131-145, (Afrika).

Gemalmaz, Mehmet Semih. ”Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 1988, ss. 10-26, (Düşünceler).

Gerken, Heather K. “Keynote Address: What Election Law Has To Say To Constitutional Law”, **Indiana Law Review**, Vol: 44, No: 1, ss.7-22.

Goodwin-Gill, S. Guy. **Free and Fair Elections**, Inter-Parliamentary Union, Genava, 2006.

Göksel, Türkmen ve Yetkin Çınar. “Seçim Barajını “Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye Düşürmek Mümkün mü?”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı** (TEPAV) Politika Notu, Yayın Numarası: N201121, 2011, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1300699437-2.Secim_Barajini____Yonetimde_Istikrari_Azaltmayan_Bir_Seviyeye____Dusurme_k_Mumkun_mu.pdf, (04.04.2013).

Gölcüklü, A. Feyyaz ve A. Şeref Gözübüyük. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Gönenç, Levent. “Dünyada ve Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”, **Güncel Hukuk**, Sayı: 42, 2007, ss. 12-15, (Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi).

Gönenç, Levent. “Yüksek Seçim Kurulu’nun ‘Mahkeme’ Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mümtaz Soysal'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, ss. 281-292, (YSK).

Gören, Zafer. **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Gözler, Kemal. "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13'üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 59, Sayı: 4, 2001, ss. 53-67, (Sınırlama).

Gözler, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt I, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa, 2011, (Genel Teori).

Gözler, Kemal. **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 5. Baskı, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa 2008, (Anayasa).

Gözübüyük, A. Şeref. **Anayasa Hukuku**, 17. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

Gülmez, Mesut. “2000’in Başında İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye’nin Onay Durumu”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 1, 2000, ss. 1-26.

Günel, Erdoğan. **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Güngör, Ayşegül (Ed.). **Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri**, Ankara Barosu Başkanlığı, Koza Matbaacılık, Ankara, 2012.

Güngören, Birden. “Almanya’da Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi No: 5, İstanbul, 2007, ss. 601-619.

Gürsel, Seyfettin. “Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa’nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 16, 1999, ss. 46-68.

Hafizoğulları, Zeki. “Sanığın Siyasi Hakları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)**, Cilt:61, Sayı: 2, 2012, ss. 647-655.

Hakyemez, Yusuf Şevki. “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Partiler Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 19, 2001, ss. 550-571, (2001).

Hakyemez, Yusuf Şevki. “2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devletleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2010, ss. 387-406, (2010).

Havedal, Anja (Ed.), “Identifying International Principles For Resolving Election Disputes Symposium: Evolving International Standards Pertaining To The Resolution Of Election Disputes: Foreword Ipp, Oren; Hoverter, Terence F.”, **Administrative Law Review**, Vol: 57/3, 2005, ss. 830-838, s. 833, http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/admin57&div=34&g_sent=1&collection=journals, (29.01.2013).

Hekimler, Alpay. **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilişinin 60. Yıldönümünde Taşıdığı Anlam ve Önemi**, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Metinleri No:2, 2009.

Huntington, Samuel P. **Üçüncü Dalga**, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Hoffman, David and John Rowe Q. C. **Human Rights in the U.K.: An Introduction to the Human Rights Act 1998**, Fourth Edition, Pearson, London, 2013.

IDEA, **Constitution Building After Conflict: External Support to A Sovereign Process (IDEA Policy Paper)**, Bulls Graphics, Sweden 2011, <http://www.idea.int/publications/constitution-building-after-conflict/upload/CB-after-conflict.pdf>, (16.04.2013).

IDEA, **Introducing Electronic Voting: Essential Considerations (IDEA Policy Paper)**, International IDEA Publications Office, Sweden, December 2011, (Introducing Electronic Voting).

Inter-Parliamentary Union, “Declaration On Criteria For Free And Fair Elections”, **Inter-Parliamentary Council**, Paris, 26 Mart 1994, <http://www.ipu.org/Cnl-e/154-free.htm>, (11.11.2012).

İba, Şeref. **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

İlim Heyeti, “İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 15, Sayı: 4, 1949, ss. 1342-1400.

İnceoğlu, Metin. **Tutum Algi İletişim**, 5. Baskı, Beykent Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.

İnsan Hakları Başkanlığı, **İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları**, Matus Basımevi, Ankara, 2006.

İpek, Aydın. “Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, Nisan 2008, ss. 211-236.

Johnston, Michael. “Political Finance Policy, Parties, and Democratic Development”, **Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives**, (Ed.

John Gould), The National Democratic Institute for International Affairs, Washington, 2005.

Kaboğlu, İbrahim Özden. **Anayasa Hukuku Dersleri** (Genel Esaslar), 7. Baskı, Legal Kitabevi, İstanbul, 2011, (Anayasa Hukuku Dersleri).

Kaboğlu, İbrahim Özden. “Dernek ve Toplantı Özgürlükleri”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt: 14, 1992, ss. 109-129, (Dernek).

Kanadoğlu, Korkut O. “1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda Yapılan Son Değişikliklere Göre Parti Yasaklama Rejimi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ’a Armağan, Cilt: 17, Sayı: 1-2, 1997-1998, ss. 267-283.

Kantor, Harry. “Polyarchy: Participation and Opposition by Robert A. Dahl Review by: Harry Kantor”, **The Journal of Developing Areas**, Vol: 6, No: 3 (April, 1972), pp. 428-429, <http://www.jstor.org/stable/4189912>, (16.09.2012).

Kapani, Münci. “Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar”, **Prof. Dr. Bülent Nuri Esen’e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, ss. 205-220, (Demokratik).

Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**, 27. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, (Politika).

Karamustafaoğlu, Tunçer. **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:262, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970,(Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri).

Kayser, Phillip G. **Universal Suffrage A History Of Voting In The Church And Society**, Biblical Blueprints, Omaha, NE, 2009, ss. 3-5,

<http://www.biblicalblueprints.org/wp-content/uploads/2011/02/UniversalSuffrage.pdf>, (09.10.2012).

Koltay, András. “The Right of Reply: A Comparative Approach”, **Iustum Aequum Salutare**, Cilt:3, Sayı:4, 2007, ss. 203-213.

Kuçuradi, İoanna. “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, ss. 21-27.

Law Commission, Electoral Law in the United Kingdom A Scoping Consultation Paper, **Law Commission**, 15.06.2012, http://lawcommission.justice.gov.uk/docs/electoral_law_scoping_consultation.pdf, (28.03.2013).

Lawson, F. H. and D. J. Bentley. **Constitutional and Administrative Law**, Butterworths, London, 1961.

Leiserson, Avery. “Polyarchy: Participation and Opposition by Robert A. Dahl, Review by: Avery Leiserson”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol: 397, Seven Polarizing Issues in America Today (September, 1971), pp. 213-214, <http://www.jstor.org/stable/1039102>, (16.09.2012).

Ling, MA. “Analysis On The Nature Of Suffrage”, **Frontiers Of Law Of China**, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2009, ss. 57-58, (<http://search.proquest.com/docview/881060132>), 04.11.2012.

Local Elections (Disclosure and Expenditure) Act, 1999, <http://www.irishstatutebook.ie/1999/en/act/pub/0007/index.html>, (01.05.2013).

Mace, M. Jean. "Universal Suffrage In France", **The North American Review**, Vol: 156, Number 434, University of Northern Iowa, January, 1893, s. 27, <http://www.jstor.org/stable/25102507>, (09.10.2012).

Madgwich, Peter and Diana Woodhouse. **The Law and Politics of the Constitution of the United Kingdom**, Harvester Wheatsheat, Hertfordshire, 1995.

Marsilius Of Padua, **The Defender Of The Peace**, Edited and Translated by Annabel Brett, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, <http://www.scribd.com/doc/18003980/Padua-The-Defender-of-Peace-Cmbrdg-Text-Hstr-Pltcl-Thgt>, (01.10.2012).

Mayo, H. B. "The Political System: An Inquiry Into The State Of Political Science By Review By: H. B. Mayo", **The Canadian Journal Of Economics and Political Science / Revue Canadienne d'Economie Et De Science Politique** , Vol: 20, No: 2 (May, 1954), http://nj8bs2kt8z.search.serialssolutions.com/?ctx_ver=Z39.88-2004&ctx_enc=info%3Aofi%2Fenc%3AUTF8&rft_id=info:sid/summon.serialssolutions.com&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:journal&rft.genre=article&rft.atitle=EA%20STON%2C+DAVID.+The+Political+System%3A+An+Inquiry+into+the+State+of+Political+Science+%28Book+Review%29&rft.jtitle=Canadian+Journal+of+Economics+and+Political+Science&rft.au=Mayo%2C+H.+B&rft.date=19540201&rft.issn=03154890&rft.volume=20&rft.spage=272&rft.externalDBID=n%2Fa&rft.externalDocID=104804230055, (13.09.2012), (Review).

Mayo, Henry Bertram. **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev. Emre Kongar, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964.

Metin, Yüksel. "Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 3-4, Erzincan, 2007, ss. 63-104.

Montesquieu, Charles Louis De Secondat. **Kanunların Ruhu Üzerine**, Çev. Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz).

Morsink, Johannes. **The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania, 1999.

Nassmacher, Karl-Heinz. “Introduction: Political Parties, Funding and Democracy”, **Funding of Political Parties and Election Campaigns**, The International IDEA Handbook Series, (Ed. Reginald Austin ve Maja Tjernström), International IDEA Publications, Stockholm, Sweden, 2003.

Norris, Pippa. “Building Political Parties: Reforming Legal Regulations and Internal Rules”, **Report for International IDEA**, Stockholm, December 2004.

Nowak, Manfred. **Human Rights Handbook For Parliamentarians**, SADAG, France, 2005.

O'Donnell, Guillermo. “Illusions About Consolidation”, **Journal of Democracy**, Vol: 7, No: 2, April, 1996.

Orozco-Henríquez, Jesús. **Electoral Justice: The International IDEA Handbook**, International IDEA Publications, Stockholm, Sweden, 2010.

OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Republic Of France Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 10 and 17 June 2012**, OSCE, Warsaw, 2012, <http://www.osce.org/odihr/elections/93621>, (24.01.2013).

OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Republic of Turkey Parliamentary Elections OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report**, Warsaw, 13 April 2011, <http://www.osce.org/odihr/elections/76837>, (17.04.2013).

OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **The Netherlands Early Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 12 September 2012**, OSCE, Warsaw, 2012, <http://www.osce.org/odihr/97291>, (24.01.2013).

OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Federal Elections 2007 Kingdom Of Belgium, OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report 25 – 27 April 2007**, OSCE, Warsaw, 2007, <http://www.osce.org/odihr/elections/belgium/25333>, (24.01.2013).

OSCE (Office for Democratic Institutions and Human Rights), **Italy Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report 13 and 14 April 2008**, OSCE, Warsaw, 2008, <http://www.osce.org/odihr/elections/italy/33280>, (24.01.2013).

Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, (Türk Anayasa).

Özer, Attila. “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 20, 2003, ss. 187-194.

Öztekin, Ali. **Siyaset Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

Öztürk, Zerrin Ayşe. “Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, **Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, Ocak 2012, ss. 85-106.

Özyörük, Mukbil. **İdare Hukuku Dersleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972-1973, s. 44, <http://auhf.ankara.edu.tr/auhf-yayinlari-arsivi/mukbil-ozyoruk/idare-hukuku-dersleri/idare-hukuku-dersleri-kitabin-tamami.pdf>, (13.04.2013).

Paine, Mike. **Ancient Greece**, Pocket Essentials, Harpenden, GBR, 2002.

Pamir, Aybars. **Batı'da Egemenlik Anlayışının Gelişimi ve Eski Türk Egemenlik Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.

Parpworth, Neil. **Constitutional & Administrative Law**, 7th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2002.

Pateman, Carole. "Criticising Empirical Theorists of Democracy: A Comment on Skinner", **Political Theory**, Vol: 2, No: 2, May, 1974, pp. 215-218, <http://www.jstor.org/stable/190674>, (14.09.2012).

Pildes, Richard H. "The Constitutionalization of Democratic Politics, The Supreme Court 2003 Term", **Harvard Law Review**, Vol: 118, No: 29, 2004, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=669068, (28.03.2013), ss. 29-153.

"Platon", **Wikipedi**, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Platon>, (09.09.2012).

Pollard, David. Parpworth, Neil and Hughe, David. **Constitutional and Administrative Law: Text with Materials**, Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Porket, J. L. "Transition to Democracy in Eastern Europe by Klaus von Beyme Review by:", **The Slavonic and East European Review**, Vol: 76, No: 1 (January 1998), pp. 180-181, <http://www.jstor.org/stable/4212608?seq=1>, (12.09.2012).

Powell Jr., G. Bingham. **Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London U.S.A., 1982 (Contemporary).

Powell Jr., G. Bingham. **Çağdaş Demokrasiler**, Çev. Mehmet Turan, Türk Demokrasi Vakfı Ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990, (Çağdaş).

Prentice, William Kelly. **The Greeks Political Experience**, Princeton University Press, London: Milford, 1941.

Rao, Geping. “The Application Of The Covenant On Civil and Political Rights To Hong Kong”, **Pacific Rim Law & Policy Journal**, Vol: 2, No: 1, Winter 1993, ss. 9-36.

Rawlings, H. F. **Law and The Electoral Process**, Sweet & Maxwell, London, 1988.

Renan, Ernest. “What Is A Nation?”, **The Social Contract**, Spring, 2006, <http://www.thesocialcontract.com/pdf/sixteen-three/xvi-3-165.pdf>, (07.10.2012).

Reynolds, Andrew, Ben Reilly and Andrew Ellis. **Electoral System Design: The New International IDEA Handbook**, IDEA, Trydells Tryckeri AB, Sweden, 2008.

Ross, Cameron. **Federalism and Democratization In Post-Communist Russia**, Manchester University Press, Manchester, 2003.

Rousseau, Jean Jack. **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Ahmet Şensıl, Anahtar Yayınları, İstanbul, 2010.

Rutinwa, Bonaventure. **Freedom of Association and Assembly Unions: NGOs and Political Freedom in Sub-Saharan Africa**, Article 19, London, 2001, <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/sub-saharan-africa-freedom-of-association-and-assembly.pdf>, (03.04.2013).

Sabuncu, M. Yavuz. “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 23, 2006, ss. 191-197, s. 195.

Sağlam, Fazıl. “Anayasa Hukukumuz Açısından Siyasal Parti Kurumunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 14, 1997, ss. 367-383.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918’e**, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Santiso, Carlos, Peter Harris and David Bloomfield. “Chapter 5: Sustaining the Democratic Settlement”, **Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators**, (Ed. Peter Harris and Ben Reilly), International IDEA, Korotan Ljubljana d.o.o., Ljubljana 1998.

Sartori, Giovanni. **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, (Geri Dönüş).

Schwartz, Barry. “Rereading the Gettysburg Address: Social Change and Collective Memory”, **Qualitative Sociology**, Vol: 19, No: 3, 1996, ss. 395-422.

Sezer, Tijen Dünder. “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği Ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 1, İzmir, 2008, ss. 1-59, (Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği Ve Gelişim Süreci Üzerine).

Sezer, Tijen Dünder. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü).

Skinner, Quentin. “The Empirical Theorists of Democracy and Their Critics: A Plague on Both Their Houses”, **Political Theory**, Vol: 1, No: 3, August, 1973, pp. 287-306, <http://www.jstor.org/stable/190588>, (14.09.2012).

Şener, Orhan. “Seçim Bölgesi Barajları ve Bütçe Politikası”, **Panaroma Khas**, Dosya 12 Haziran Seçimleri, Kadir Has Üniversitesi Yayını, Cilt: Yaz 2011, Sayı: 3, ss. 12-13; <http://issuu.com/kadirhasuniversity/docs/temmuz>, (04.04.2013).

Şimşek, Oğuz. “Bir Temel Hak Kataloğu Olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 1, Ocak 2008, (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı), ss. 116-134.

Tanilli, Server. **Devlet ve Demokrasi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Tanör, Bülent ve Yüzbaşıoğlu, Necmi. **1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, Beta, İstanbul, 2011.

Tatar, Erol. “Yasalarımızda Tekzip (Düzeltilme ve Cevap) Hakkı ve Uygulaması”, **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 97-109.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok. **İnsan Hakları El Kitabı**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Teziç, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009, (Anayasa).

Teziç, Erdoğan. “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 7, 1990, ss. 29-46, (Siyasal Düşünce).

The National Archives, “Getting The Vote”, **Citizenship**, http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/getting_vote.htm, (09.10.2012).

Thomaneck, J. K. A. ve Bill Niven. **Dividing and Uniting Germany**, Routledge, London, 2000, ss. 47-68,

<http://site.ebrary.com/lib/deulibrary/docDetail.action?docID=10070653>,
(14.01.2013).

Tocqueville, Alexis de. **Amerika’da Demokrasi**, Çev. Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1962.

Tuncay, Suavi. **Batı Demokrasilerinde Siyasal Katılma ve Açıklık İlkesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1989.

Tuncer, Erol. **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-2002**, 2. Bası, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayınları, No: 24, Ankara, 2003.

Tunç, Hasan, Faruk Bilir ve Bülent Yavuz. **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Tunç, Hasan. “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye İle İlgili Örnek Karar İncelemesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:12, 1995, ss. 289-309.

Türk Dil Kurumu, “Seçmek”, **Güncel Türkçe Sözlük**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5058b6c95350a0.30699657, (18.09.2012).

Türk, Hikmet Sami. “Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 23, 2006, ss. 75-113, (Seçim Sistemleri).

Türk, Hikmet Sami. “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 1969, ss. 79-114, (Oy Hakkı).

Uyar, Lema (Der.), **Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 75.

Uygun, Oktay. **Demokrasi**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2011.

Üçok, Coşkun, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt. **Türk Hukuk Tarihi**, Onuncu Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2002.

Ülgen, Özen. “Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi: Fransa Örneği”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi No: 5, İstanbul, 2007, ss. 769-794.

Ülman, Haluk. “Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 4, 1957, ss. 44-75.

Ünal, Şeref. “İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:1, 1994, ss. 41-74, (İnsan Hakları).

Ünal, Şeref. “Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Venedik Komisyonu Raporu Ve AİHM Kararlarının Işığı Altında Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Kapatılması”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 93, Bahar 2008, ss. 32-39, (Siyasi Parti).

Venedik Komisyonu, **13 Mart 2009 tarihli Türkiye’de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü**, Çev. TESEV, <http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/dea71c68-838c-4ae3-a30c-eb49c15e8bea/Venedik%20Komisyonu%20Raporu-Tercume.pdf>, (16.04.2013).

Venice Commission, **18 October 2011 Opinion on The Law On The Establishment and Rules Of Procedure of The Constitutional Court of Turkey**, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)040-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)040-e), (17.04.2013).

Venice Commission, **30 October 2002 Code of Good Practice in Electoral Matters**, http://www.coe.am/en/docs/venice/opinion_190_2002.pdf, (04.04.2013).

Wall, Alan, Andrew Ellis, Ayman Ayoub, Carl W. Dundas, Joram Rukambe ve Sara Stainove. **Electoral Management Design: The International IDEA Handbook**, International IDEA Publications, Stockholm, Sweeden, 2006.

Ward, Ian. **The English Constitution: Myths and Realities**, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2004.

Weber, Max. **Basic Concepts In Sociology**, Translator: H. P. Secher, Citadel Press, New York, 1962.

Noel Whelan, **Politics, Elections and The Law**, Blackhall Publishing, Dublin, 2000.

Winchell, Alexander. “The Experiment of Universal Suffrage”, **The North American Review**, Vol: 136, No: 315, University of Northern Iowa, February, 1883, s. 126, <http://www.jstor.org/stable/25118239>, (09.10.2012).

Yack, Bernard. “Popular Sovereignty and Nationalism”, **Political Theory**, Vol: 29, No: 4 (August, 2001), pp. 518, <http://www.jstor.org/stable/3072522?seq=2>, (07.10.2012).

Yavaşgel, Emine. **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Basımevi, Ankara, 2004.

Yayla, Yıldızhan. **Anayasa Hukuku Ders Notları**, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

Yılmaz, Ejder. **Hukuk Sözlüğü**, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001.

Yılmaz, Emine. “Kökenbilim Sözlüğü ve Türkçenin Kökenbilim Sözlükleri”, **Mustafa İsen Armağanı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007.

Yılmaz, Zekeriya. “ Seçimlerin Denetimi ve Yüksek Seçim Kurulu”, **Terazi Aylık Hukuk Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ekim 2006, ss. 83- 97.

Yokuş, Sevtap. “Dernek Özgürlüğü Çerçevesinde Türkiye’de Değişen Hukuksal Düzenlemeler”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No:5, İstanbul, 2007, ss. 257-269, (Dernek).

Yokuş, Sevtap. “Türk Anayasa Mahkemesi’nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Siyasi Partilere Yaklaşımı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 4, 2001, ss. 107-128, (Siyasi Partiler).

Yolalıcı, M. Emin. “Çağımızda Milli Hâkimiyet Anlayışları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13, 1994, ss. 113-119.

Yörük, Abdülhak Kemal. “Demokrasi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Tahir Taner’e Armağan, 1956, ss. 301-325.

Yüksek Seçim Kurulu, 3 Aralık 1963 tarih ve 1963/18 sayılı Karar, **Resmi Gazete**, 18 Aralık 1963, Sayı: 11584, ss. 4-5-, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11584.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11584.pdf>, (13.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek: 135 sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek135.pdf>, (15.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu, 8 Mart 2011 tarih, Örnek:139 sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-Ornek139.pdf>, (15.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu, “Seçimlerin Yönetimi ve Denetimiyle Görevli Kurullar”, **Yüksek Seçim Kurulu Tarihçesi ve Geçmişten Günümüze Seçimlerin Yönetim ve Denetimi**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (11.04.2013), (Görevli Kurullar).

Yüksek Seçim Kurulu, 10 Mart 2011 tarihli, 3 numaralı Seçime Hazırlık Genelgesi, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2011Pdf/2011-3.pdf>, (17.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu, 24 Kasım 2008 tarihli ve Örnek: 140/I sayılı Genelge, **Yüksek Seçim Kurulu**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2008Pdf/2008-14.pdf>, (18.04.2013).

Yüksek Seçim Kurulu, “Yüksek Seçim Kurulunun Kuruluş Biçimi”, **Yüksek Seçim Kurulu Tarihçesi ve Geçmişten Günümüze Seçimlerin Yönetim ve Denetimi**, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>, (11.04.2013), (Kuruluş Biçimi).